

ƏMÜASİR AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI

HÜSEYN
CAVİD

ƏSƏRLƏRİ

HÜSEYN CAVİD

ƏSƏRLƏRİ

BEŞ CİLDDƏ

III CİLD

“LİDER NƏŞRİYYAT”

BAKİ-2005

*Bu kitab “**Hüseyn Cavid**. Əsərləri. Dörd cildə. II, III cildlər”
(Bakı, Yazıçı, 1982, 1984) nəşrləri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır*

Tərtib edəni:
Redaktoru:

Turan Cavid
Teymur Kərimli

894.3611 - dc 21

AZE

Hüseyn Cavid. Əsərləri. Beş cildə. III cild. Bakı, “Lider nəşriyyat”,
2005, 304 səh.

Böyük Azərbaycan mütəfəkkiri, məşhur və xariqüladə pyeslər müəllifi Hüseyn Cavidin “Əsərləri”nin bu cildinə müqtədir sənətkarın, səhnəmizin şah əsərlərindən olub, dünya ədəbiyyatındakı əfsanəvi İblis surətinin çox böyük ustalıqla canlandırıldığı “İblis” faciəsi, mövzusu İstanbul həyatından alınmış “Afət”i, Peyğəmbərin dahiyanə obrazının öz parlaq əksini tapdığı “Peyğəmbər”i və hər b demonunun surətinin yaradıldığı “Topal Teymur” dramı daxil edilmişdir.

Cavid yaşadığı cəmiyyətin, mənsub olduğu soyun və bütövlükdə insanlığın problemlərini əks etdirməyə can atdığı üçün onun mövzuca və qaldırılan problem baxımından heç biri digərini təkrarlamayan bu əsərlərində də dünyanın mahiyyətinə varılır, həyatın, xilqətin fəlsəfi dərkinə çalışılır.

Əsərlərin imlasına toxunulmayaraq, dil və üslubunun qorunulmasına çalışılmışdır.

ISBN 9952-417-27-4

© “LİDER NƏŞRİYYAT”, 2005

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İLHAM ƏLİYEVİN

**“Azərbaycan dilində latın qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında”**

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

İBLİS

Facia – 4 pərdə

ƏŞXAS

İ b l i s –

Mələk –

İ x t i y a r ş e y x – ağsaqqal bir sövmənişin...

Xavər – İxtiyarın torunu.

A r i f – pərişan saçlı, sadə geyimli bir gənc.

V a s i f – könüllü bir türk zabiti (Arifin kiçik qardaşı).

K ü ç ü k z a b i t – Vasifin arqadaşı.

Rə'na – son dərəcə gözəl bir şəfqət həmsiyyəti (türk).

İbn Yəmin – qırq beş yaşında qarasın bir ərəb zabiti.

Y a r a l ı z a b i t – rus ordusuna mənsub bir gənc.

Z ə n c i ç a v u ş – İbn Yəminin xidmətçisi və bir nəfər məiyyəət əskəri.

Teyf – Rə'nanın məqtul babasının xəyalı.

Elxan – zabıt (əskəri qaçaq).

Zabıtlar, əskərlər, haydutlar, rəqqasələr (ərəb), çingənlər, teyflər, çalğı taqımı və sairə...

İLK PƏRDƏ

Bağdad civarında ağaclıq, mənzərəli bir guşə... Bir tərəfdə dışarısı yeşilliklərlə mühat bir çardaq, içərisi həsirlə döşənmiş sadə bir qülbəcik... Qülbənin iki pəncərəsi, sağda, solda və qarşıda birer qapısı var. Taqçada bir taqım kitablar nəzərə çarpar. Ağustos, ikinci çağrı...

Pərdə açıldıqda Arif bir tərəfdə, taxta bir karyola üzərində əlinə təkyə edərək, uzanıb düşüncəyə dalmış, səhnə qaranlıq, ətrafda göy gurultusu, şimşək çaqışı, tranpet sədələri, top, tüfək, bomba patlayışları... Qarşıda, səhnənin nihayətində iki böyük göz (pəncərə) atəşlər, alevlər içində dəhşətli bir müharibə təsvir edir. Bir qəç zabıt əldə durbin müharibə komandası ilə məşğul... Gözlərin birində İblis, digərində Mələk görünür. Gurultudan sonra sükut...

İ b l i s

(məmnun qəhqəhələrlə)

Dəryələrə hökm etmədə tufan,

Səhraları sarsıtmada vulkan,

Sellər kibi aqmaqda qızıl qan,
Canlar yaqar, evlər yıqar insan...

(qəhqəhə)

M ə l ə k

Ya Rəb, bu nə dəhşət, nə fəlakət?
Ya Rəb, bu nə vəhşət, nə zəlalət?
Yoq kimsədə insafı mürüvvət,
İblisəmi uymuş bəşəriyyət!?

İblisin müstəhzi və sürəkli qəhqəhələri bərabər yenə göy gurultusu, top, mitralyoz sədaları başlar. Sonra sükut...

İ b l i s

(çılğın qəhqəhələrlə)

Toplar veriyor aləmə dəhşət,
Dəhşət!... Qopuyor sanki qiyamət,
Yağmur kibi göydən yağar atəş!..
Atəş!.. Qaralar, dalğalar atəş!..

M ə l ə k

Ya Rəb, azacıq lütfü inayət!
Qəhr olmada artıq bəşəriyyət.
Başdan-başa həp yer yüzü vəhşət,
İblis ilə həmrəngi-siyasət.
Gözlər qapanır, səhnə aydınlaşır.

A r i f

(Uyqudan oyanır kibi alnını və gözlərini ovuşdurur. Yerindən qalqar, göyə doğru)

Dünyaları yoqdan yaratan, ey ulu Tanrı!
Ey xaliqi-hikmət!
Duyduqca, düşündükcə olur qəlbimə tarı

Bin şübhəli illət.
 Duyduqca, əvət, pərdəli hikmətləri hər an,
 Bin dürlü həqiqət,
 Bin dürlü müəmmalı həqiqət bana xəndan,
 Həpsində də zülmət...
 Bülbüllərin əlhanı, çiçəklərdəki əlvan
 Ya şö'leyi-əcram,
 Olmaz şu bənim çıldıracaq könlümə əl'an
 Bir mənbəi-ilham.
 Ey varlığı yox, yoqluğu vardan daha dilbər!
 Ruhum səni izlər.
 Lütf et, o gözəl çöhrəni bir an bana göstər,
 Könlüm səni özlər.
 Uydum da peyğəmbərlərə, qanunə, kitabə,
 Duydum yenə qəsvət.
 Başdan-başə həp qəhrü qəzəb, tövbə-inabə,
 Həp zə'fə əlamət...
 Hər fəlsəfə bir vəlvələ, həp tatlı xəyalat,
 Yox rəhbəri-vidan;
 Sənsiz doğamaz qəlbimə, vicdanıma, heyhat,
 Bir şö'leyi-irfan.
 En, gəl bana, yaxud bəni yüksəklərə qaldır,
 Gəzdir qonağında;
 Yerlərdə süründüm, yetişir, göylərə qaldır,
 Dindir qucağında,
 Qaldır bəni, bir seyr edəyim xoşmu, gözəlmi
 Cənnətdə mələklər?
 Qaldır bəni, ta görməyim insandakı zülmi,
 Baq, yer üzü inlər.
 Ya Rəb, bu cinayət, bu xəyanət, bu səfalət
 Bulmazmı nihayət?
 İnsanları xəlq etmədə var bəlkə də hikmət,
 İblisə nə hacət!?'

Yorğun və düşüncəli bir halda isikləyərə oturur. Dərhal səhnənin işığı azalır. İblis sürəkli və istehzalı qəhqəhələrlə yerdən – alevlər içindən çıxar. Yaldızlı və əflatuni ridasının ətləri hərəkət etdikcə atəşrəng sima və əlbisəsi parlar, durur.

İ b l i s

Arif! Bana baq, sən dəmi evhamə qapıldın?
Biçarə çocuq, sən dəmi İblisə taqıldın?
Dahilər, ulul'əzm nəbilər belə bəndən
Hiç vəchlə təxlisi-giriban edəməzkən
Daim bəni təhqir edərək əyləniyorsun...
Həp söyləniyor, söyləniyor, söyləniyorsun...
Bir gün gəlir, əlbəttə, şu iz'an ilə sən də
Baziçə olursun qoca İblisin əlində.
İblis, o böyük qüdrət, o ataşlı müəmma
Bir gün səni də kəndinə eylər kölə... amma
Heyhat, olamaz dərdinə bir kimsədən imdad,
İmdadə qoşar, qoşsa fəqət ah ilə fəryad.

Ridasının atəklərini A r i f i n yüzünə sürər, laübalı qəhqəhələrlə çəkilib gedər.

Səhnə aydınlaşır.

A r i f

(şaşqın, sinirli bir tevr ilə saçlarını qarışdırır, içəri girməkdə olan İxtiyara həyəcanlı bir müztərib)

Gəl, gəl bana! Gəl, eylə bənim dərdimə çarə!

İ x t i y a r

Oğlum, yenə dərdin nə imiş, söylə, nə çarə?

A r i f

(acı təbəssümlərlə)

Yar beynimi, aç qəlbimi! Eyvah, açamazsın;
Qaç bəndən uzaqlaş, xayı, əsla qaçamazsın.
Bən çılgınım artıq, bana yaqlaşma, kənar ol:
Gəl, qacma, xayı, dərdimə lütf et də, dəva bul.

İ x t i y a r

Oğlum, mədəni aləmi nifrətlə biraqdın,
Gəldin şu cədəlsiz, bədəvi aləmə çıxdın,
İnsandakı haqsızlığı, zülmü unut artıq,
Qəlbindəki nifrətləri, vəhşətləri yaq, yığ.
Yüz, bin deyil İblisə uyan... həp bəşəriyyət
Etmiş bu gün ev yıqmağa, qan içməyə adət.
Arif! Unut, oğlum, unut artıq, bəni dinlə,
Sən kəndini məhv eyləyəcəksin bu gedişlə.

A r i f

(acı qəhqəhələrə)

Mümkünmü unutmaq?! Dayanılmaz buna əsla,
Əsla dayanılmaz şu böyük vəhşətə... zira,
Yalnız deyil insanlara, vəhşilərə sorsan,
Onlar belə insandakı vəhşiliyə heyran.
(göyə doğru, sinirli və həyəcanlı)
Bilməm şu cinayət, şu xəyanət, şu fəlakət
Bitməzmi, ilahi! Bu qədər səbrə nə hacət?

(çılğın)

Ver, bir buyuruq ver də cəhənnəmlər açılsın,
Coşsun, bütün atəşləri dünyaya saçılsın.
Yaqsın da, şu zalım bəşərin yurdunu yıqsın,
Həp yer yüzü bir ah olaraq göylərə çıqsın.

Bu sırada dəhşətli göy gurultusu başlar. Gurultu ilə bərabər İblisin şiddətli qəhqəhələri eşidilir. İxtiyar mə'yus və düşüncəli bir halda qülbədən çıxar. Arif əli altında olaraq gurultu və qəhqəhələri dinlər. Eyni zamanda səhnənin ışığı azalır. İ b l i s Arifin qarşısına keçirir

A r i f

(fəsinə qoyaraq, şaşqın)

Kimsin, nəçisin? Söylə, nədir fikrə məramın?
Nərdən gəliyorsun, nə imiş şöhrəti namın?

İ b l i s

(məğrur qəhqəhələrlə)

Bən şimdi bir atəş, fəqət əvvəlcə mələkdim,
Hər Xəliqə təsbih idi, təhlil idi virdim,
İlk öncə mələklər bəni təqdis ediyordu,
Adəm kibi bir sayğısız axır ləkə vurdu.
Alçalmadı, yüksəldi fəqət şöhrəti şanı,ım,
Allah ilə bir zikr edilir namü nişanı.

A r i f

Artıq yetişir, anladım, izahə nə hacət,
Qarşımdakı İblis imiş, eyvah, nə dəhşət!
Hər qəhr oluyorkən şu cihan xain əlinlə,
Bilməm nəyə gəldin, nəyə gəldin bana, söylə?!

İ b l i s

Baqdım, əziyor ruhunu hər qeydi-əsərət,
Gəldim edəyim ta səni hürriyyətə də'vət.
Baqdım, səni məhv etmədə bin dürlü xəyalət,
Gəldim verəyim qəlbinə bir nuri-həqiqət.

A r i f

Uymam sana, hər məl'ənətin bəncə ə'yandır,
Dəf' ol da, get, azğınları, sapqınları qandır;
Hürriyyətə əsla bəni sən irdirəməzsən,
Bir zülmət ikən nuri-həqiqət verəməzsən.

İ b l i s

(istehzallı qəhqəhələrlə)

Lakin bu xəta... Atəşi zülmət sanıyorsun:
Sən arif ikən halbuki pək aldaniyorsun,
Zülmət deyilim, işlə bənim hər sözüm atəş...
Atəş, özüm atəş, yüzüm atəş, gözüm atəş.

A r i f

Bən nurə fəqət talibim, atəş nəmə lazım?!

İ b l i s

Atəşsiz, inan, nur olamaz sabitü qaim,
Atəş, günəş atəş, bəşəriyyət bütün atəş,
Hər bir hərəkət, məbdəi-xılqət bütün atəş...
Zərdüştü düşün, fəlsəfəsi, fikri, dəhası
Həp atəşə tapdırmaq idi zümreyi-nası.
Yalnız bunu dərk etdi o əllameyi-məşhur,
Yalnız o böyük baş şu böyük kəşflə məğrur...

A r i f

(sinirli)

Məhv olsa da həp bənliyim uymam sana, dəf ol!

İ b l i s

Durmam, gedərim...

(qəhqəhə ilə çəkilir)

A r i f

Haydı, çəkil, işlə açıq yol!..

(Fəsinə bir tərəfə atıb əsəbi hallar keçirir. Səhnə aydınlaşır)

X a v ə r

(gəlir, həyəcan və tələş ilə)

Söylə, Arif! Aman nə oldu yenə,
Yenə kimlər göründü gözlərinə?

A r i f

Sorma, hiç sorma, nəzənin Xavər,
Bəni məhv etdi iztirabü kədər.

(onu qolları arasına alır)

Sən, əvət sən də olmasan, heyhat!
Bəni bir gün boğar şu qanlı həyat.
Ah, o gözlər bilirmisin nə diyor?

X a v ə r

Nə diyor, söylə...

A r i f

Ruhu cəzb ediyor,
Söylüyür əski xatirəti bana.

(ətrafə)

Sanki qarşımdadır gözəl Rə'na.

X a v ə r

Bana bəq, səndə gizli bir söz var...

A r i f

Onu hiç sorma, sevgilim!

X a v ə r

(ətrafə)

Qəddar!

Bu sırada İ x t i y a r ilə bərabər İbn Yəmin, Rə'na, zənci çavuş və bir əskər, əlində ufaq bir çanta daxil olurlar.

İ b n Y ə m i n

(səmimi bir tevr ilə əlini İxtiyarın omuzuna qoyaraq)

Möhtərəm İxtiyar, nasıl keyfin?

İ x t i y a r

Hiç qənim yox, var olsun İbn Yəmin!

İ b n Y ə m i n

(alınının tərini silər)

Pək sıcaq, həm də yol bu gün pək uzaq,

(əskərə)

Çabuc ol, haydı, qoş da atlara baq.
Əskər çantayı bir tərəfə biraqıb çıxar.

A r i f

(diqqət və heyratla ətrafə)

Ah, o, Rə'na, nəzənin afət!

X a v ə r

Yenə bir şeymi oldu, Arif?

A r i f

Əvət.

(Rə'nayə yaqlaşaraq)

Söylə, Rə'nəm isminiz?

R ə ' n a

(Arifin əlini sıqar, heyvət və sevinclə)

A r i f!

İbn Yəmin

(Arif, süzər, ətrafa)

Bizə bir əngəl olmasın şu hərif?!

A r i f

Bu gəliş, əfv edərsiniz, nerədən?

İ b n Y ə m i n

(məğrur və laübalı)

Səhneyi-hərbədən, mücadilədən.

A r i f

(acı təbəssümlə)

Bir fəzilətsə öldürüb-ölmək,
Canavar bizdən əşrəf olsa gərək.

İ b n Y ə m i n

(istehzallı qəhqəhə ilə)

İştə bir söz ki, büsbütün yanılsın...
Yaşamaq istiyormusun, çarpış.
Hərbə qoş, həp vuruş, ya əz, ya əzil!
Onsuz irmək murada pək müşkül.

A r i f

(istehzallı və əzici bir təbəssümlə)

Doğru, pək doğru bir düşüncə... əvət,
İştə hər əskər, iştə hər millət
Bu gün olmaqda həp bu fikrə şərik,
Hiç çəkilməz fəqət bu sərsəmlik.

İ x t i y a r

(onun qolundan tutaraq)

Arif, oğlum, bırağ münəqişəyi
Gəl, işim var səninlə...
Sağ tərəfdən çıxarlar

İ b n Y ə m i n

(ətrafa)

Ah, nə eyi...

(Rə'nayə)

Şu hərif feyləsofmu, ya dəlimi?
Sanki həp cəhldir bunun elmi.

R ə' n a

Bəslənir hər könüldə bir duyğu,
Nə yaparsın, onun da məsləki bu...

İ b n Y ə m i n

Bu da məsləkmidir, nədir, bilməm!
İştə bir kəcnəzər, zəki sərsəm!
Xavərin yüzündə naməmnun hallar.

R ə' n a

Bəncə sərsəm deyil, o pək huşyar,
Neyləsin, hər bə qarşı nifrəti var.

İ b n Y ə m i n

Onu nerdən tanırsınız əcəba?

R ə' n a

Pək yaqın qomşumuzdu...

İ b n Y ə m i n

(ətrafa)

İştə bəla!

R ə' n a

Əsli İstanbul əhlidir, lakin,
Pək küçükkən zavallı dərbədərin
Evi yanımış da, nəslə məhv olmuş,
Bir küçük qardaş ilə qurtulmuş.
Onu da ən sonunda biçarə
Qeyb edib böylə qalmış avarə.

İ b n Y ə m i n

(saatına baqar, Rə'nayə)

Siz məhəbbət edin də biz çıqalım,
Əcəba bir nə var, nə yox baqalım.

(çavuşla bərabər bir tərəfə çəkilir)

R ə ' n a

(karyola üzərində gözünə ilişən iki kitabı göstərir)

Bu kitablar sənindir, əcəba?

X a v ə r

Əvət, Arif keçən yıl aldı bana.

(kitabların alt tərəfdə bulunan rəsimli yüzünü birər-birər çevirib göstərir)

Xoca Nəsrəddinin lətifələri,
Bu da “Bin bir gecə” hekayələri!..

R ə ' n a

(açıb yapraqlarını çevirərək)

Bana lütfən bir az sərin su...

X a v ə r

Pəki.

(dəstiylə alıb sol qapıdan çıxar)

İ b n Y ə m i n

(dışarıda pəncərə önündə, çavuşa)

Pək düşündün, nə var?

Ç a v u ş

Bəyim, hər şey,
Bir bəla işlə gördüyün Arif,
Çünkü Rə'nayə pək yaqın şu hərif.
Daha müdhiş bəla bizim əskər,
Qorqarım, cümlə sirri faş eylər.
Bizi görmüş də çünki Rə'nanın
Babasının qətl edən zaman, xain!
A r i f sağ tərəfdən daxil olur, onları dinlər.

İ b n Y ə m i n

(qafasını oynataraq istehzalılı təbəssümlə)

Bir böyük ordu, bir yığın insan,
Bənim uğrumda oldu həp qurban.
Keyfə sərf etlədim də milyonlar,
Yenə devlətcə e'tibarım var.
Bən kimim, bir ərəb... nə zənn etdin?
Bir çocuqdanmı qorqar İbn Yəmin?

Gedərlər.

A r i f

(Rə'naya yaxlaşır, vurğunca bir tevrlə)

Nə səadət, nə xoş təsadüf, inan,
Səni gördükdə bitdi tabü təvan.
Gecə rə'yalərimdə özlərkən

Bu gəliş böylə ansızın, bilsən,
Nə qədər zevqü nəş'ə verdi bana,
Haqlıdır hər könül tapınsa sana,
Burda qalsan, səninlə birləşsək,
Şübhə yoq, sisli taleyim güləcək.

R ə' n a

(mütərəddid)

Bir xəyal iştə, kim bilir, qismət!/?

A r i f

Bir sözümlər var, qüsurə baqma fəqət,
Söylə, Rə'na! Şu qanlı zabitlə
Nerəyə, hanki səmtə, bir söylə?

R ə' n a

Şu yaqınlarda xəstələr varmış.

A r i f

Saqın aldanma, pək böyük yanıq;
İnanıb getmə, ah, o pək xain,
Burda qal, getmə, həm də sorma niçin!

R ə' n a

Bəlkə həp söylədiklərin gerçək,
Pək güc amma vəzifədən dönmək.

İşiq azalır, ağ saqallı, möhtəşəm simalı bir miralay xəyalı görünür. Rə'na şaşqın və həyəcanlı.

Ah, babam, bir də anlı-şanlı babam!
İntiqam almadan, inan yaşamam.

B a b a s ı n ı n x ə y a l ı

(mühib və ağır bir ahənglə)

İntiqam! İntiqam!..

(çəkilir)

R ə ' n a

(əllərini xəyala doğru açaraq müztərib)

Aman, bu sual!

İ b l i s

(xaricdən məmnun qəhqəhələrlə)

İntiqam, İntiqam!..

A r i f

Aman, bu nə hal!?

R ə ' n a

Babamın kim bulursa qatilini,
Ona bən səcdə eylərim ələni.
Bəni çöllərdə gəzdirən duyğu,
İntiqam eşqi... həp bu, yalnız bu.

A r i f

Görünür, sizcə bəllidir qatil?

R ə ' n a

Xayır, əsla bilinmiyor o səfil,
Diyor İbn Yəmin: “İnan bana sən,
Bulurum nerdə olsa qatili bən”.

A r i f

Bəncə bir hiylədir bu, dinləmiyin.

X a v ə r

(dəstəyi gətirir, töküb Rə'nayə verir)

Buyurun, pək gözəl su, həm də sərin...

İ b n Y ə m i n

(İxtiyar və çavuşla bərabər dönər, su içməkdə olan Rə'nayə)

Gedəlim!

R ə ' n a

(qalqar, qülbədəkilərə)

Xeyli razıyım sizdən.

Çavuş çantayı alır.

İ b n Y ə m i n

Gər nəşib olsa evdət eylərkən,
Qalırız burda bəlkə üç-beş gün.

İ x t i y a r

Ah, o günlər bizimçin ən xoş gün...
Hər üçü çıxar, İxtiyar ilə Xavər də onları izlər.

X a v ə r

(Rə'nayə)

Gəlişin pək gözəl, fəqət gedişin
Umulur şey deyildi...

R ə' n a

Allah için,

Yetişir, fəzlə zəhmət etməyiniz.

X a v ə r

Nə olur, mümkün olsa getməyiniz!

A r i f

Getmə, pək doğru, getmə sən, Rə'na!

(məhzun və sarsılmış bir halda iskəmləyə oturur)

X a v ə r

(geri dönər)

Söylə, Arif, nə var, nə oldu sana?

A r i f

Ah, o, Rə'na, o nazlı heykəli-nur
Sanki qarşımda çırpınıb duruyor.
Ona bən yardım etməsəm gerçək
Bəni vicdan əzabı məhv edəcək.

X a v ə r

İki söz sormaq istərim sana bən,
Əcəba hiç sevärmisin onu sən?

A r i f

Sevərim başqa bir məhəbbətlə,
Əski, pək əski hissi-hörmətlə...

X a v ə r

Yoq, inanmam, xayırlar, bu pək yanlış...
O nə halət, nədir o səs, o baqış?
Sanki bir inqilab içində sənin
Çırpınıb durmaq üzrə həp bədəninin.

A r i f

Sən də Arif qadar düşünsəydin
Ki, nələr yapmaq istər İbn Yəmin,
Büsbütün sarsılırdı vicdanın,
Heyrətindən həməni donardı qanının.

Bu sırada V a s i f l ə arqadaşı kiçik zabit, silahsız olaraq, yaralı bir rus zabiti
gətirirlər.

V a s i f

(kiçik zabitə)

Daha dur, tabı qalmamış artıq.

İ x t i y a r

(onların arqasından yetişib yardım edərlər)

Yaralanmışımı? Ah, zavallı, yazıq...
Gətirin, bir qədər rahatlansın.

A r i f

Ya əsir olmalı o, ya qaçqın.

V a s i f

Xəstə bir rus əsiri, həm yaralı.

İ x t i y a r

Gəl qızım, tez sarıb da bağlamalı.

(İxtiyarla Xavər yaralının alnını və qolunu sarıb içəri odaya götürürlər).

A r i f

(Vasiflə küçük zabıtə)

Ah, nə munis, nə mərhəmətlisiniz;
Nərdə rast gəldiniz şu zabıtə siz?

V a s i f

Pək yaqınlarda, yol kənarında,
Baqdıq, əhvalı xeyli pəxmürdə.

K ü ç ü k z a b ı t

Bir əsir işdə, düşman olsa belə
Yenə lazım müavinət edilə.

A r i f

Həp şu xislətdə olsa cinsi-bəşər,
Hiç görülməzdi bunca vəhşətlər.

(sol qapıdan içəri keçər)

K ü ç ü k z a b ı t

Vasif! Düşünür, həp düşünürsün, bu nə halət?
Məcnun olacaqsın bu təbiətlə nihayət.

V a s i f

Bulmazsam əgər İbn Yəmin xaini əlbət –
Əlbət qalır üstümdə şu çılgınca təbiət!
Rə'na, hələ Rə'na!... Onu iğva nə deməkdir?
Bir alçağa layiqmi o gülqönçeyi-bakir?

K ü ç ü k z a b i t

Türk ordusu ətrafə bu gün həmlə edərkən,
İranə və ya Qafqaza imdadə gedərkən,
Rus ordusu durmaz, çəkilərkən önümüzədən,
Vasif! Nə rəvadır ki, şu parlaq günümüzədən
Feyz almayaraq biz olalım qəflətə mail,
Satmaz, satamaz milləti şəxsiyyətə aqıl.

V a s i f

Əfsus ki, hiçdir sonu, türk ordusu varsın,
İstərsə bütün Hindi də, Əfqanı da sarsın,
İstərsə bütün qarşı çıxan manei yıqsın,
Turanı basıb bağrına Altaylara çıqsın,
Mümkün deyil, əsla olamaz naili-amal,
Etdikcə xəyanət əli bu milləti pamal.

K ü ç ü k z a b i t

Lakin saparaq başqası eylərsə xəyanət,
Seyr eyləyərək həp baqa dursunmu şu millət?

V a s i f

Türk ordusu daim basaraq ölkələr almış,
Ən sonda siyasətdə basılmış da bunalmış.
İdraki sönük başçıların qəfləti ancaq
Etmiş, edəcək milləti həp əldə oyuncaq.

(ani bir düşüncədən sonra kəskin və şiddətli)

Turana qılıcdan daha kəskin ulu qüvvət,
Yalnız mədəniyyət, mədəniyyət, mədəniyyət...

K ü ç ü k z a b i t

(geri dönməkdə olan Arifə)

Yahu, buradan kimdi bir az öncə keçənlər?

A r i f

Bir atlı ərəb zabiti, bir qızla bərabər...

V a s i f

Gördünmü? Gecikdik də qaçırdıq avı əldən.

K ü ç ü k z a b i t

İnsan nə qadar qaçsa da qurtulmaz əcəldən.

V a s i f

Gəl, durma, hənuz əldə bir az fürsətimiz var.

K ü ç ü k z a b i t

(yarımqəhqəhə ilə)

Artıq sən əmin ol, bu gün avcundadır onlar.

Hər ikisi yüngül təmənnalarla qülbədən çıxar və sür'ətli adımlarla İbn Yəmin hərəkət etdiyi tərəfə doğru yürürlər. Arif durduğu yerdə baqa qalır. Şaşqınlıqla qarışıq böyük bir hüzn və kədər ruhunu sarmağa başlar. Bu sırada səhnənin işığı azalır. İblis istehzal və şiddətli qəhqəhələrlə qarşısına çıxar.

A r i f

Dəf ol, yenə gəldinmi?

İ b l i s

... Əzizim, çocuq olma!

Arif! Bana baq, əczi biraq, hissə qapılma.

Çarpışmaq üçün lazım ikən mərdə cəsarət,

Bilməm, niçin olmuş sana qalib əsəbiyyət?

Bən həpsini duymaqdayım, inkar nə lazım;

Rə'na, o sənənin şimdiki bütün ruhuna hakim,

Hakim o sənənin hissənə, idrakinə... əfsus

Ayrılsan izindən, olur əğyar ilə mə'nus...

A r i f

Qandırmaq için Arifi həp nafilə israr,
Hər haldə xainsin, inanmam sana zinhar...

İ b l i s

Lakin şu inadınla pərişan olacaqsın,
Bir gün gələcəkdir ki, peşiman olacaqsın,
Əfsus, nədamət sana verməz səmər əsla.

(əлиндə bir tabançə ilə bir kisə altın tutaraq)

Al bunları... bas bağrına, Arif, eyi saxla!
Bunlar edəcək etsə nihayət səni məs'ud,
Al! İştə bu atəş, bu da ən sevgili mə'bud!

(tabançayı bir kərə havaya boşaltaraq)

Al! İştə bu atəşlə gəlir qəlbinə qüvvət,
Yalnız bu verir qarşı duran xəsminə dəhşət.

(kisədəki altınları səsləndirib oynadaraq Arifə verir)

Baq, səsləniyor, istə sədayi-pəri-Cibril!
Bunsuz olamaz kimsə, inan, məqsədə nail.

A r i f

(İblisin vermiş olduğu tabançayı və altınları yerə atar, son dərəcə qızgın və usanmış bir halda)

Dəf ol, yetişir, eyləmə əsla bəni təltif!
Möhtac deyil altına, ya qurşuna Arif.

İ b l i s

Təkrar edərim, zəfi bırağ, aldaniyorsun,
Həp aldaniyorsun, bana baq, aldaniyorsun!

(qəhqəhələrə çəkilir)

A r i f

(tərəddüd və düşüncədən sonra)

Heyhat, o mələk qəhr edilirkən,
Layiqmi durub seyr edəyim bən?

(kəskin bir əzmlə)

Yox, getməliyim, həm də bu saət,
Bəndən ona hörmət və məhəbbət...

(ridasını “pelerin” və fəsini alıb həməni dışarı fırlar)

İ b l i s

(gəlir, istehzalı qəhqəhələrə)

Get, lakin o hörmət və məhəbbət
Bir gün doğurur qanlı ədavət.
Get, bəllidir insandakı xislət;
Sizlərdəki ülfət; sonu vəhşət,
Sizlərdəki şəfqət; sonu nifrət,
Sizlərdəki rəhmət; sonu lə'nət!..

(sürəkli qəhqəhələr...)

Pərdə

İKİNCİ PƏRDƏ

Ərəb zəvqinə uyğun süslü bir salon... Qarşıda, sağda və solda birər qapı və bir qaç pəncərə... İblis xidmətçi ərəb qiyafətində ötəyi-bəriyi düzəltir.

İ b n Y ə m i n

(qarşıdakı qapıdan gələrək)

Bana baq, durma, əzizim, çabuq ol,
Durma get, haydı, imamı ara-bul.
Söylə gəlsin də nikah qıymaq için.

İ b l i s

Baş çavuş zənn edərim getdi dəmin.

İ b n Y ə m i n

Pək gözəl, gəlsə, həmən söylə bana.

İ b l i s

Söylərim, lakin əmin ol, Rə'na,
Bir qadar göstərəcək istiqna.

İ b n Y ə m i n

Nə vəzifən, deyil aid bu sana.

İ b l i s

Əmrə borcumdur itaət, heyfa,
Onu məcbur edəməzsən, zira
Böylə bir cəbri hökumət duysa,
Çəkəcəkdir başımız dürlü bəla.
Çünki var başqa günahın da sənin,
Orduya, devlətə çıqdın xain.

İ b n Y ə m i n

(mütərəddid, diplomatca bir təbəssümlə)

İştə pək doğru və məntiqli cavab,
Sən vəkil ol, nə dilərsən, onu yap!

(gəldiyi qapıdan çıxar)

İ b l i s

(məğrur qəhqəhə ilə, yalnız)

Əvət, İblis, o böyük sənətkar
Həm yapar, həm də yıqar, qüdrəti var.

Bu sırada V a s i f ilə kiçik zabit sağ qapıdan daxil olur, ətrafı süzməyə başlarlar.

Bu cəsarət nə demək? Ey, bana baq!

V a s i f

(istehzal qəhqəhə ilə)

Bir oteldir deyə sandıq bu qonaq.

İ b l i s

Əcəba!? Sahibi kimdir otelin?

V a s i f

Bir ərəbdir, adı da İbn Yəmin.

İ b l i s

(qızğın)

Sayğısızlıq yetişir, haydı, gedin!

V a s i f

(silah çəkərək)

Şımarıq abdala baq, dur! Nə dedin?

K ü ç ü k z a b i t

(mane olur)

Vasif! Allahı seversən də bıraq!

(geri çəkilməkdə olan İblisə)

Dur, təlaş etmə, əzizim...

V a s i f

Alçaq!

Nərdə Rə'na, onu göstər!

İ b l i s

(istehzalı təbəssümlə)

Nə demək!

Varıyor İbn Yəminə o mələk.

V a s i f

Onu qandırmış o xain, lakin

Bən sağ olduqca bu iş namümkün!

K ü ç ü k z a b i t

(mülayim)

Arqadaş, gərçi o sərsəm məğrur,

(Vasifî göstərir)

Qızın ən sevgili məşuqu budur.

İ b l i s

Ah, ayaq səsləri var, tez çəkilin,
Çəkilin, sonra, bir az sonra gəlin.

V a s i f

(arqadaşına, xüsusi)

Gedəlim, ən eyi yol: hər ikimiz,
Azacıq sonra misafir gəliriz,
Şu hərif çünki yaqın dostumdur,
Bəlkə bir rənglə iş həll olunur.

K ü ç ü k z a b i t

(çıqarkən İblisə)

Şimdi var bir sana ümmid ancaq,
Çarə bul, yoqsa o qız məhv olacaq.

İ b l i s

(məğrur qəhqəhə ilə, yalnız)

Bəndən imdad umuyor cümlə cihan,
Biri zalım, biri məzlum insan.

R ə ' n a

(sol qapıdan daxil olur)

Bu ziyafət nə demək, söylə niçin,
Sana hiç açmadımı İbn Yəmin?

İ b l i s

(yarımqəhqəhə ilə)

Bilmiyormuş kibi davranmaq nə!?
Bu ziyafətdir əlamət düğünə.
Səni təzvic ediyor İbn Yəmin,
Şimdi əmr etdi nikah qılmaq için.

R ə ' n a

(Həyəcanlı və şaşqın)

Sus, aman sus! Nə rəzalət!?

(e'timadsız)

Əcəba!

Yoq, çəkilməz bu xəyanət əsla.
Bəni bilməm ki, nə sanmış şu hərif,
Ah, pək doğru diyormuş Arif.

(son dərəcə təhdidkar)

Hiç məraq etmə, duyar, şimdi duyar,
Şimdi anlar ki, əvət, bəndə nə var.

Gəldiyi qapıdan çıxar. Bu sırada Arif fəslə olaraq, yüzünü gözəlcə tərəş etdirmiş olduğu halda, sağ qapıdan girər. Rə'nanın qapıyı qapayıb getdiyini görüncə büsbütün şaşırır.

İ b l i s

Bana baq, hey səni sərsəm, budala!
Bu cəsarət sana nerdən əcəba?

A r i f

(Rə'na çıxdığı qapıya işarətlə)

Ondan, ah, iştə o dilbər qızdan,
Şimdi burdan süzülən yıldızdan.

İ b l i s

Söylə, dərdin nədir, aydın söylə!

A r i f

Mərhəmət qıl da, aman, lütf eylə,
Söylə Rə'nayə ki, Arif gəlmiş.

İ b l i s

Anladım dərdini, lakin bu zor iş...
Ona nail olur ancaq onlar
Ki, avuclar dolusu altını var.

A r i f

Bəndə yoq altın, əzizim, zira
Uymamış sərvətə könlüm əsla.

İ b l i s

(yarımqəhqəhə ilə)

Altının yoqsa silahın var ya,
Bəni öldür də qavuş sonra ona.

A r i f

Yoq, silahım da yoq, insaf eylə,
Sanma vəhşi bəni sən bir öylə.

İ b l i s

(mə'nalı bir qəhqəhə ilə)

Pək gözəl, anladım, ancaq Rə'na
Qismət olmaz bu təbiətlə sana.
Üzülüb durma, çəkil get, zira
Qüvvətə, altına tabe dünya.

(Arifdə mə'yusca bir dalğınlıq. İblis mülayim qəhqəhə ilə)

Nəyə daldın, niçin oldun mə'yus?

A r i f

Çünki yox bir şeyim, əfsus, əfsus!

İ b l i s

Bir şeyin yoxsa da könlün var ya,
Bana ver könlünü...

A r i f

Əsla, əsla!..
Bunu hiç umma, saqın Arifdən,
Vermişim könlümü yalnız ona bən.

İ b l i s

(ətrafa)

İştə Şərqin mütərəddid cocuğu!
Şaşqın, abdal, əsəbi yavrucuğu!

A r i f

(masa üzərindəki şərab qədəhini yaqalar)

Ah, aman! Bir içim olsun, bana su!

İ b l i s

(sürəhiyi alıb qədəhi raqı ilə doldurur)

Al, iç!

A r i f

(varıya qədər içər. Yüz-gözünü бүürüşdürür)

Eyvah, nə dəhşət, yahu!
Su deyil, səmli bir atəşdir bu.

İ b l i s

(başqa bir şüşədən böyük bir qədəh dolusu ərğəvani şərab verir)

Bu fəqət tatlıdır, al iç!

A r i f

Nədir o?

İ b l i s

İç də baq, sonra duyarsın nə imiş,
Ən gözəl töhfə, keşiş göndərmiş...

A r i f

(bir qədər içər, qədəhi məmnun və nəş'əli bir baqışla süzərək)

Ah əvət, sanki şəfəq dalğalı nur...

(içib bitirdikdən sonra, niyaz ilə)

Şimdi Rə'nayı çağırısan nə olur?

İ b l i s

Onu sən pəkmi seversin?

A r i f

(cibindən bir cığara çıxarır)

Sorma,
Sızlayan könlümə atəş vurma!

(İblis cığarayı atəşlər)

Ta çocuqkən seviyordum onu bən.

İ b l i s

(qapıya işarətlə)

Gəliyor iştə o gülqönçə dəhən.

A r i f

Ah aman, halı nasıl hüznəvər,
Gözlərindən saçılır şimşəklər.

R ə ' n a

(əlində bir qaç parça kağız daxil olur, heyratla)

Arif, Arif! Nə için gəldin sən?

A r i f

Sorma bəndən, onu sor qəlbindən.

İ b l i s

Şu kağızlar nə içindir, yavrum?

R ə ' n a

Onu bunlar edəcəkdir məhkum.

A r i f

Əcəba, kimdir o xain, miskin?

R ə ' n a

Səncə pək bəlli hərif: İbn Yəmin.

A r i f

(kağızları göz ucilə süzərək)

Şu xəyanətləri sən əvvəldən
Biliyorkən susuyordun, bu nədən?

R ə ' n a

Bəni qandırdı da sandım o dəni,
Bulur əlbət babamın qatilini,
Sonra baqdım ki, o bir başqa səfil!..

A r i f

(ətrafı)

Bəlkə həp kəndisi canı, qatil...

(Rə'nayə)

Bana ver onları, Rə'na! Bana ver.

(kağızları almaq istər)

R ə ' n a

(İblisi göstərir)

Hələ səbr et bağalım bir bu nə der.

İ b l i s

Ver, əvət, ver, o nə lazımsa yapar.

A r i f

Bana ver, şimdi o azğın canavar,
Bulur əlbəttə cəza, qurtulamaz.

(kağızları alır, sür'ətli adımlarla gəldiyi qapıdan çıxar)

R ə' n a

(müztərib)

Ah, lakin o hərif pək qurnaz...

İ b l i s

Hiç təlaş etmə, quzum, dinlə bəni,
İki bildik soruyordadı səni...

R ə' n a

(sözünü kəsərək)

Kimdi onlar?

İ b l i s

Biri olduqca yigit,
Vasif ismində gözəl bir zabit.

R ə' n a

(şad və və məmnun)

Ah, gerçəkmi bu söz?

İ b l i s

Pək gerçək,
Bana söz verdi, əmin ol, gələcək.

İ b n Y ə m i n

(daxil olur, İblisə)

Əcəba sevgili Rə'na nə diyor?

İ b l i s

Bəyim, izhari-məsərrət ediyor.

İ b n Y ə m i n

(İblisin omuzunu oqşayaraq)

Xeyli məmnunim, əzizim, səndən.

R ə ' n a

(kinayəli və acı təbəssümlə)

Xəstəyə baqmaq üçün gəlmiş ikən,
Bir ziyafətdə bulunmaq nə tuhaf!

İ b n Y ə m i n

Yoqmudur səndə, gülüm, hiç insaf!?
Yaralı əskərə baqmaqsa məram,
Əskərim bən də, böyük həm də yaram,
Yar da aç, qəlbimə baq, sonra inan,
Çünki hala aqıyor, kəsmədi qan.

R ə ' n a

(məhzun)

Ah, təmin ediyordun da bəni;
Bulacaqdın babamın qatilini.

İ b l i s

O da mümkün, o da mümkün, Rə'na!
Bir düşün, bən nə dedim şimdi sana?
Həp sevin, gül, mələyim, çünki bu gün
Ələ düşməz... nə səadətli dügün!..

(mə'nalı qəhqəhə)

Ç a v u ş

(daxil olur)

Gəliyor iştə misafirlərimiz.

İ b n Y ə m i n

(Rə'nayə)

Get, gülüm, sonra məhəbbət edəriz.

(Misafirləri qarşılamaq üçün qarşığı qapıdan çıxar).

İ b l i s

(Rə'nayə)

Hiç məraq etmə, əmin ol, o bənim
Ən itaətli qulumdur daim.
Durma get, bəklə də fürsət dəmini,
Bəlkə rə'yadə görür bir də səni.

İstehzal qəhqəhə... Rə'na sağ qapıdan çıxar. İbn Yəmin ilə bərabər V a s i f, arqadaşı və iki-üç zabıt daxil olurlar.

İ b n Y ə m i n

(öndə olaraq tatlı qəhqəhələrlə)

Hay, hay, buyurun, nə xoş təsadüf!

(Vasiflə kiçük zabiti misafirlərinə göstərir)

Bir arqadaşımdır iştə Vasif,
Aylarca əgərçi ayrı düşdük,
Qismət bu, yenə bu gün görüşdük.

V a s i f

(İbn Yəminə)

Xoşbəxt olaraq ziyarətindən
Könlüm nə qədər sevindi, bilsən!

İ b n Y ə m i n

(misafirlərə)

Bən hər b ediyorkən ordumuzda
Gördümsə beş-on sevimli sima,
Vasif, şu könüllü, şanlı zabit
Bir yıldıza bənziyordu sabit.

B i r i n c i z a b i t

Dünyayı saran şu qanlı qavğa
Bir xeyli yigitlər etdi peyda;
Yoq şübhə, bu dürlü nevcavanlar
Olduqca dəyərlı qəhrəmanlar.

İ b n Y ə m i n

Qavğada qolay müvəffəq olmaq,
Tale və cəsarət olsun ancaq.

Otururlar.

B i r i n c i z a b i t

(yarımsərxoş, İbn Yəminə)

Yahu, bu nasıl düğün, ziyafət!?
Məscidmi bu, ya ki, bəzmi-işrət?

İ k i n c i z a b i t

Gerçək, bu nə? Oynayıb çalan yoq,
Bir nəş'ələnib də zevq alan yoq.

İ b n Y ə m i n

Dur, həp olur, onsuz olmaz əlbət,
İsmlərləmişim, gəlir bu saat.

Ç a v u ş

(gəlir, əskərcə təmənnə edər)

Rəqqasələr əmrə müntəzirdir.

İ b n Y ə m i n

Gəlsinlər, əvət, həmənlə xəbər ver.
Çavuş çıxar.

B i r i n c i z a b i t

Gəlsinlər, əvət, dəyişsin əhval,
Gülsün azacıq pəriyi-amal.

İ k i n c i z a b i t

Tam beş sənədir ki, rəhbər olduq,
Ciddiyyət içində həp boğulduq.
Rəqqasələr daxil olur.

İ b n Y ə m i n

(çalğıcılara)

Çal, həydi çal, etmə fevti-fürsət!
Çal, durma, sənindir işlə nevbət.

B i r i n c i z a b i t

Çal, sızlayıb inləsin o tellər,
Çırpınsın onunla həp könüllər.

İ k i n c i z a b i t

Çal, məclisə zevqü nəş'ə gəlsin,
Çal, ta ölümlər də rəqsə gəlsin.

Çalğı başlar, rəqqasələr aşığıdakı şərqiyi həmahəng olaraq söylər və rəqs edirlər.

Şərqi

Hər şey sənindir, ey qafil insan!
Gülgün şəfəqlər, rəngin çiçəklər.
Hər şey sənindir, ey cahil insan!
Parlaq günəşlər, dilbər mələklər.

Yalnız sənin, yalnız sənin hər dürlü ne'mət;
Gənclik, gözəllik, eşqü ülfət, hər səadət.
Sür daima zevqü səfa, fevt etmə fürsət,
Bir gün gəlir, əsla səmər verməz nədamət.

Beş günlük ömrün rə'yayə bənzər,
Dal eyşü-nuşə, hiç gəlmə huşə.
Daim gül, əylən, olma mükəddər,
İç badə, həp gəl cuşü xuruşə.

Sərməsti-eşq ol, ey gözüm, qəsvət nə lazım,
Bir gün gəlir, əldən çıxar zevqi-xərabat.
Al nəş'ə hər şeydən, əvət, qəflət nə lazım,
Bir gün gəlir, əldən düşər peymanə heyhat!..

Rəqs bitmək üzrə ikən A r i f l ə bərabər əli silahlı iki k a n u n n ə f ə r i daxil olur.

B i r i n c i k a n u n

(kəskin və amiranə bir tevr ilə rəqqasələrə)

Sakit, dağılın!..

Musiqi susar, rəqqasələr ikişər, üçər salonu tərk edirlər.

İ b n Y ə m i n

(heyrlə, kanunlara)

Nədir bu rəftar?

A r i f

(İbn Yəmini göstərir)

Tam kəndisi, iştə! Ah, qəddar!

İ b n Y ə m i n

Lakin çəkilməyi bu həqarət?

(Silah çəkmək istər).

B i r i n c i k a n u n

Hər nəfilə bunca qeyzə hiddət,
Əl'an səni istiyor hökumət,
Gəl!..

A r i f

Bəllidir etdiyən xəyanət.

İbn Yəmini alıb götürürlər, Ariflə misafirlər də bərabər çıxar.

V a s i f

(ən arqada qalır, kiçük zabitə)

Baq, şimdi də fevt edilsə fürsət,
Daim qalırım visalə həsrət.

Sol qapıdan girmək istərlər. Rə'na qarşılarına çıxar. Vasif pərəstişkar bir tevr ilə.

Rə'na, Rə'na! Sevimli afət!
Gəl, durma aman, edilsə qəflət
Mütləq səni məhv edər şu xain,
Olmaz daha qurtuluş səninçin.

R ə' n a

(sevinc ilə)

Vasif! Gedəlim...

(mütərəddid)

Fəqət bu müşkil,
Heyhat, bulunmadıqca qatil...

V a s i f

(sözüünü kəsərək)

Sən gəl, bulunur o bir gün əlbət.

İ b l i s

(gəlir)

Rə'na, daha durma, işlə fürsət!

R ə' n a

Lakin babam!..

V a s i f

Ah, gəl, aman gəl!

Çıqarlar.

İ b l i s

Get, get, daha durma, artar əngəl.

A r i f

(daxil olur, son dərəcə məmnun)

Xain yaqalandı ən nihayət.

İ b l i s

(yarımqəhqəhə ilə)

Eşq olsun, əvət, böyük məharət!

A r i f

Rə'na hanı? Söylə gəlsin!

İ b l i s

Əfsus,
Bir zabitə uydu getdi...

A r i f

(çılğın)

Ah, sus!

İ b l i s

(əlilə onun omuzunu oqşar)

Yahu! Bana baq, şaşırma əsla,
Rə'na, o mələk əlində hala...

A r i f

(böyük bir təlaş ilə)

Bir söylə, nə səmtə getdi onlar?

İ b l i s

(qapıdan onlar getdiyi tərəfi göstərir)

Baq, qarşıda işlə xurmaliq var...

A r i f

(sözüünü kəsərək)

Bildim, yetişir, o bəlli bir yol.

(Dərhal dışarı fırlar)

İ b l i s

Get, durma!

(istehzalı qəhqəhə)

Fəqət, yazıq! Əmin ol,
Bəklər səni bir yığın cinayət,
İzlər səni bir yığın fəlakət.

(Qəhqəhə...)

Pərdə

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

Səhnə ilk pərdədə olduğu kimi ixtiyar şeyxin çardağını – qülbəsini göstərir. Şeyx dışarıda, çardağın altında təsbih çəkərək dalıb getmiş...

Son bahar, öylə, sisli hava...

X a v ə r

(yaralı zabitin alnındakı və qolundakı sarğıyı açar)

Çox şükür, işlə həp sağaldı yaran,
Baq, nasıl mərhəmətlidir Yaradan.

Y a r a l ı z a b i t

Ah, sağaldıqca artıyor kədər,im,
Bəni məhv eyliyor düşüncələrim
Yadə gəldikcə ailəm, yurdum,
Sarsılır istirahətim, uyqum.
Hələ sən, ah sən! Sənin kədər,im
Bəndə bir iz bıraqdı xeyli dər,im;
Çünki yalnız bənimlə uğraşaraq,
Aqibət düşdün Arifdən uzaq.

X a v ə r

Hiç məraq istəməz, xayır, haşa
Bana sən mane olmadın əsla.
Şu qəza doğdu bir təsadüfdən,
Bəni tale ayırdı Arifdən.
Bu sırada iki türk zabiti gəlir.

İ x t i y a r

Mərhəbə!

B i r i n c i z a b i t
Mərhəbə, əfəndi baba!

İ k i n c i z a b i t

Qülbənizdə su varmıdır əcəba?

İ x t i y a r

Vardır, əlbəttə, həm də xeyli sərin,
Buyurun, bir qədər də rahat edin.

İçəri girərlər. İxtiyar su döküb verir. Xavərlə yaralı zabit bir guşəyə sıqılıb durur.

B i r i n c i z a b i t

Pək sıcaq, qalmamış təvan artıq,
Ayrılıb ordudan fəna susadıq.

Alnının tərini silib sudan içər. İxtiyar ikinci zabit için də döküb vermək istər.

İ k i n c i z a b i t

Dur, babam, dur, aman, rica edərim.

(kəndisi döküb içər)

B i r i n c i z a b i t

(yaralı zabiti süzərək)

Bana baq, ixtiyar, şu zabit kim?

İ x t i y a r

Bir əsir, işlə ordudan aralı.

X a v ə r

Kimsəsiz bir zavallıdır, yaralı.

İ k i n c i z a b i t

Bir lehistanlıdır bu, ya bir rus.

Birincizabit

Kim bilir, bəlkə, bəlkə bir casus.

Yaralızabit

Əfv edərsin, xayı, nə bir rusum,
Nə lehim bən, nə kirli casusum.
Bir müsəlman, qazanlı bir türküm,
Bəncə bir ya həyat, yaxud ölüm.

Birincizabit

Başqa millətdən olmuş olsaydın,
Yenə mümkündü əfv... Ah, azğın!
Türk olub türkə atəş etmək için
Yalnız bir cəzayə layiqsin.
O da e'dam...

Xavər

(tələş və həyəcan ilə)

Aman, əfəndim, inan,
O deyil öylə suçlu bir insan.

İxtiyar

Xayı, evladım, olmayın əsəbi,
Başqa, pək başqadır onun qəlbi.

Yaralızabit

(acı qəhqəhələrlə)

Nə tuhaf! Ta kiçik yaşımdan bən
Millətimçin zəfərlər özlərkən,
İştə tale! Bənim asılmam için,
Şimdi siz hökm edərsiniz, lakin,
Sizə bən vermək istəməm zəhmət...

(Dərhal cibindən bir tabança çıxarır və kəndi qafasını nişan alır.)

X a v ə r

Ah, aman!..

İ k i n c i z a b i t

(onun biləyini yaqalar)

Dur, tələşə yox hacət.

İ x t i y a r

Ah, çılgın, bütün cihan çılgın!

Bu günün arqasında yoxmu yarın?

Bu sırada bir qara ə r ə b z a b i t i gəlir, məmnun və laübalı qəhqəhələrlə gülməyə başlar.

B i r i n c i z a b i t

Nə imiş arqadaş, nə var, nə xəbər?

Varmıdır yoxsa başqa fəthü zəfər?

Ə r ə b z a b i t i

(daha çılgınca qəhqəhələrlə)

Bitdi artıq bütün səfərbərlik,

Bitdi həp qəhrəmanlıq, əskərlik.

İştə rahat zamanı gəldi bizə,

Dönüyor ordu kəndi ölkəmizə.

B i r i n c i z a b i t

Niçin, anlat, niçin bu?

(ətrafa)

Ah, canavar!

Ə r ə b z a b i t i

Açıvermiş hüdudu bolqarlar,
Kevkəbi-tale, eyləmiş də üful,
İngilislərlə dolmuş İstanbul.

(Hər kəsdə təəssür və heyran).

Y a r a l ı z a b i t

Sus yetər, ah, xain alçaq, sus!

Ə r ə b z a b i t i

(istehzal və məmnun qəhqəhə ilə)

Sanki bən susdum, öylədir əfsus.

B i r i n c i z a b i t

Bu hərif iştə daima bayquş.

İ k i n c i z a b i t

Zənn edərsəm, o həm də pək sərxoş...

Y a r a l ı z a b i t

(sinirli və qızğın)

Ah, ərəb, cismi, ruhu, qəlbi ərəb,
Həm də məmnun... nədir bu halə səbəb?

(acı qəhqəhədən sonra)

Ya! O sərxoşmu? Yoq, inanma, xayır.
İştə!

Dərhal qəlbgahindən nişan alır, tabança açılır.

Ərəb zabit

Ah!

(Deyə sol əli ilə yarasını tutar, sağ əlilə cibindən tabançayı çıxarıb qarşı qoymaq istərsə də müvəffəq olamaz. Silahı hiddətlə bir tərəfə atar və iztirablar içində tərki-həyat edər)

Yaralı zabit

İştə baq, nasıl ayılır?

Bu sırada dışarıdan İblisin məmnun və sürəkli qəhqəhələri eşidilir.

İxtiyar

Sən nə yaptın, nədir bu hal, oğlum!

Yaralı zabit

Sadə, bir bayquş ağzı susdurdum.

(zabitlərə)

Bir qüsür iştə, bulsanız haqsız,
Bəni e'dama şimdi haqlısınız.

(Əlindəki silahı təqdim edər)

Birinci zabit

(silahı rədd ilə)

Bu xəbərdən sevinci çoxdu onun,
Ona layiqdi müjdə bir qurşun.

İkinci zabit

(istehzal təbəssümlə)

Pək yorulmuşdu hərbdən, əlbət,
Etmək istərdi bir qədər rahat.

Y a r a l ı z a b i t

Daha durmaq xəta, həmən gedəlim,
Bu xəbər düz də olsa fərz edəlim,
Bir mücahid dönərmə əzmindən?
Ah, bən şimdi ölmək istərkən
Yaşamaq istərim də bir müddət...

B i r i n c i z a b i t

Biz yaşarsaq, əvət yaşar millət.
Bu halda dışarıdan aşağıdakı marş eşidilir.

M a r ş

Türk oğlu sözündən dönməz,
Məhv olur da sürüklənməz.
Həp yüksəlmək dilər, enməz,
Çarpışır yaşar.
Yurdumuzun arslanları,
İzlər durur düşmanları,
Fırtınalı dənizvarı
Hər coşub daşar.
Əngin fəza çardağımız
Al şəfəqlər bayrağımız,
Qorqu bilməz oymağımız,
Haq için qoşar.

İ k i n c i z a b i t

(marşı dinlədikdən sonra hər ikisinin qolundan tutar)

Gedəlim, yox gecikmənin səməri.

Y a r a l ı z a b i t

Gedəlim, haqqa doğru, arş iləri!

Gedərlər.

İ x t i y a r

(yoldan keçən bir nəfərə cənazəyi göstərir)

Oğlum, bana yardım eylə bir an.

X a v ə r

(mərhəmətli və mütləssir)

Bir hiçlə zavallı oldu qurban.

İ x t i y a r

Yoq kimsədə mərhəmətlə vicdan,

İnsanlığı həp unutdu insan.

(cənazəyi qaldırıb götürürlər)

X a v ə r

(yalnız)

İblisə uyub da əhli-ələm,

Həp yer yüzü qanlı, cümlə sərsəm...

İ b l i s

(bir guşədə ağsaqal abid qiyafətində görünür, yarımqəhqəhə ilə)

İnsandakı nəfsi-şümə daim

İblis olur, ancaq olsa hakim.

Bu sırada V a s i f l ə R ə ' n a tələş içində gəlirlər.

R ə ' n a

Allah için eyləyin inayət,

İzlər bizi bir yığın fəlakət.

V a s i f

(e'tinasız)

Yoq qorquya ehtiyac...

R ə' n a

Aman dur!

Tərk et də inadı, olma məğrur,
Baq, arqadaşın çocuqluğundan
Bir qurşuna oldu şimdiki qurban.

V a s i f

Hər dürlü qəzayə razıyım bən,
Qorqmam fəqət öylə bir dənidən.

X a v ə r

Kimdir əcəba o xain, alçaq?

R ə' n a

Xavər, onu sorma, yer ver ancaq.

X a v ə r

Aldınsa da Arifi əlimdən,
Hər yardıma işlə hazırım bən.

(Qülbəyə daxil olurlar. Xavər onları daha içəri keçirmək istər)

İ b l i s

(bıraqmaz)

Dur, getmə, saqın, o dürlü yerlər,
Hər şübhəyi cəlbü də'vət eylər.

(qülbədəki həsiri bir tərəfə çəkər, ufaq bir qapıyı qaldırır da Rə'nayə)

Gir, haydı qızım, şu yerdə saqlan!

(Rə'na aşağı enər. İblis qapağı endirib təkrar üzərini həsirlə örtər, Vəsinin qolundan dutub ormanı göstərir)

İştə, sana da geniş bir orman!

Bir tərəfə çəkirlər. Qayıb olduqları kibi A r i f fəssiz olaraq gəlir, Xavər ona doğru qoşar, yaqlaşdığı sırada birdən-birə küskün və şaşqın bir tevr ilə ürəküb geri çəkilir.

A r i f

Xavər, bana baq, zavallı Xavər!
Bir söylə, nədir bu hali-müztər?
Ağuşuma qoşmaq istiyorkən
Ürkdün nə için şu sərsəridən?

X a v ə r

Qoşdum sana sevdiiyimdən, amma
Baqdım ki, sevilməyənlər əsla,
Layiq deyil olmağa həmağuş,
Ürkdüm də, çəkildim iştə mədhuş.

A r i f

Artıq yetişir bu sərzənişlər,
Əfv eylə, qüsurə baqma, Xavər!

X a v ə r

Xavər sana etsə də pərəstiş,
Heyhat, dönərmə bir də keçmiş?!
Oldun sənəlcə həp ənisim,
Bəsləndi sənəlcə fikrə hissəm.
Kölgən kibi həp peşincə qoşdum,
Eşqinlə qanatlanıb da uçdum.

Lakin bəni bir nigahə satdın,
Birdən-birə həp unutdun, atdın.
Arif! Niyə susdun, ah, böylə,
Bir söylə, düşünmə, söylə, söylə!

A r i f

Susmaq, o da başqa dürlü fəryad
Həp bənliyim oldu sanki bərbad.

X a v ə r

Bən hiç, o zavallı ixtiyarı,
Bir ləhzə düşünmədin də barı.

A r i f

Dur, qəlbimi bir də yaqma artıq,
Arif fəqət intiharə layiq...
Bəndən babana səlam edərsin,
“Gəlmişdi də şimdi getdi”, dersin.

(gedəcək olur)

X a v ə r

Lakin yenə hanki bir diyarə?

A r i f

Bir hiçliyə doğru, bir məzarə.

X a v ə r

(bir az yaqlaşır)

Hiçliksə məramın istə, Xavər!
Qülbəm dəxi bir məzarə bənzər.
Yəq, getmə, babam gəlir bu saat,
Dur bir verəyim xəbər...

(gedər)

A r i f

Nə hacət!
Bən yerlərə keçmək istiyorkən,
Bilməm ki, nə bəklıyor o bəndən.

(cibindən yarıdolu bir raqı şişəsi çıxarır)

Of! Qəmlərimə təsəlli ol sən,
Hər dərdi unutmaq istərim bən.

Son damlasına qədər içib şişəyi bir tərəfə atar. Ətrafı süzdükdə gözüne ilişən tabağçayı yerdən alır, qurşunlarına diqqət edir. Bu halları kənardan seyr edən İblis isə məmnun və istehzalı qəhqəhələrlə gülər. Arif dalğın və sinirli bir tevrlə kəndi alnını nişan edir, yaqlaşmaqda olan İblisi görüncə şaşırıb durur.

İ b l i s

Yahu! Bana baq, nədir bu halət?
Parlar kibi gözlərində dəhşət.
Dur, səndə var işlə saqlı bir hal,
Həm zənn edərim məraqlı bir hal.
Aşıqmisin, oğlum, aç da söylə,
Əlbət bulunur da bir vəsilə.

(kəndinə işarətlə)

Bir çarə arar şu piri-hikmət,
Var bəndə, əvət, böyük kəramət.

A r i f

Hiç sorma, başımda macərə çox,
Dərdim, kədərim böyük, duyan yox.
Bir afətə, bir nigarə uydum,
Bir qəmzəli işvəkarə uydum,
Əfsus, o bənimlə könlü birkən
Bir ləhzədə aldılar əlimdən.

İ b l i s

Lakin nə tuhaf, o nazlı afət
Etmiş sana iltica bu saat.

A r i f

Ey mürşidi-pir, inayət eylə,
Əylənmə bənimlə sən də böylə.
Bən çəkdiyim iztirabü möhnət
Yetməzmi, bu sözlərə nə hacət!
Heyhat, o mələk, o şe'ri-pərran
Mümkünmü ənisim olsun əl'an?!

İ b l i s

Bir yanda durub da bəklə, dərhal
Parlar sana da pəriyyi-amal.

(qülbəyə daxil olur, həsiri bir tərəfə atar)

A r i f

(bir guşədə bəklər)

Görsəm onu bir də, bir də görsəm...

İ b l i s

Dur, söyləmə!..

(qapağı açar, başını qaldıran Rə'nayə)

Ah, nuri-didəm!
Halın nə qədər də qəmli, küskün,
Bir şey yemək istəməzmi könlün?

R ə ' n a

Lütfən azacıq su ver...

İ b l i s

(boş dəstiği alır)

Pək ə'la,
Yoq dəstidə hiç su, yoqmuş əsla.
Saqlan, yenə haydı, görməsinlər,
Saqla, baqalım, nə oldu Xavər.
Qapağı endirir və üzərini həsirlə örtər, qülbədən çıxarlar.

A r i f

(İblisin ayaqlarına qapanır, son dərəcə həyəcanlı)

Bir Xızrmı, ya mələkmisin sən?
Yalnız bunu bilmək istərim bən.

İ b l i s

Hiç sorma, o sirri şimdi sorma!
Gəl, gəl bəri, pək yaqında durma.

Arif mütarəddid adımlarla bir qadar çəkilir. İblisin uzaqlaşdığını görüncə təkrar içəri girər, həsiri qaldırır, bu sırada Xavər gəlir.

A r i f

(səndələyərək)

Gəldinmi?

X a v ə r

Əvət...

A r i f

(sərxoşca və istehzalı qəhqəhə ilə)

Nə xoş təsadüf?

X a v ə r

Arif! Nə ararsın orda, Arif?!

A r i f

Saqlanmada burda bir mücevhər,
Könlüm onu şimdi bulmaq istər.

X a v ə r

Hər söylədiyin birər müəmma...
Yoq orda bir öylə şey, yoq əsla.

A r i f

Var, var o məzar içində bir hur,
Zülmətdə yaşar o nəcmi-pürnür,
Qumral saçı sanki şe'ri-mənsur
İnsan oluyor görüncə məşhur.

X a v ə r

Arif! Nə çabıq dəyişdi halın?
Bilməm ki, nədir sənin xəyalın?

(bodrum qapısının üzərinə çıxaraq mane olmaq istər)

A r i f

(sərxoşca bir qabalıqla itər)

Çıq get, yetişir!..

X a v ə r

(sinirli)

Xayır, bu evdən
Sən getməlisin fəqət, deyil bən.

(təbdili-tevr ilə)

Yoq, getmə, əvət qal, ah, lakin,
Lakin onu həp unut!..

A r i f

(sərxoşca qəhqəhə ilə)

Namümkün!

X a v ə r

Yoq, yoq, onu hiç bıraqmam əsla.

A r i f

Sən əski inadın üzrə hala!

X a v ə r

Bir kərrə düşün də, ah, qəddar!

A r i f

(şiddətlə bağırır)

Dəf ol, daha etmə fəzlə israr.

X a v ə r

Sərxoşmu, nəsin? Gəl, işə əvvəl!
Məhv et bəni, olmayım da əngəl.

A r i f

(son dərəcə hiddət və nifrətlə itər)

Dəf ol dedim...

X a v ə r

Ah, ədəbsiz, alçaq!

A r i f

(vəhşi bir hücumla boğazından yaqalayıb boğar, İblisdə alçaq və məmnun bir qəhqəhə...)

All!.. İştə... budur cavabın ancaq...

Xavər iztirab və dəhşətlər içində əbədi bir şükutə varır. Arif üzərini həsirlə örtər, ufaq bir düşüncə və tərəddüddən sonra bodrumun qapağını açar.

R ə ' n a

(heyərtlə başını qaldırır)

Sənmisin, Arif?!

A r i f

(onun əlindən dutub çıxarır)

Çabuc ol, durma gəl.

R ə ' n a

(arqası cənazəyə olaraq)

Nerdə idin?

A r i f

(səbirsiz)

Gəl, gedəlim, sorma, gəl!

Gəl, çabuc ol, gərçi sən atdın bəni,

Arif unutmaz səni, atmaz səni.

Gəl gedəlim, gəlmədən İbn Yəmin...

R ə' n a

(bodruma işarətlə)

Gəlsə də zənnimcə bu yer pək əmin...

A r i f

Burda durulmaz, çəkilib qaçmalı,
Qaçmalı, vəhşətdən uzaqlaşmalı...
Hər ikisi tələş və izzətlə uzaqlaşmış görünməz olur.

İ b l i s

(sürəkli və şiddətli qəhqəhələrlə)

Qaçmalı, əlbəttə, uzaqlaşmalı,
Başqa cinayətlərə yaqlaşmalı.

(qəhqəhə)

Siz nə qədər bəndən uzaqlaşsanız,
Yer deyil, əflakə uçub qaçsanız,
Qarşılaşıb birləşiriz daima,
Ayrı deyil, çünki biriz daima.

(İçəri girər, qapağı endirib üzərini həsirlə örtər).

İ b n Y ə m i n

(Qara çavuşla bərabər gəlir, alnının tərini silər. Kəndinə işarət edərək qəhqəhə ilə)

Bir qocaman orduyu iffal edən
Aciz imiş sanki kiçik hiylədən.

(istehsalı qəhqəhə)

Həbs edəcəkmis bəni üç sərəsi!..

(qızğın)

Dur bulayım bir şu ədəbsizləri,
Anlatırım onlara cür'ət nədir,

(cibindən beş-on altın çıxarıb oynataraq)

Saçdığım altındakı qüvvət nədir.

(dışarı çıxmaqda olan İblisə)

Ey! Bana baq, nerdə bizim ixtiyar?

İ b l i s

Şimdi gəlir, yoxsa bir əmrinmi var?

İ b n Y ə m i n

Durma, həmənlə bul, ona var çox sözüm.

(qülbəyə girər, Xavərin cənazəsini gördüncə)

Ah, o nə? Yanlış görüyormu gözümlə?

(İblisi yaqalayıb əlindəki silah ilə təhdid edər)

Var şu cinayətdə yəqin bir səbəb,
Söylə, onun məhvinə kimdir səbəb?

İ b l i s

(kəkəllər)

Bilməmə, əfəndim, xayı, əfsus, əvət...

(təbdili-tevr ilə)

Hər şey dəni vəhşətə bəis fəqət...

(Sükut və tərəddüd)

İ b n Y ə m i n

Kim əcəba, kimdir o xain, rəzil?

İ b l i s

İşvəli Rə'nayə uyan bir səfil.

İ b n Y ə m i n

Nərdədir onlar?

İ b l i s

Savuşub getdilər,
Şimdi, əvət şimdi fərar etdilər.

İ b n Y ə m i n

İştə bu dəhşətli xəbər pək fəna...

(düşünür)

İ x t i y a r

(gəlir, Xavərin cənazəsini görüncə)

Ah, o nə, eyvah, nə olmuş ona?

*(Mə'yus və şaşqın baqışlarla cənazəyə yaxlaşır, qollarını köksündə
çapraz edər, titrək və acı bir fəryad ilə)*

Söylə, aman söylə, mələk Xavərim!
Kim?.. Sana kim qıydı, aman, söylə, kim?

(qucaqlayıb öpər)

Döndü qaranlıq gecəyə gündüzüm,
Uf, daha fərq etmiyor əsla gözüüm.

(təbdili-tevr ilə)

Tərk edərək biz bütün insanları,
Məskən edindik fəqət ormanları;
Görmüyəm ta mədəni vəhşəti,
Zülmü, cinayətləri, süfliyyəti,
Qaçdığımız qəhrü fəlakət izi
Buldu, əvət, buldu nihayət, bizi.

(sinirli və çılğın)

Ah, köpürdükcə şu xain başər,
Yer yüzü daim qusacaq zülmü şəər.
Məzbəhə dönmüş də bütün kainat,
Qeyri çəkilməz şu müləvvəs həyat.

(ətrafındakılara qızğın)

Ya siz!? Ey insanlığı təhqir edən
Duyğusu, vicdanı sönüklər!.. Həmən
Dəf' olun, artıq bana rahat verin!

(göyə doğru)

Nerdə?.. Fəqət Tanrıyı bir göstərin!
Ah, ona var söylənəcək sözlərim...

(cənazəyə acı fəryad ilə)

Yavrum! Aman, nazlı, mələk Xavərim...

Qülbədəkilər pərişan və mütəəssir adımlarla çıxarlar. İxtiyar şiddətlə ağlar və Xavərin dağınıq saçlarını qoqlayıb da titrək əllərilə oqşar, sönmüş gözlərini öpər, hərəkətsiz başını qolları arasına alır. Çılğınca baqışlarla göyə doğru baqmaqda davam edər. Eyni zamanda pərdə ağır-ağır enməyə başlar.

Pərdə

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

Ormanda bir cığır... Ətrafda iki-üç kötüik, qüruba yarım saat var. Pək uzaqda həzin bir ahənglə bir qədər ney, yaxud çoban düdiüyü çalınır. Sonra ağacların arasından silah və qurşunlar quşanmış köylü türk qiyafətində iki haydut çıxar.

Birinci haydut

Tale bizə hər nədənsə küskün,
Bir av ələ keçmiyor bütün gün.

İkinci haydut

Qismət nə isə gəlir, əmin ol,
Ətmək, yeyəcək, qəm etmə, pək bol...

Birinci haydut

Bilməm, bu da bir həyatmı, yahu?
Bir gün bizə varmı rahat uyqu?

İkinci haydut

(istehzalı qəhqəhə ilə)

Haydut və qaçaq olunca insan,
Xoş görməli böylə halı hər an.

(Uzaqdan ıslıq səsi eşidilir)

Birinci haydut

İslıq çalıyor, baq, arqadaşlar.

İkinci haydut

(yola baqar)

Gəl, durma!.. Çəkil, çəkil, gələn var.

Həmən ağaclığa çəkilirlər. A r i f l ə R ə ' n a gəlir.

A r i f

Rə'na! Daha dur, yoruldun artıq;
Acsın, bilirim, otur da azcıq,
Rahət edəlim, düşünmə, gəl, gəl!

(Bir kötük üzərinə oturur. Əlindəki ətməklə dolu məndili açar).

R ə' n a

Pək qorquyorrum ki, arta əngəl.

A r i f

Bilməm ki, niçin tələş edərsin?

R ə' n a

Arif! Gedəlim, düşün nə dersin?
Kənarda ıslıq çalınır, bir qurşun atılır.

(Rə'na diksindir, tələş ilə)

Qurşun səsi!..

A r i f

Şübhəsiz çobanlar...

R ə' n a

Yəq, onlar inan ki, yol vuranlar...

A r i f

(ləübalı qəhqəhə ilə cibindən bir revolver çıxarır)

Hiç qorqma, yanımda həm silah var,
Həm altın... Əvət, nasıl da parlar!..

Bir avuc altın çıxarır, əlində oynatıb cibinə qoyar. H a y d u t l a r arqa tərəfdə, ağaclar arasında görünür. Heyrətlə onları dinlərlər.

R ə' n a

Nərdən sana anlamam şu sərvət?

A r i f

(məğrur qəhqəhə ilə)

Bir arqadaşından oldu qismət,
Yoldaşdı bənimlə bir yəhudi,
Pəncəmdə həlak olub boğuldu,
Sərraf idi, həm də xeyli zəngin...

Kənardan İblisin mə'nalı və istehzal qəhqəhələri eşidilir.

R ə' n a

Sus, bir ləkədir bu söz səninçin;
Beş altına qarşı bunca vəhşət!?

A r i f

(sözünü kəsərək)

Vəhşət deyil, işdə bir cəsarət,
Lakin o da səndən, ah, səndən...

(Rə'nayə sarılmaq istər)

R ə' n a

(geri çəkilir, sərt bir baxışla)

Dur, böylə nəvaziş istəməm bən.
Haydutlar ortaya fırlar.

Birinci haydut

Bir tilkiyə baq bə! Hiç səninçin
Layiqmidir öylə bir gövərçin?

R ə ' n a

Ah, iştə fəlakət!

A r i f

Etmə qəsvət!

Silahını çıxarır, Rə'na qolundan tutub bıraqmaz.

Birinci haydut

(tüfənglə nişan alır)

Altınları ver!..

İkinci haydut

(istehzal qəhqəhə ilə Arifə)

Aman, nə cür'ət?

A r i f

Siz kimsiniz?

Birinci haydut

İştə boş suallar...

Biz – çöllərə hökm edən krallar...

Baş mərkəzimiz şu vəhşi orman,

Bac verməli kim keçərsə burdan.

A r i f

İnsanlığı atdınız mı?

B i r i n c i h a y d u t

... Kafi!..

Altınları ver, biraq da lafi.

A r i f

(beş-on altın çıxarır)

Al! Qaldı bir az bizimçin ancaq.

İ k i n c i h a y d u t

(xəncərini Arifin köksünə dayar)

Ver həpsini!

R ə ' n a

Ah!..

– deyə mane olmaq istər. Birinci qolundan tutub şiddətlə bir tərəfə itər. Bu sırada omuzunda əski siyah pelerin-plaş, vüqarlı, müsəlləh, zabıt qılıqlı, qalın bıyıqlı, gür, qara saqallı, zində və mühib simalı Elxan ağaclar arasından çıxar.

E l x a n

(haydutlara)

Ədəbsiz, alçaq!

(Hər ikisi geri çəkilib dona qalır. Elxan qızğın)

*Sizdən daha mərhəmətli qaplan,
Yahu, utanın da bir şu qızdan.*

(Ariflə Rə'nayə)

Əfv edin, onlar iştə pək canavar;

(Ətrafda ıslıq səsi eşidilir, iki qurşun atılır, Elxan haydutlara)

Durmayın, haydı, bir baqın da nə var,
Bəkçilər zərrə qəflət eyləməsin.
Ələ bir av keçərsə siz gətirin.
Bana baq, kim dökərsə haqsız qan,

(kəndinə işarətlə)

Ən ağır bir cəza verir Elxan.

R ə' n a

Ah, əfəndim, nə mərhəmətlisiniz,
Sizə qəlbən təşəkkür etməliyiz.

A r i f

Parlıyor çöhrənizdə fəzlü zəka,
Sizə haydut denirmi? Yoq, əsla!

E l x a n

(səmimi qəhqəhə ilə)

Doğru, pək doğru... hiç yanılmadınız,
Deyilim haydut, iştə bən yalnız
Etdim isyan, bir əskəri-qaçağım,
Yurdum orman, mağaralar yatağım.

A r i f

Bir səbəb var ya?

E l x a n

Var əvət, miskin
Bir ərəb zabit, iştə bir xain...
Bən açarkən onun xəyanətini,
Baqdim asdırmaq istiyor o bəni.
Bırağıb ordugahı... ah, nə deyim
Böylə haydutca gün keçirmədəyim.

Bu sırada gedən haydutlar iki-üç çingənə ilə İbn Yəmini silahsız olaraq gətirirlər.

Elxan onu görüncə tanır.
Gəl, yaqın gəl! Adın nədir? Söylə!

R ə ' n a

Ah, əfəndim!

E l x a n

(Rə'nayə)

Dur, etməyin əcələ.

(İbn Yəminə)

Söylə kimsin? Adın nə?

İ b n Y ə m i n

... İbn Yəmin.

E l x a n

(Ariflə Rə'nayə yarımqəhqəhə ilə)

Bəni asdırmaq istəyən şu ləin!
İştə bir av ki, izlər avçısını.

(İbn Yəminə)

Oldu məmnun könül, görünmə səni.

İ b n Y ə m i n

(diz çökər)

Aman, əfv et! Qüsurluyum, Elxan!

E l x a n

Hiç təlaş etmə, sayğısız qaplan!

Çünkü yox üzrə ehtiyac artıq.

(çingənalərə)

Siz niçin gəldiniz?

B i r i n c i h a y d u t

Bəyim, azacıq

Rəqs edərlər də könülünüz açılır.

E l x a n

Bən deyil, rəqs için o pək bayılır.

(istehzal qəhqəhə ilə İbn Yəminin qolundan tutub göstərir)

Düşünür iştə, baq, nasıl qəmgin,

Oynayın, nəş'ələnsin, əylənsin.

Bir qız aşağıdakı sözləri oqur, oynar.

Kanto

Bən bir qızım, həp ruhumu yaldızlar
Gündüz çiçəklər, gecələr yıldızlar.
Qarlı dağlar bənim,
Yeşil bağlar bənim,
Bənsiz quşlar uçmaz,
Bənsiz güllər açmaz.

Dün bir çoban sevdim pınar başında,
Bir əksiyyəti yox gözündə, qaşında.
Fələk ayrı saldı,
Bən köçdüm, o qaldı,
Şimdi bənsiz yaşar,
İrmaq kibi coşar.

Of, bir qayğı bilməz çingənəyim bən,
Güldən-gülə uçan pərvanəyim bən,
Unut, yavrum, unut,
Baq, işte hər bulut,
Söylər unut onu,
Çünki hiçdir sonu...

Rəqs bitmək üzrə ikən şiddətlə göy gurlar. İblis ağaclar arasından çıxar.

İ b l i s

(Məmnun qəhqəhələrlə)

Bir levhə ki, işte pək bəyəndim.

E l x a n

Yahu, səni kim bıraqdı?..

İ b l i s

(məğrur bir tevr ilə əlini köksünə qoyaraq)

Kəndim!

A r i f

(Elxana)

Bir mürşid o, sahibi-kəramət.

(İblisin əlini öpər)

Xoş gəldin, aman, nə mutlu saət!..

R ə' n a

(dəxi öpər)

Yormuş sizi şübhəsiz bu yollar.

İ b l i s

(yarımqəhqəhə ilə)

Yoq, zənn edərim ki, səhviniz var,
Dağ, daş, uçurum, dəniz və orman
Əngəl olamaz önümdə bir an,
Bir şəhpər açıb da nəgəhani,
Bən teyy edərim bütün cihani.

E l x a n

Kimsin, əcəba, səndə ki var böylə məharət?

İ b l i s

Bən hiçlə doğan bir ulu qüvvət, ulu qüdrət,
Bir qüdrəti-külliyə ki, aləm bana bədxah,
Dünyadə əgər varsa rəqibim o da: Allah!..

(qəhqəhə)

Hər din ilə, məzhəblə, siyasətlə cihanda
Hər fırtına qopmuşsa, əvət, bən varam orda.
Hər yerdə ki, vardır əzəmət, qəhr ilə dəhşət,
Hakimdir o yerlərdə şu qarşındakı xilqət.

E l x a n

Çöhrəndə, əvət, nuri-dəha olmada məşhud,
Derdim, bən əsatirə inansam, sana mə'bud.

İ b l i s

(laübalı qəhqəhə ilə)

Mə'bud deyil, aləmi sarsan ulu mevcud;
Mevcud deyil, bəlkə vücudi-ədəmalud.

E l x a n

Olduqca müşəvvəşsə də əfkarü məqalın,
Bir abidi pək andırıyor zahiri-halın.

İ b l i s

Röya kibi hər an olaraq zahirü qaib,
Bən Şərqdə abid olurum, Qərbdə rahib.
Bir qazi olub, gah edərim, fitnələr icad,
Bir mürşid olub, gah edərim aləmi bərbad;
Bə'zən olurum bir papa! Cənnət satarım bən,
İsa dirilib gəlsə də qorqar qəzəbimdən.
Xilqətdəki hər məsələ, hər nöqtəyi-mevhum,
Hər fəlsəfə, hər məzhəbü məslək bana mə'lum,
Bə'zən olurum bir çoban, azadə bir insan,
Bə'zən olurum zülmü fəsad aşiqi sultan,
Bir piri-zəbun olduğum əsnadə dilərsən,
Təbdili-qiyafətlə həmən gənc olurum bən.

Səhnənin işığı çəkilir, göy gurlar. İblis omuzundakı əbayı, başındakı sərpüşü və uzun, ağ saqalını qoparıb atar. Səhnə yarım aydınlaşır. İlk pərdədəki əzəmət və dəhşətilə, qorqunc və sürəkli qəhqəhələrilə hər kəsi heyrətdə buraqmış olur.

Ə t r a f d a k ı l a r

(qorqu və heyratla geri çəkilərək)

Ah, iştə fəlakət!.. O nə surət?.. Nə qiyafət?..

E l x a n

(onlara)

Yox, zənn edərim, bunca tələş etməyə hacət.

A r i f

Eyvah! Ona yaqlaşmayın əsla, odur İblis;
İblis o, əvət, cümlə fəlakətlərə bais...

(Getdikcə acı və əsəbi hallar keçirir)

İ b l i s

(heyratlı qəhqəhələrlə ətrafa)

Şərqin əsəbi çöhrəsi bilməz ki, nə yapsın,
Bilməz ki, sağır göylərə, yaxud bana tapsın.

(Arifə)

Sən həm əl öpər, həm də qaçarsın, bu nə halət?
İlk öncə məhəbbət, fəqət ən sonda ədavət...

(Xaricdən acı qəhqəhələr eşidilir)

E l x a n

Bu nasıl qəhqəhə? Kimdir o, baqın!

Birinci haydut

(yola baqar)

Bir səfil işlə, o çılğın, şaşqın...

Bu halda İxtiyar – Xavərin babası – başıaçıq olaraq pərişanhal və məcnunənə bir qiyafətdə ağacların arasından çıxar.

İxtiyar

(həyəcanlı və çılğınca bir fəryad ilə)

Ah, bilməm ki, bu aləm nerəsi?
Bana bir söylə, cəhənnəm nerəsi?
Şu sönük qəlbimə atəş dilərim,
Ağlamaq istər ikən həp gülərim.

(çılğınca bir qəhqəhədən sonra)

Ah, Xavər! Sana kim qıydı, gülüm!
Bən dururkən sana layıqmi ölüm?
Onlar, eyvah, o səfil insanlar,
Qəlbi, vicdanı sönük qaplanlar!..

Elxan

(sözünü kəsərək)

Söylə, aç söylə, bilinsin dərdin,
O sönük qəlbi ısındırmaq için,
Nə dilərsin yaparım, etmə kədər...

İxtiyar

İntiqam istərim, ancaq bu qədər!..

Elxan

Söylə kimdən? Əcəba kimlərdən?

İ x t i y a r

Tanrıdan, yırtıcı sərsəmlərdən,
Şu batan qanlı günəşdən, göydən.
Hiçliyin qəhqəhəsindən...

(göyə doğru)

Ey sən!
Sən ki, fəxr etmədəsin ədlinlə,
Bu nə xilqət, bu nə hikmət? Söylə!

İ b l i s

(mə'nalı qəhqəhə ilə)

Fəzlə, həp fəzlə bütün qəhrü niyaz,
Üzülüb durma, o hiç aldırma.
Bir çocuqdur ki, o pək bipərva,
Bir oyuncaqdır onunçin dünya;
Həm yapar, həm də qırar əylənərək,

(qəhqəhə)

Bu da bir başqa məraq olsa gərək...

E l x a n

Bir xəyal iştə – mühal olsa da – bən
Tanrı olsaydım əgər, gerçəkdən,
Ya bu insanları xəlq etməz idim,
Əgər etsəm, yaşatırdım daim
Şadü məs'ud... o da olsaydı mühal,
Yaqaraq həp kül edərdim dərhal.

(qəhqəhə)

Sanki sərsəm yaşayışdan nə çıxar!?
Bəncə bilmərrə bütün insanlar
Həp gözəl olmalı, yaxud çirkin,

Həp fəqir olmalı, yaxud zəngin,
Həp həkim olmalı, yaxud nadan,
Həp mələk olmalı, yaxud şeytan.

İ b l i s

(yarımqəhqəhə ilə)

Səni pək aldatıyor hissiyyat,
Öylə yekrəng olaraq keçsə həyat,
Bıqar insan, yaşamaqdan yorulur,
Yaşayış bəlkə də mə'nasız olur.

İ x t i y a r

(müztərib)

Bana imdad edin, eyvah, imdad!
Əmr edin, şimdi bulunsun cəllad!

İ b l i s

Bulunub gəlsə o xain, acəba,
Nə yaparsın?

İ x t i y a r

Veririm dürlü cəza,
Didərim, parçalarım, məhv edərim.

İ b l i s

(istehzalı qəhqəhə ilə)

Bən sən olsam, onu həp əfv edərim,
İbn Yusif diri olsaydı, əvət¹.
O da əfv etməni istərdi fəqət.

¹ Yaxud: Şimdi İsa dirilib gəlsə, əvət

İ x t i y a r

Atdım insanlığı, oldum canavar,
İntiqam istərim, ancaq bu qadar!..

X a v ə r i n x ə y a l ı

(görünür və çəkilib gedər)

İntiqam!..

İ x t i y a r

İştə o, dilbər mələyim!
Getmə dur, bən də bərabər gələyim.

Çılğınca qəhqəhələrlə onu izlər. İslıq səsi eşidilir.

E l x a n

Gör o kimdir?

B i r i n c i h a y d u t

(yola baqar)

O da bir başqa yigit,

(İbn Yəmini göstərir)

Buna düşman kəsilən bir zabit...

V a s i f v ə İ b n Y ə m i n i n çavuşu iki nəfər başqa haydutla gəlir.

E l x a n

(Vasifə)

Gəl, yaqın gəl!.. Əcəba söylə niçin
Buna kin bəsləyərək izlərsin?

Hiç mərağ etmə, əzizim, burası
İştə haydut və qaçaqlar yuvası!..

R ə' n a

Söylə, həp söylə!

V a s i f

(Rə'nayə)

Şu zalım xunxar,
Babanın qatili olmuş...

R ə' n a

(İbn Yəminə)

Canavar!

V a s i f

(yanındakı əskərə işarətlə)

Bana anlatdı şu sadıq əskər,

(cibindən iki məktub çıxarır)

Bu kağızlar dəxi isbat eylər.

R ə' n a

Ah, aman!..

E l x a n

İstəmər artıq həyəcan,
Yerdə qoymaz qanı adil Yaradan.

İ b l i s

(istehzallı qəhqəhə ilə)

Əvət, əzsən də, əzilsən də, əvət,
Yenə adildir o müdhiş qüvvət!

R ə ' n a

(qoyunundan kiçük bir xəncər çıxarır. İbn Yəmini yaralamaq istər)

Qara əf'il!..

E l x a n

(onun əlini yaqalar)

Ona əl vurma, saqın!
Daha xoşdur yara bağlarsa qadın.
Onu öldürsə şu mə'sum əllər,
Can çəkişdikcə, inan ruhu gülər.
Azacıq bəklə, bulur şimdi cəza.

İ b n Y ə m i n

Ah, bəyim!..

E l x a n

(növbətçiyə)

Al bunu, söylətmə daha!

İbn Yəmin növbətçinin göstərdiyi yerdə çəkilib durur. Bu sırada ıslıq səsi eşidilir. Müxtəlif qıyafətli dörd-beş qaçaq önlərində bir p a p a s , bir xaxam, bir iranlı şeyx və iranlı qıyafətində ixtiyarca, qara çarşafli xəstə bir q a d ı n , on yaşında q a n b u r , qaşları tökülmüş, gözləri mə'yub, səqət bir çocuğun əlindən tutmuş olduğu halda gəlirlər.

E l x a n

(onları gətirən növbətçilərdən birinə)

Şu həriflər əcəba kim? Söylə!

N ö v b ə t ç i

(birər-birər göstərir)

Şu papas ermənidir, vaxtilə
Ermənistanə daşırmiş qurşun,
Həm də Incil deyə!..

E l x a n

(istehzallı qəhqəhə ilə əlini onun omuzuna qoyaraq)

Ya!.. Eşq olsun,
Nerədən aldın o hissiyyatı,
Verdi Incilmi bu tə'limatı?

P a p a s

(xaç çəkərək)

Ah, suçum varsa da, əfv eylə bəni.

E l x a n

Bəklə, dur, şimdi bulur haq yerini.
Növbətçi onu da İbn Yəminin yanına götürür.
Şu hərif kim əcəba? Həm nə əbus...

N ö v b ə t ç i

Bu, fransız tərəfindən casus...
Ərəbistanı köpürdən şu adam
Bir yəhudi... sanırım həm də xaxam...

E l x a n

(əlilə onun sırtını oqşar, acı qəhqəhə ilə)

Bu da Tevratə uyan bir dəccal!

X a x a m

(ayaqlarına qapanır)

Ah, əfəndim!..

E l x a n

Yetişir, qalq, abdal!

(O da qalqıb papasın yanına keçər. Elxan növbətçiyə)

Bildik artıq, bu, siyasət güdüyor.

(şeyxə işarəylə)

Ya bu əmmaməli şeytan nə diyor?

N ö v b ə t ç i

İngilis dəlləlidir, İranda
Nəşri-əfkar ediyormuş...

E l x a n

Əcəba!?

Şu dəni məsləki bir söylə, xocam,
Hanki Qur'an sana etmiş ilham?

Ş e y x

(yalvarır)

Bəni aldatdı, bəyim, nəfsi-həris,
Çaldı vicdanımı xain İblis.

İ b l i s

(qızğın qəhqəhə ilə)

İftira!.. Həm də nə abdalca yalan!

Ş e y x

(diz çökər)

Ah, aman!

E l x a n

(çizməsilə rədd edər)

Sus, yetər, ağ başlı yılan!

(O da xaxamın yanına keçər)

N ö v b ə t ç i

(tüfəngi ilə şeyxin omuzundakı heybəyi göstərir)

Doludur heybəsi altın, sərvət.

İ b l i s

(qəhqəhə ilə)

Onların tanrısı altındır, əvət.

X ə s t ə q a d ı n

(qolundan tutduğu səqət çocuğu göstərir. Elxana)

Bəyim! Allahı seversin, lütfən
Bizə yol ver, gedəlim erkəndən.

N ö v b ə t ç i

Kərbəlayə gediyorlar bunlar,
Şu qadın xəstə, səqət oğlu da var.

(burnu sarılı çocuğu göstərir)

Çürüyüb burnu dökülmüş yaradan,

(inildəyən anasına işarətlə)

Bu da həp öylə, inildər hər an.

E l x a n

Bunca zəhmət nə içinmiş acəba?

N ö v b ə t ç i

Gediyorlar alalar bəlkə şəfa.

E l x a n

Yoqmu İranda həkim?

X ə s t ə q a d ı n

Var, pək çox...

Dərdimiz mühlik imiş, çarəsi yoq...

E l x a n

Var, gözəl çarəsi var, dur orada,

Bulunur dərdinizə şimdİ dəva.

(onlar da əvvəlkilərin yanına keçər)

İ b l i s

(qafasını oynataraq heyrat və hiddətlə)

Dərdə baq, millətə baq, niyyətə baq!

Ölülərdən ölülər feyz alacaq!

E l x a n

(ətrafdakı haydutlara)

Haydı, atəş!..

*Tüfəklərin tətiyi çəkilir, papas xaç çəkər, şeyx ilə xaxam şaşqın bir halda gözlərini
göyə dikər.*

Ş e y x

(müztərib)

Aman, Allah!..

X ə s t ə q a d ı n

(təlaş ilə)

Bir dur!

E l x a n

Xayır, ən kəskin ilac iştə budur,
Yaşamaqdan daha xoşdur ölüm...

X ə s t ə q a d ı n

Ah!..

E l x a n

Hazır ol! Bir, iki, üç...

Nişançılar ortada sıraya duranları yaylım atəşilə qurşuna dizərlər.

H ə p s i

Ah, eyvah!..

(deyə yaralı fəryad ilə yerə sərilir)

İ b l i s

(istehzalı və atəşli qəhqəhələrlə)

Xilqət atəşlə yaşarkən, heyhat!
Bunlar atəşlə qılar tərki-həyat.

E l x a n

(Vasifə, İbn Yəminin cənəzəsini göstərir)

Bana baq, izləməsəydin də dəmin,
Ələ keçməzdi, inan, İbn Yəmin.
Xeyli məmnunim, əzizim, səndən,
Söylə, yavrum, nə dilərsin bəndən?

İ b l i s

(Rə'nayı göstərir)

O gözəl afətə məftun şü çocuq.

E l x a n

(Vasifə)

İştə sən, iştə o... hiç maneə yoq...

V a s i f

(Rə'nayə yaqlaşır)

Nərdəsin, söylə, nə oldun, Rə'na?
Qurtaran kim səni? Bir söylə bana.

R ə' n a

(Arifi göstərir)

İştə, qarşında...

V a s i f

(Arifin əlini sıqar)

Təşəkkür edərim.

A r i f

(soyuq bir tevr ilə əlini çəkər, müstəhzi təbəssümlə)

O bənim kəndi vəzifəm...

V a s i f

Nə derim!
Yapdığın bəncə böyük bir xidmət.

A r i f

Bu təşəkkürlərə hiç yox hacət,
O bənim Kə'bəyi-vicdanımdır.
O bənim sevgili cananımdır;
Bəndən ancaq qoy o olsun məmnun.

İ b l i s

(məmnun qəhqəhə ilə, ətrafa)

Leyli birkən ikiləşmiş Məcnun.
R ə ' n a

(Vasifə xüsusi)

Çünki sərsəmdir o, aldırma, bıraq!

V a s i f

(Arifə)

İstəmər bunca çöcəqlük, bana baq,
Ya sən olmalı Rə'na, ya bənim.

A r i f

(ətrafa)

Şübhə yox, ah, o gözəl dürri-yetim
Bəndən ayrılsa həyatım bitəcək.

(Vasifə)

Onsuz ən tatlı təsəlli ölmək...

(Revolverini çıxarır)

E l x a n

Hiç təlaş etmə, əzizim, bir dur!
Baqalım sevgili Rə'na nə diyor.

R ə' n a

(Arifə)

Sən bənim əski pərəstişkarım,

(Vasifə göstərir)

Bu isə ən yeni bir dildarım;
Haqqı əfsus, edəməm bən inkar,
Çünki Tanırımla bənim əhdim var,
Bulsa hər kim babamın qatilini,
Bil ki, məmnun edər ancaq o bəni.

İ b l i s

(Vasifə işarətlə)

Əvət, əlbəttə onundur Rə'na.

A r i f

(İblisə qızğın)

Yetişir vəsvəsə, və'z etmə ona.

(Rə'nayə)

Nə demək!.. Sən bu çürük lafı bıraq!
Yoq, bu mümkün deyil əsla, bana baq!
Bir düşün, əldə dururkən şu silah,
Böylə təhqirə dayanmam...

İ b l i s

Hah, hah!..
Söz qəvinindir, əvət.

R ə ' n a

Arif!

A r i f

Sus!

(ətrafa, təhəssür ilə)

Ah, bir Vasifı görsəm... əfsus!..

(həyəcanlı və müztərib)

Qardaşım, sevgili Vasif, bana gəl!
Səni görsəm, bəni qorqutmaz əcəl.

V a s i f

(e'tinasız bir tevr ilə revolverini çıxarır)

Pək gözəl, qismətimiz hər nə isə,
Yetişir Tanrıdan ancaq o bizə.

İ b l i s

(kinayəli qəhqəhə ilə göyə doğru)

Qismət ondadır, əvət!..

V a s i f

(ətrafa)

Ah, fəqət,
Qardaşım Arifə qaldım həsrət.

(yaralı bir ahənglə)

Nərdəsin? Gəl bana, Arif!.. Əl'an
Kim bilir, bəlkə əcəl verməz aman.

İ b l i s

(acı qəhqəhə ilə ətrafa)

Nə tuhaf! Bir ananın evladı,
Bilmədən bir-birinin cəlladı.

A r i f

(silahını qaldırır, qızğın)

Haydı!..

R ə ' n a

(ortalığa girər, təlaş ilə)

Eyvah!

V a s i f

Çəkil!

A r i f

Durma, çəkil!

İ b l i s

Hazır ol: Bir, iki, üç...

(Silahlar açılır)

V a s i f

(düşər)

Ah!..

İ b l i s

(Arifə)

... Səfil!

R ə' n a

Vasif! Eyvah!..

(Cənazə üzərinə qapanıb ağlar)

A r i f

(şəşqın)

Nasıl? Vasifmi?!

İ b l i s

(acı qəhqəhə ilə)

Öylə ya, Vasif!.. O Vasif ki, səni
Eşqi yıllarca əsir etmişdi,
Sana qurban oluyor, baq, şimdi.

A r i f

(Şaşırır, Vasifə yaxlaşır, dəlicəsinə tədqiq edər, son dərəcə həyəcanlı)

Qardaşım ah, o əvət!..

(qucaqlar)

Vasif! Oyan,
Ah, visalın nə yaman oldu, aman!
Şu vidain daha müdhiş... Vasif!
Dur, bərabər gedəlim...

(Əlindəki silah ilə intihar etmək istər).

R ə ' n a

(mane olur)

Of, Arif!

*Büxtiyar silah Arifin əlindən düşər, Vasifə baqıb qorqar, geri çəkilir. İblisi sərsəmcə
baqışlarla süzüb durur.*

İ b l i s

(məğrur qəhqəhələrlə)

Bir zamanlar cəbərut aləminə
Həp uçar, həp öyünürdün də, bu nə?
Vurulub bir qıza pabus oldun,
Xırsız oldun, meyə mə'nus oldun.
Haqqı, vicdanı bıraqdın, getdin.

(İxtiyar getdiyi tərəfə işarətlə)

O səfilin qızını məhv etdin.
Dökülən qanlara həp düşman ikən,
Oldun öz qardaşının qatili sən.

A r i f

(çılğın)

Ah, bu sözlər bəni həp qəhr ediyor!

Bu sırada həzin və rəqsavər bir musiqi səsi eşidilir və günəş batmağa başlar.

İ b l i s

Dinlə! Bir baq, şu həzin səs nə diyor!

Ağaclar arasında bir taqım iskeletlər çıxar, kəfənpuş olduqları halda süzülərək, qıvrılaraq rəqs edirlər.

*Arif pək az sürən rəqsi seyr ilə, qorqunc baqışlar, məcnunənə və şaşqın qəhqəhələrə
ölülər arasında dolaşib durur. Kənardan kəndinə doğru gəlib, geri çəkilən Xavərin
xəyalını görüncə acı bir fəryad ilə.*

A r i f

Eyvah, ölülər rəqs ediyər, iştə, fəlakət!
Vasif belə, Xavər belə rəqs etmədə... heyvət!
Həttə, şu üfüqlərdə sönən qanlı günəş də
Hər rəqs edərək qeyb oluyor, seyr edin, iştə!..

Musiqi susar, rəqs bitər, ölülər səhnəyi tərk edər.

İ b l i s

(şiddətli və istehzal qəhqəhələrə)

Hər rəqs ediyər qanlı günəş, qanlı üfüqlər,
Hər rəqs ediyər halə qəmər, pənbə şəfəqlər.
Rəqs etmədə hər şe'rü dəha, hüsnü lətafət,
Rəqs etmədə yıldızlı fəza, ruhi-təbiət.
Hər fəlsəfə, hər dinü təriqət, bütün adət
Rəqs etmədə hər olsa xəyal, olsa həqiqət.
Hər rəqs ediyər hüznü sürur, eşqü fəlakət,
Hər rəqs ediyər xeyrilə şə'r, elmü cəhalət...
Rəqs etmədə həttə o görünməz ulu mə'bud,
Rəqs etmədə həttə o vücudi-ədəmalud.

*İblis sözlərinə davam etdiyi sırada Arif əsəbi, xırçın hərəkətlərlə, donuq və
məcnunənə baqışlarla nəzəri-diqqəti cəlb edər.*

R ə' n a

Artıq yetişir... Söyləmə, İblis!

Ü m u m

(coşqun, İblisə)

Sənsin bu cinayətlərə bais.

B i r i n c i h a y d u t

Səndəndir, əvət, cümlə xəyanət.

Ü m u m

Lə'nət sana... Lə'nət, sana lə'nət!

İ k i n c i h a y d u t

Ah, şimdi cəza bulmalı İblis!

Ü m u m

Qəhr olmalı, məhv olmalı İblis!
Hər tərəfdən hücum etmək istərlər.

İ b l i s

(gah istehzalı və məğrur, gah çılğın və qorqunc qəhqəhələrlə)

İblis!.. O böyük ad nə qədər calibi-heyrət!
Hər ölkədə, hər dildə anılmaqda o şöhrət,
Hər qülbədə, kaşanədə, viranədə İblis!
Hər Kə'bədə, bütخانədə, meyخانədə İblis!
Hər kəs bəni dinlər, fəqət eylər yenə nifrət,
Hər kəs bana aciz qul ikən, bəslər ədavət,

Lakin bəni təhqir edən, ey əbləhü miskin!
Olduqca müsəllət sana, bil, nəfsi-ləimin,
Pəncəmdə dəmadəm əzilib qıvrılacaqsın,
Daim ayaq altında söntüb məhv olacaqsın.
Bənsiz də, əmin ol sizə rəhbərlik edən var:
Qan püskürən, atəş savuran kinli krallar,
Şahlar, ulu xaqanlar, o çılğın dərəbəglər,
Altın və qadın düşkünü divanə bəbəklər.
Bin hiylə quran tilki siyasilər, o hər an
Məzhəb çıxaran, yol ayıran xadimi-ədyan;
Onlarda bütün fitnəvü şərr, zülmü xəyanət,
Onlar duruyorkən bəni təhqirə nə hacət?!
Onlar, əvət onlar sizi çignətməyə kafi,
Kafi, sizi qəhr etməyə, məhv etməyə kafi...
Bən tərək edərim sizləri əl'an, nəmə lazım!
Hiçdən gələrək, hiçliyə olmaqdayım azim.
İblis nədir?

– Cümlə xəyanətlərə bais...

Ya hər kəsə xain olan insan nədir?

– İblis!..

*Şiddətli və sürəkli qəhqəhələr içində yerin dibinə çəkilir, Arif əlilə saçlarını yaqalar
və məcnunənə bir tevr ilə baqıb durur. Ətrafdakılarda da eyni şaşqınlıq davam edər.*

Pərdə

SON

AFƏT

Facia – 4 pərdə

ƏŞXAS

A f ə t – 33 yaşında, şux, füsunkar bir qadın.
Ö z d ə m i r – 45 yaşında, Afətin əri, mühərrir.
A l a g ö z – 18 yaşında, onun qızı, narin vücudlu və solğun.
Ə r t o ğ r u l – 30 yaşında, sadə qiyafətli, pərişan saçlı mühərrir.
Y a v u z – 30 yaşında, Ərtoğrulun arqadaşı... müəllim.
İ l c a y – 50 yaşında, Ərtoğrulun anası.
X a n d ə m i r – 53 yaşında, Ərtoğrulun dayısı... pensnəli, çatal saqallı, maarif müdiri.
A l t u n s a ç – 22 yaşında, Xandəmirin qızı... şıq, xudkam və məğrur.
D o k t o r Q a r a t a y – 35 yaşında, gözəl və qurnaz.
O q t a y – 28 yaşında, ciddi və səmimi... doktor.
Q a p l a n – 30 yaşında - zabidlər
Q o r q m a z – 22 yaşında - zabidlər
X i d m ə t ç i və sairə...

BİRİNCİ PƏRDƏ

Süslü bir salon... Sağ və soldakı odalara açılır birər qapı, qarşıda iki böyük pəncərə, gözəl mənzərələr, ilk bahar, məhtablı gecə...

Pərdə açıldıqda bağçadan gələn incə və həzin bir kaman səsi iki-üç dəqiqə sami'ələri oqşar.

X a n d ə m i r (*sağdakı odadan çıxar, bağça tərəfindən gələn Afətə*). Sizi bəklilyoruz, əfəndim. Nərdə qaldınız? Qızlar nə oldu?

A f ə t. Hənuz bağçadan doymamışlar, qonuşub əyləniyorlar.

X a n d ə m i r. Bağçamızı nasıl buldunuz?

A f ə t. Pək gözəl, pək şairanə... Sizdəki bədii zevqə hiç bir deyəcək yox...

Ö z d ə m i r (*içəridən bağırır*). Xandəmir, Xandəmir!..

X a n d ə m i r. Gəldim, əfəndim, gəldim.

A f ə t. Yenə Özdəmir nə istiyor?

X a n d ə m i r. Bir şüşə konyak bitdi, şimdi ikincisini istiyorlar.

A f ə t. O bu aqşam çıldıracaq, ah, kaş ki gəlməyəydim.

X a n d ə m i r. Zərər yox, dost evidir; nə yaparsa xoşdur.
A f ə t. Pəki, doktor Qaratay nə oldu? Hənzuz gəlmədimi?
X a n d ə m i r. Klubda imiş, bu saat gəlir.
A f ə t. Amma, o da pək nazlanıyor ha...
X a n d ə m i r. Əvət, sanki bənim evim klubdan əskik imiş!..

(Dışarıdan pəncərə önündən keçib gəlməkdə olan doktoru görür)

İştə doktor!.. Doktor Qaratay.

A f ə t (baqar). Əvət, nihayət gəldi çıxdı.
D o k t o r (yarımsərxoş, şad və məmnun daxil olur). Aqşamlar xeyir, əfəndim.

(Afətin əlini öpər, Xandəmirə əl verir.)

X a n d ə m i r. Xoş gəldiniz, əzizim (Yarım qəhqəhəylə). Fəqət bən söz saqlıyamam, gecikdiyiniz için sevgili Afəti pək darıltmışsınız...

Bilməm, sizdə nə görmüş ki, əsla ayrılığınıza dayanamıyor.

D o k t o r. Təbii, bən nə qadar pərəstişkar isəm, o da o qadar lütfkardır.

X a n d ə m i r. Hər halda üzr istəməlisiniz.

D o k t o r. Şübhəsiz əfv edərlər... Əcəba misafirlərdən kim var?

A f ə t. Sizdən başqa hər kəs...

Ö z d ə m i r (içəridən bağırır). Xandəmir, Xandəmir!.. (Qəhqəhə).

X a n d ə m i r. Gəliyorum, gəliyorum (Afətə). Bana müsaidə (sol odaya keçər).

A f ə t. Xandəmir gerçəkdən pək eyi, pək sıcaqqanlı adam... Azacıq əbdal isə də yenə kəndini sevdirə biliyor.

D o k t o r. Şaka deyil a! Hərif bir şey bilmədiyi halda maarif müdiri... Gənc olmadığı halda hovarda, az bir maaşla pək zəngin... Daha nə istərsin. Bütün arqadaşları arasında "Müsyö Fırıldaq" deyə şöhrət bulmuşdur (sərxoşca qəhqəhəylə). Bəncə ona "Cahil bilgic" denirsə daha xoşdur.

A f ə t. Aman, sus! Görünür azacıq sərxoşsun.

D o k t o r (yarım qəhqəhəylə). Sərxoş idim, fəqət ayıldım.

Ö z d ə m i r (içəridən şiddətli qəhqəhəylə). Xandəmir!..

D o k t o r. İştə onun səsinə eşitdim də ayıldım. Əvət, kölgəndən ayrılmaz ərinin səsi, Özdəmir bəyin nə'rəsi bəni ayıltdı.

A f ə t (süzgün baqışla). Qaratay!..
D o k t o r (onun əllərini yaqalar). Afət!..

Bu sırada Afətin əlindəki ufaq bir mənəkşə dəmətciyi yerə düşər. Doktor dərhal alıb təqdim edir.

A f ə t. Şu mənəkşələr hiç sənin əyilmənə dəyərmisi?

D o k t o r. Ah, bən mənəkşəyi pək sevərim. Çünki o pək mə'nalı, pək müəmmalı bir çiçək... Hələ sənin nurdan dökülmüş əllərini, lətif köksünü öpdükləri için pərəstiş edərim.

A f ə t (incə qəhqəhəylə). Bu gün səndə, sənin hər halında dəlicə bir həyəcan görüyorum.

D o k t o r. Zətən sənin könlünü bulmaq, sənin məhəbbətinə nail olmaq hər məcnunu aqıl, hər aqılı məcnun edə bilər.

A f ə t (şux qəhqəhələrle). Ah, şu yalan nəvazişlər, şu yaldızlı pərəstişlər!.. (Sükut). Haydı, gəl, bağçaya enəlim. Özdəmir bizi bir yerdə görürsə, haman çıldırır durur.

Bağçaya doğru getmək istərlər, Altunsaç ilə Alagöz qarşılarına çıxar. Birincinin əlində kaman, ikincinin əlində isə bir şe'r məcmuəsi bulunur.

D o k t o r. İştə Altunsaç ilə Alagöz!

A f ə t. Əvət, iki gövərçin, iki mələkciyəz!

D o k t o r. Biri musiqi pərisi, digəri şe'r ilahəsi!..

A f ə t. Həm də bir-birindən gözəl, bir-birindən dilbər!..

D o k t o r (qızlara). Haydı, bir daha bizimlə bərabər bağçaya enəlim, olmazmı?

A l t u n s a ç. Siz buyurun, biz də sonra gəlirik.

Bu sırada Ö z d ə m i r l ə Q a p l a n sağ tərəfdəki odadan çıxarlar. Özdəmir son dərəcə sərxoş, səndələyərək Qaplanın qoluna taqılmış.

A f ə t (bağçayı göstərir). Xayır, şimdicə bərabər gedəlim.

X a n d ə m i r (əlində iki şüşə konyak gəlir, Afətə). Nəyəyə canım, bu olur şeymi ya!? Qadınsız bir məclis, gülsüz bahara, bülbülsüz çəmənzarə bənzər.

D o k t o r. Gerçəkdən, qadın həyat, həyat isə qadın deməkdir.

Ö z d ə m i r (sürəkli və istehzal qəhqəhələrlə gülər, dürlü hərəkətlər və əl işarətlərilə). Əvət, qadın hər şeydir. O, gah bir çiçək... gah bir kələbəkdir. O, həm bir mələk, həm də... bir ördəkdir.

Hər kəsə böyük nifrət və şaşqınlıq...

X a n d ə m i r. Özdəmir! Nə söylədiyini düşünüyormusun?

Ö z d ə m i r (təkrar laübalı qəhqəhələrə). Əvət, düşünüyorum. Qadın pək körpə ikən təzə bir çiçək, sonra şətarətli bir kələbək; daha sonra füsunkar bir mələkdir. Yalnız bə'ziləri, əvət, əvət, bə'ziləri isə çamurlarda gəzən bir ördək, azgın və hərcayi bir ördəkdir.

A f ə t. Ah! (Deyə mütəəssir bir halda geri çəkilir. Doktor Qaratay düşəcək zənnilə onun qolunu tutar).

Ö z d ə m i r (acı qəhqəhələrə). Ah, bəxtiyar doktor! Sana, sənin gözəl taleyinə qibtə ediyorum.

X a n d ə m i r. Gəl, canım, gəl!.. Sən artıq saçmalayırsun. Gəl, gedəlim bir az şahmat oynayalım.

Ö z d ə m i r (Afəti yarım baqışla süzər, mə'nalı bir qəhqəhəylə). Bən çoxdan mat olmuşum.

X a n d ə m i r. Gəl, baqalım, gəl bir daha qədəh-qədəh vuralım.

Sağdakı odaya keçərlər. Qaplan ilə Altunsaç da onları izlər.

A l a g ö z. Ah, zavallı babacığım!..

(Mütəəssir və müştəki baqışlarla Afəti süzərək içəri girər.)

A f ə t (acı təbəssümlə doktora). Görüyormusun? Alagöz belə şu miskin hərifə acıyor. Fəqət bəni, bənim talesizliyimi əsla düşünəmiyor.

D o k t o r. Pəki birisi kəndini düşünməz, kəndinə acımasza başqalarından nə uma bilir? Bəncə əsl qəbahət səndə... Əvət, siz qadınlar ayaqlarınıza qapananları təhqir edərsiniz, sizi təhqir edənlərin ayaqlarına qapanarsınız.

A f ə t. Çəkdiyim üzüntülər yetişir, rica edirəm, sus!..

D o k t o r. Xayır, bu işə bir niyə tə verməli... Ya o, ya bən!.. Başqa dürlü olamaz.

A f ə t. Səndən, səndəki eşqin əbədiyyətindən əmin ola bilsəm...

D o k t o r (onun əlini yaqalar). Afət! Nə demək istiyorsun?

A f ə t. Bən bütün bənliyimi, bütün həyat və səadətimi yoluna fəda etməyə hazırım. Hətta sənin uğrunda cinayətdən belə çəkinməm.

Ancaq şu qadar var ki, aldadılmaq istəməm, aldandığımı duysam məhv olurum. Həm də pək kinliyim, anlıyormusun? Bəni aldatmaq istəyənləri əsla əfv etməm. İki gözüm olsa belə intiqam alıram, intiqam!.. Əvət, bən, pək kinliyim. Bəni təhqir edənlər Əzrailin qucağına atılmış olurlar.

Ö z d ə m i r (içəridən bağırır). Afət! Gözəl mələyim!.. Afət, nazlı ördəyim... (Şiddətli qəhqəhə).

D o k t o r. Ah, rəzil!.. Dəmin əxlaqsız qadınları çamurlarda sürünən ördəyə bənzətmişdi, şimdi də səni o adla çağırıyor.

A f ə t (doktora sarılaraq). Aman, bana mərhəmət... Mərhəmət eylə də bəni qurtar. Of! Bir çarə, bir ilac, bir zəhr, bir atəş bul ki, kəndimi məhv edəyim də şu qaba və çirkin səsi bir dah eşitməyəyim.

D o k t o r (cibindən ufacıq bir şişə çıxarır, mə'nalı bir tərzdə). İlac hazır... Fəqət xanımlar üçün deyil, yalnız erkəklərə məxsusdur.

A f ə t (şişəyi alıb cibinə qoyar). Zərər yoq, ilk öncə onu məhv eylərim. Sonra duyulursa, kəndim də o yolu izlərim.

D o k t o r. Hiç təlaş etmə! Bu öylə bir ilac ki, ancaq on dəqiqə sonra icrai-tə'sir edər. Həm də kimsə bir şey duyamaz. Yalnız burada hər acıya dayanmalı və şu ilacı evinizdə içirməlisin.

A l a g ö z (sarsılmış bir halda gəlir, Afətə sarılaraq). Ah, annəciyim! Gedəlim, evimizə gedəlim.

A f ə t. Niçin, Alagöz! Nə olmuş!

A l a g ö z. Babamın halı pək fəna!.. Ayaqda duramıyor, söylədiyini bilmiyor.

A f ə t. Pəki, yavrum, gedəlim. O səni də məhv edəcək, bəni də.

Sağdakı odaya keçərlər. Bu sırada Ərtəğrul ilə Yavuz sol tərəfdən çıxar.

Ə r t o ğ r u l. Ah, şu Alagöz nə qadar lətif, nə qadar mə'sum bir sima!

Y a v u z. O nə qadar mə'sum isə, Afət də, şu işvəkar qadın da bir o qadar təhlikəlidir.

Ə r t o ğ r u l. Təhlikəli olsa da ləkəli deyil...

Y a v u z. Əmin ol ki, Özdəmiri səfil edən həp Afətdir, həp onun oynaqlığıdır.

Ə r t o ğ r u l. Fəqət Afəti uçurum qarşısında bulunduran da Özdəmirin sərxoşluğu, Özdəmirin sərsərililiyi olsa gərək...

Y a v u z. Sən Afəti eyicə tanıyırmusun?

Ə r t o ğ r u l. O, bu şəhərə gələli çox deyil... Eşitdiyimə görə pək kibar və alafraqa bir ailəyə mənsub imiş. Fəqət böyük bir fəlakət birdən-birə evlərini söndürmüş, var-yoqları əldən çıqmış, babası fəqir düşüncə qızını Özdemirə vermiş... Şu hərif də gündəngünə poslayı şaşıraraq ailəsini düşünəməz olmuş... Şimdi hər gün bir oteldə sərxoşca vaxt keçiriyor. Evə gəldiyi zamanlarda Afəti pək qabaca təhqir ediyormuş... Təbii Afət də şu qabalığa dayanamıyaraq ondan soyuyacaq və get-gedə Qaratay kibi macərəçılara ısınmağa məcbur olacaq...

Y a v u z. Ah, şu qadın öylə bir atəş ki, öylə bir alav ki, yalnız qocasını, qızını deyil, (kəndinə işarətlə) hətta bu tələsiz Yavuzu da yaqıyor, bəni də qəhr edib bitiriyor.

Ə r t o ğ r u l. Pəki, səni niçin?

Y a v u z. Çünki Alagözünü sevirəm, həm də həyatım qadar sevirəm. Halbuki anası bütün ümidlərimi qırıyor, bütün düşüncələrimi alt-üst ediyor.

Ə r t o ğ r u l. Bana qalırsa Afət ilə Alagöz, ana ilə qız olmaqdan ziyadə iki həmsirəyi andırıyor. Daha doğrusu həmsirə də deyillər... Çünki aralarındakı fərq yaşca nə qadar küçüksə, sima və təbiətə bir o qadar böyükdür. Hər halda bu məsələdə anlaşılmaz bir nöqtə var.

Y a v u z (sağ qapıya bəqar, təbəssümlə). Şimdilik bən çəkilyəm.

Ə r t o ğ r u l. Niçin, nə oldu?

Y a v u z. Çünki nişanlın gəliyor. Həm də nə qadar əzəmətli, nə qadar məğrur!..

Ə r t o ğ r u l (bəqar). Altunsaçımı?.. Pəki, onun nişanlım olduğunu kimdən eşitdin?

Y a v u z. Səndən başqa hər kəsdən.

Ə r t o ğ r u l. Fəqət hənuz ortada rəsmi bir şey yox.

Y a v u z. Bu gün olmasa da, yarın olur (Sol qapıdan çıxar).

A l t u n s a ç (gəlir). Ərtəğrul! Şimdiyə qadar nerdə idin?

Ə r t o ğ r u l. Bağçada səni arıyordum, bir kələbək kibi səni güllərə, çiçəklərə soruyordum.

A l t u n s a ç (incə qəhqəhələrlə). Xayır, sən bəni güllərə, çiçəklərə deyil, yalnız bitməz-tükənməz fəzalara, fəzalardakı yıldızlara sormalısın. Daha açıq söyləyimmi?.. (İstəhzalı təbəssümlə). Sən bəni fəzalara sığmayan qəlbində aramalı; dəhalar izləyən ruhunda bulmalısın.

Ə r t o ğ r u l. Altunsaç, bən sənin hər sözünü yuqarıdan enən xitablar kibi müəmmalı deyil, yalnız çocuqca təbəssümlər kibi sadə və mə'sumanə görmək istərim.

A l t u n s a ç (yarım qəhqəhədən sonra sərt və qartalca bir baqışla). Sənin əlbisə və qiyafətin kibi sadə, deyilmi?

Ə r t o ğ r u l. Altunsaç, ah, Altunsaç! Sən bana gülüyorsun, bənim qiyafətimlə əyləniyorsun.

A l t u n s a ç. Xayır bən sana gülmək için deyil, yalnız gülməkdən zevq aldığım için gülüyorum.

Ə r t o ğ r u l. Fəqət sən bu gülüşlərdən zevq alırkən, başqalarını zəhərliyorsun.

A l t u n s a ç (şux qəhqəhələrlə). Açıq söyləyimmi, əzizim, sən... çocuqsun.

Ə r t o ğ r u l. Bu söz lətifə olsa belə bir həqiqətdir. Çünki çocuq olmasaydım, şu qiyafətlə sənin kibi bir əzəmət və ehtişam heykəlinə uymazdım.

A l t u n s a ç. Fəqət səndə, sənin alavlı gözlərinə, kəskin baqışlarında öylə bir əzəmət var ki, yalnız bən deyil, hər kəs o qüvvətə qarşı kiçilir, kiçilməyə məcbur olur.

Ə r t o ğ r u l. Ah, sənin kiçilməndə də bir böyüklük var.

A l t u n s a ç. Əvət, böyüklər kiçikləri böyük görmək istər, kiçiklər isə böyükləri kiçiltməklə təsəlli bulur.

Q a p l a n (nəş'əli və yarımşərxos bir halda sağ odadan çıxar). Dram, ram, ram... dara... dara, ra, ram, ram... (deyə əlindəki kamanın tellərini səsləndirir və Altunsaça təqdim edər). Müsəidənizlə, şu sarı tellər çırpınaraq, inliyərkən, sızlayaraq sizə yalvarıyor... Pənbə, lətif barmaqlarınızı öpmək istiyor.

A l t u n s a ç (kamanı alıb bir tərəfə bıraqr). Bağışlarsınız, pək yorğunum.

Q a p l a n. İştə yorğunluğu çıxaran şeylərdən biri də musiqidir.

A l t u n s a ç. Fəqət o təsəlli çalanlar için deyil, dinləyənlər içindir.

Q a p l a n (kamanı alaraq). Aman, rica edərim.

A l t u n s a ç. Bir az sonra olmazmı?

Q a p l a n. Xayır, bəkləməyə imkan yox... Of, bən musiqiyə pərəstiş edərim. (Altunsaçın barmaqlarını göstərir). Hələ şu sehirlə barmaqların rəqsini seyrilə keçirdiyim dəmlər, ən xoş dəmlərdir. Xoş dəmlər isə bir an fevt edilməməlidir.

Bu sırada Yavuz da gəlir.

A l t u n s a ç. Fəqət sən də şərqçi söyləmək şərtilə...

Q a p l a n (sağ qapıya doğru yürür). Pək gözəl, haydı, baqalım.

A l t u n s a ç. Xayır, bən qalabalıqdan xoşlanmam. Burası daha eyi deyilmi ya?

Ə r t o ğ r u l (kinayəli təbəssümlə). Bəncə bağça həpsindən şairanə və asudə bir yer.

Həm də təbiət sizin musiqi və şərqilərinizi öpərək, siz də akasiya çiçəklərinin xəfif və gözəl qoqularını əmərsiniz.

A l t u n s a ç. Pək ə'la! (Yavuzla Ərtöğrula). Siz getmiyormusunuz?

Ə r t o ğ r u l. Xayır...

A l t u n s a ç. Bizi rədd ediyorsunuz, öyləmi?

Ə r t o ğ r u l. Buradan dinləriz, olmazmı?

Q a p l a n (məmnun bir tevrilə). Əvət, musiqi və şərqçi uzaqdan daha xoş gəlir.

(Altunsaç ilə bərabər bağçaya gedərlər).

Y a v u z (Ərtöğrula). Bana baq, sən Altunsaçla əylənirsən; fəqət bu xoş bir iş deyil, doğru gediş deyil və bu yolun sonu uçurumdur.

Ə r t o ğ r u l. Nə olursa-olsun, artıq usandım. Şu çocuqca nazlar, şu mə'nasız ədalar insanı bıqdırıyor.

Y a v u z. İştə bu da aranızdakı sevginin böyüklük və kəskinliyinə bir əlamət!.. Sən pək qısqanc və sinirlisin; eyni zamanda pək soyuqqanlı görünürsən, yaxud öylə görünmək istiyorsun. Halbuki çox sürməz də bir gün quşu uçurmuş, avı qaçırmış olursun. Əvət, arslanların saymazlığı şikarı tilkilərə qapdırır.

Bu sırada kamanın səsi, Qaplanın şərqisi ətrafa dalgınlıq saçır.

Şərqçi:

Dün sıtmalılı ruhum anıyorkən səni, birdən
Xülyələrə, sevdələrə daldım, gözəl, bən;
Pürnəş'ə könül aləmi-lahutə uçarkən
Gördüm səni rə'yadə ipək tüllər içində...

Bir şe'ri-səməvi kibi ağuşuma gəldin,
Gülbusələr ithaf ediyordun bana... Lakin
Röya kibi naghə süzülüb cismi-lətifin
Qeyb oldu bəyaz, pənbə qızılğüllər içində...

Y a v u z. Dinliyormusun?

Ə r t o ğ r u l. Əvət, dinliyorum.

Y a v u z (istehzal təbəssümlə). İştə gülbusələr, ipəkli rə'yalər, xülyalər və sevdalərdən bəhs ediliyor.

Ə r t o ğ r u l (sinirli). Anlıyorum, əvət, anlıyorum.

Y a v u z. Yalnız anlamaq yetişməz, anlatmaq da lazım...

Ə r t o ğ r u l. Kimə anlatayım, kimə!? Qaplan sayğısız bir odun parçası, Altunsaç da məğrur bir qaraquş yavrusu...

Y a v u z. Pəki o halda?

Ə r t o ğ r u l (son dərəcə sinirli). Bıraq Allah eşqinə, yetişir...

Sükut... A l t u n s a ç l a Q a p l a n gəlir.

X a n d ə m i r (çıqar, Altunsaça). Nerdəsin, qızım? Hiç bu olurmu ya? Alagöz sana misafir gəlmiş, halbuki sən onu yalnız bıraqıyorsun.

A l t u n s a ç (gülərək babasılə sağ odaya keçər). Bəndə qüsür yox. Babaciyim, bu xüsusda Qaplan pək qəbahətli...

Q a p l a n (Yavuzla Ərtöğrula). Yenə nə olmuş? Pək qəşvətli görünüyorsunuz.

Ə r t o ğ r u l (sarsılmış bir halda). Bana baq, sən nə yapıyorsun? Nə yapmaq istiyorsun?

Q a p l a n. Sözlərini anlayamıyorum.

Ə r t o ğ r u l (acı təbəssümlə). Burada anlaşılmaz bir şey yox...

Q a p l a n. Nə demək istədiyini bilsəydim...

Ə r t o ğ r u l (birdən-birə hiddətlə). Ah, sən; pək sapqın, pək azğın bir hərifsin, sən xain bir xırsızsan, sən cani və qatilsin...

Q a p l a n. Xırsızımı, qatilmi? (İstehzal qəhqəhələrlə). Qalibə çıldırıyorsun.

Ə r t o ğ r u l (daha qızğın). Əvət, xırsız, həm də xain bir xırsızsan. Çünki bənim qayei-əməlimi, müqəddəs heykəlimi kirli əllərinlə qırıb parçalıyorsun, çünki Altunsaçın könlünü çalıyorsun. Əvət, sən qatil, həm də ən vəhşi bir qatilsin; çünki canavarca hərəkətlərinlə hər an qəlbimin birər parçasını gəmiriyorsun; beynimi yaqıb də köksümü didməyə çalışıyorsun.

Bu gurultuya içəridəkilər salona keçərlər.

Q a p l a n (istehzal təbəssümlə). Bən yenə təkrar ediyorum, sən çıldırıyorsun. (Cibindən revolverini çıxarır, gurultulu bir ahənglə). İştə sana ən parlaq və kəskin bir cavab!.. (Nişan almaq istər).

Y a v u z (silahı əlindən alır). Nə yapıyorsun?

Ə r t o ğ r u l. Bəni qorqutmaq mı? (Qızğın və acı qəhqəhəylə). Nə böyük cəsarət!

A l t u n s a ç. Nə var yenə, nə olmuş?

Ə r t o ğ r u l. Hiç, Altunsaç, hiç!..

A l t u n s a ç (şux qəhqəhələrlə). Fəqət bu nasıl hiç!..

Ə r t o ğ r u l. Ah, o öylə bir hiç ki, bənim bütün bənliyim, bütün səadət və dirliyim o hiçdən, o mövhum teldən asılıdır. İştə Qaplan o teli gəmiriyor, sən də qəhqəhələrlə seyr ediyorsun.

Q a p l a n (heyrətlə). Fahiş bir iftira, müdhiş bir iftira...

A l t u n s a ç. Ərtəğrul! Sən hər şeyi qüruni-vüstada yaşar kibi düşünüyorsun... Halbuki darülfünun gördün!

Ə r t o ğ r u l. Nə yapayım ki, bən darülfünundan yalnız bir qasırğa kibi geçdim. Onun için qüruni-vüstada yaşar kibi düşünüyorum. Hala

əski qafa ilə düşünüyorum, hənz bir dürlü yeniləşmədim.

Ö z d ə m i r (sərxoşca və istehzalı qəhqəhələrlə). Fəqət bən... bən isə yeniləşdim; əski qafamla bərabər yeniləşdim; daha doğrusu bəni yeniləşdirdilər. Sevgili rəfiqəm, şu gözəl Afət bəni yeniləşdirdi. İştə onu da şu doktor, doktor Qaratay yeniləşdirmiş!.. (Qəhqəhə). Əvət, o yeniləşdirmiş...

Ə r t o ğ r u l. Sən abdalsın.

Ö z d ə m i r. Fəqət sən!.. Sən də... dəlisin (qəhqəhə).

A f ə t. Özdəmir! Nə söylüyorsun?

İ l c a y. Oğlum, nə yapıyorsun?

X a n d ə m i r (Özdəmirə işarətlə, yarım sərxoş). Onda spirito sərsəmliyi, (Ərtəğrula) sən də gənclik sərxoşluğu var. O söylədiyini bilməz, səndə bilmədiyini söylərsin. İştə Amerika şairlərindən məşhur Lev Tolstoy diyor ki: "Məhəbbət bir bəla şeydir, gıriftar olmayan bilməz" (hər kəsdə qəhqəhə). Demək ki, Özdəmir Afətə, sən də Altunsaça o qadar vurulmuşsunuz ki, hər sözdən bir mə'na, hər hiçdən bir müəmma çıxarıyorsunuz.

Ö z d ə m i r (istehzalı və laübalı qəhqəhələrlə). Pək doğru, əfəndim, pək doğru!.. (Qəhqəhə). Əvət, Amerika şairi Lev Tolstoy!..

Maarif müdiri Xandəmir!? (Qəhqəhə).

İ l c a y (Xandəmirə). Aman, qardaşım, sən söylə, yoqsa bunlar qızıssa keyfimizə su qatarlar.

X a n d ə m i r. Hətta məhəbbət öylə bir alav ki, bir kərə insanın qəlbini sardımı ölüncəyə qadar sızladıb durur... Fars tarixşünaslarından

Əbu Əli Sina diyor ki: “Bən hər, hər dərdə ilac buldum da, yalnız eşqə, məhəbbətə bir çarə bulamadım”.

Ö z d ə m i r (kinayəli qəhqəhə ilə). Əvət, eşq, məhəbbət... Fars tarixşünaslarından

Əbu Əli Sina!.. Maarif müdiri Xandəmir!.. (Qəhqəhə).

A l a g ö z (yarım səslə Afətə). Bən gediyorum, annəciyim!

A f ə t. Niçin, yavrum?

A l a g ö z. Hiç kəndim də bilmirəm.

A f ə t. Azacıq bəklə, bərabər gedəlim.

A l a g ö z. Xayır, bəkləməm.

A f ə t. Pək gözəl, sən get, bən də şimdİ gəlirim.

Alagöz məhzun adımlarla çıxar; Ərtoğrul da sinirli baqışlarla onu izləmək istər.

İ l c a y. Nerəyə, oğlum?

Ə r t o ğ r u l. Dəlixanəyə.

İ l c a y. Nə demək, dəlixanə buradan eyimi?

Ə r t o ğ r u l (İlcaya xüsusi). Əlbəttə... kəndiləri bilməsə belə ordakıları hər kəs dəli tanıyır. Fəqət bunlar, bu zəncirsiz divanələr isə, nə kəndiləri kim olduğunu biliyorlar, nə də ətrafdakılar.

İ l c a y. Bir az daha bəklə, nə olur. (Xandəmirə işarətlə). Başın için dayın darılır.

Ə r t o ğ r u l (sinirli). Darılsa da gedəcəyim, darılmasa da... Bəndə kiralıq qulaq yox... Hər saçmayı dinliyəməm.

(Salonu tərk edər)

X a n d ə m i r. Yahu, bunlar nə oluyor? Həp birər-birər savuşub qaçıyorlar.

Ö z d ə m i r. Çünki bu məclisdəki zevqi duyamıyolar, bu söhbətlərdəki incəliyi anlıyamıyolar... (Müstəhzi qəhqəhə). Alagöz bənim qaba hallarımdan ürküb qaçdı; Ərtoğrul da sənin dərin fəlsəfələrindən

(Qəhqəhə).

X a n d ə m i r. Ah, şu gənclər, şu dəliqanlılar həp böylə... həpsi xırçın və sinirli! Halbuki bu hallar bizim kibi tərbiyəli və münəvvər ailələrə əsla yaraşmaz.

İ l c a y. Çocuqluq, həp çocuqluq...

X a n d ə m i r (qafasını oynataraq). Nə isə, buyurun, keyfimizə baqalım.

Ö z d ə m i r. Bən buracıqda bir qədər şərab içmədikcə getməm.

X a n d ə m i r. Bu saat, söyləyim, gətirsinlər.

Ö z d ə m i r (Afəti süzər, məmnun bir qəhqəhəylə). Xayı, bən fəqət gözəl Afətin, sevgili Afətin əllərindən içmək istərim.

A f ə t. Pəki, qalq, gedəlim də, içəlim.

Ö z d ə m i r. Xayı, burada, yalnız buracıqda...

A l t u n s a ç. Bən gətirsəm olmazmı?

Ö z d ə m i r. Əsla! Sən yalnız Ərtəğrula içirməliydin (Qəhqəhə).

A l t u n s a ç. Əfsus ki, o, spirtolu içkiləri və içənləri görmək belə istəmiyor.

Ö z d ə m i r (qəhqəhə). İştə o da bir nev sofuluq, o da bir nev dəlilik. (Afətə) Haydı, gözəlim, bir qədər şərab...

A f ə t. Pəki, gətirəyim, sən inadından vaz keçmiyəcəksin.

(Sağ odaya keçər)

Ö z d ə m i r (laübalı qəhqəhələrlə). Dəmin söylədim ya, bən yeniləşdim; hər xüsusda yeniləşdim; fəqət iki şeydə deyil: biri əski şərab, biri də əski əhbab!.. (Qəhqəhə). Doktor Qaratay yenilərdənsə də, şübhəsiz bir gün o da əskiləşir, o da kəndi qiymətini bulur.

(Qəhqəhə).

A f ə t (bir qədər şərab gətirir). Buyurun, əfəndim!

Ö z d ə m i r (qalqıb qədəhi alır). Nasıl! Əfəndimi?.. (Qəhqəhə). Halbuki bən sənə ən aciz qullarından, ən dəyərsiz kölələrləndən biriym.

X a n d ə m i r. Baqalım, kimin şərəfinə içəcək.

Ö z d ə m i r. Bən şu mümtaz qədəhi, yalnız qaranlıqlar və işıqların, yerlər və göylərin, bütün mühit və kainatın şərəfinə içiyorum. Çünki onlar, onların cümləsi, həmahəng olaraq (Afəti göstərir) şu fevqəladə, şu müstəsna vücudu bəsləyir. Əvət, həpsi şu gözəl və füsunkar Afətə qarşı əyiliyor. Hər kəs onu sevir və alqışlıyır (İçər, məclisdəkilər əl çalar).

X a n d ə m i r. Yaşasın gözəllik! Var olsun Afət...

Ö z d ə m i r (məmnun bir tevr ilə Afətə). Ah, bu şərab əvvəlkilərə hiç bənzəmiyor, iştə sənəni əlini öpər-öpməz datı dəyişiyor, o da başqlaşıyor, o da gözəlləşiyor (hər kəs sağ odaya keçər).

A f ə t (ən arqada qalan doktora). Sən get, daha durma!

D o k t o r. Niçin?

A f ə t. Çünki zəhri içirdim (Misafirləri izlər).

D o k t o r (təlaş ilə). Ah, niçin əcələ etdin... (Saatına baqar).

X a n d ə m i r (geri döner). Niçin gəlmirsiniz?

D o k t o r (onun əlini sıqayır). Müsəidənizlə, getmək istiyorum.

X a n d ə m i r. Gəl, canım, şaşırdınmı?

D o k t o r. Pək mühüm işim var.

Ö z d ə m i r (içəridən). Doktor!.. Doktor Qaratay!..

X a n d ə m i r. Baq, işlə səni arıyorlar.

D o k t o r. Xayır, əfəndim, getməliyim.

Ö z d ə m i r (əlində konyak dolu böyücek bir qədəh gəlir). Doktor!

Doktor Qaratay!.. İşlə bu da sənin şərəfinə...

D o k t o r. Aman, nə yapıyorsun? Hiç bu qədəhlə konyak içilirmi?
(mane olmaq istər).

Ö z d ə m i r (zəif və acı qəhqəhə ilə). İçilir, əvət, içilir... var ol!

(içər və qədəhi bir tərəfə ataraq). Ah!.. (*deyə düşüverir*).

X a n d ə m i r (içəriyə). Limon gətirin, limon!..

D o k t o r (köksünü dinlər). Hiç bir şey lazım deyil, artıq keçmiş. İşlə qəlb xəstəliyi zavallıyı bitirdi...

A f ə t (əlində bir parça limon gəlir). Nə oldu? Bayıldımı?

D o k t o r. Əvət, bayıldı, fəqət bir daha ayılmamaq üzrə bayıldı.

Sükut...

Pərdə

İKİNCİ PƏRDƏ

Ərtoğrulun evi. Havuzlu, ağaclı, çiçəkli bir bağça... İlk baharın son günləri, gündüz.

İ l c a y (balkona çıxar, çiçəkləri sulamaqda olan xidmətçiyə). Bana baq, Ərtoğrul nerədə?

X i d m ə t ç i. Şimdi bağçaya doğru getdi.

İ l c a y. Soyuq alır da yenə xəstələnir; haydı, qoş da kəndisini çağır.

X i d m ə t ç i. Pəki, baş üstə...

Gedər, bu sırada Y a v u z gəlir.

İ l c a y. Söyləsin ki, Yavuz da gəlmiş, onu bəklıyor.

Y a v u z. Kimi çağırıyor, Ərtoğrulumu?

İ l c a y. Əvət.

Y a v u z (İlçay ilə əl verir və havuz kənarındakı sərada oturur).

Görünüyor ki, bu gün əhvalı daha eyi...

İ l c a y. Xayır, bil'əki daha qorqunc, daha bərbad...

Y a v u z. Niçin böylə söylüyorsunuz?

İ l c a y. Niçinmi, şimdi gəlir də görürsünüz. Kaş ki, Xandəmirin evinə, o mənhus ziyafətə getmiyəydik. Kaş ki, o uğursuz gecəyi görməyəydik. İştə tam bir aydır ki, onun bəlasını çəkiyoruz. Hələ Altunsaçın hərəkətini, Özdəmirin fəlakətini, mümkün deyil, bir türlü unutamıyır. Ah, bə'zən də unutuyor, hər şeyi unutuyor, hətta kəndisini də unutuyor.

Y a v u z (yerindən qalqar). Dur, doktor Qaratayı gətirəlim, baqalım, nə diyor.

İ l c a y. Şimdi xəbər göndərdim, qardaşım ilə bərabər gələcək, lakin o gecədən bəri nə Özdəmiri unutuyor, nə də Xandəmir ilə Qaratayı görməyə gözü var. Hətta Özdəmirin ölməsini də Qarataydan görüyor.

Y a v u z. Pəki, Qaratay nə yapsın?

İ l c a y. Nə biləyim, görünüyor ki, o xüsusda bir şey biliyor.

Y a v u z. Xayır, doktor öylə adam deyil... Yalnız Ərtəğrul bir az xəyalpərəst... boş yerə özünü üzüyor.

Ərtəğrul arqa tərəfdən gəliyor.

İ l c a y. Ah, bir danəcik oğuldur, o da kəndi səhhətinin, kəndi həyatının düşmanı...

Y a v u z. Hiç məraq etməyin, həpsi keçər gedər.

İ l c a y. Ah, qorquyorum, pək qorquyorum.

Ə r t o ğ r u l (sinirli qəhqəhələr ilə). Qorqma, annəciyim, hiç qorqma!.. Çünki həyatda qorqulacaq bir şey yox... İnsanları qurtaracaq bir qüvvət varsa, o da cəsarət, yalnız bir cəsarətdir. Bən yaşamaq için titrəyənləri daima Əzrail qucağında gördüm; ufaq bir qıvılcımdan ürkənləri daima yanğın ocağında buldum.

İ l c a y. Lakin düşünməli, yavrum, böylə sərin havada sadə bir gömləklə bağçaya çıxırmı? (Evə gedər).

Y a v u z. Bəncə bu hal, çocuqluq və dəlilikdir.

Ə r t o ğ r u l. Əvət, çocuqluq və dəlilik!.. (Qəhqəhə). Çocuqluq və dəlilik! İştə xatırlıyorum, bu sözlər bir ay əvvəl də qulaqlarımı tırmalamışdı... O gecə, əvət o gecə Altunsaç da bana çocuq diyordu; Özdəmir də dəli deyə gülüyordu.

İ l c a y (əlində bir qalpaqla bir atqı “plaş” gəlir və hər ikisini Ərtoğrula verir). Al, quzum, hava pək sərin... Təkrar soyuq alırsın.

Ə r t o ğ r u l (atqıyı alır, yarı бүрүнür, qalpağı sıra üzərinə atar). Bilməm, şu bahardan, şu lətif ruzigardan niçin bu qadar qorquyorsun? Ağacları, çiçəkləri süslüyən, quşları, kələbəkləri bəsləyən bəhr yalnız insanamı, yalnız banamı düşman kəsiləcək!? Halbuki bənim vücudum bir çiçəkdən daha qaba, bir kələbəkdən daha qalındır.

Y a v u z (rəqsan və məğrur adımlarla gəlməkdə olan Altunsaçı Ərtoğrula göstərir. Yarım qəhqəhə ilə). İştə çiçəkdən bəhs etdin də qarşımıza çıxdı.

Ə r t o ğ r u l (mə'nalı bir bəqişlə baqar). Əvət, həm də öylə bir çiçək ki, yürüyürmü, qoşuyormu? Oynuyormu, uçuyormu? İnsan bir türlü fərq edəmiyor.

A l t u n s a ç (şux bir təbəssümlə). Gün aydın, əfəndilər (Təmənnə edər).

İ l c a y. Xoş gəldin, qızım səfa gəldin (Öpüşürlər).

A l t u n s a ç (Ərtoğrula). Nəsilsin, baqalım, nə yapıyorsun?

Ə r t o ğ r u l (istehzalı təbəssümlə). Qüruni-vüstada yaşıyorum. (Qəhqəhə). Əvət, qüruni-vüstada yaşıyorum.

A l t u n s a ç. Hala unutmadınmı? Unutmadınmı ya?

Ə r t o ğ r u l. Bən çox vaxt kəndimi unutuyorum, fəqət bu sözü unutamiyorum. (Acı qəhqəhə). Çünki səni unutamiyorum.

A l t u n s a ç. Təşəkkür edərim, görünüyür ki, qavğadan pək zevq alıyorsun.

Ə r t o ğ r u l. Zətən bütün həyat qavğadan ibarət deyilmi, ya?

Y a v u z (yerindən qalqar, kinayəli bir ahənglə İlcaya). Bunları kəndi halına bıraqsaq, daha eyi olmazmı?

İ l c a y. Haydı, gəl, biz birər qəhvə içəlim, savaşıb barışdıqdan sonra onlar da gəlirlər.

Hər ikisi içəri girər.

A l t u n s a ç (şux bir təbəssümlə). Pək tuhaf deyilmi, ya! Yenə əski hal, yenə əski xırçınlıq...

Ə r t o ğ r u l. Nə yapalım, çox uğraşdım, bir türlü yeniləşmədim.

Əvət, yenə əski çocuqluq, yenə əski dəlilik...

A l t u n s a ç (pək ciddi). Xayır, sən bana gülüyorsun, bənimlə əyləniyorsun.

Ə r t o ğ r u l. İştə bu da yeni bir iftira, yeni bir təhqir...

A l t u n s a ç (sarsılmış bir halda). Ah, niçin insaf etmiyorsun?

Ə r t o ğ r u l. İnsafmı? (Qəhqəhə). Zəti insaf və mərhəmət İsa ilə bərabər göyə çəkildi.

A l t u n s a ç. Ah, yenə gülüyorsun.

Ə r t o ğ r u l. Fəqət bu qəhqəhələr acı fəryadlardan başqa bir şey deyil.

A l t u n s a ç. Xayır, sən pək haqsız və pək məğrursun.

Ə r t o ğ r u l. Kim bilir, bəlkə bən bir aynayım ki, öz bənliyini bəndə görüyorsun. Bən əvvəl nə idimsə, şimdi də oyum, hər nasılsa dəyişmədim, dəyişəmiyorum; fəqət sən bil'əkis, gündən-günə dəyişir və gözəlləşirsən. Hər halında bir yenilik, hər hərəkətimdə bir böyüklük görünür (Acı qəhqəhə). Əvət, sən bir gülsün ki, zəhərli dikanların könlümü parçalıyor; sən bir pərisin ki, atəşli turnaqların beynimi gəmiriyor.

A l t u n s a ç (sinirli və dargın). Ah, sən bir cəlladsın, bir Əzrailsin.

Ə r t o ğ r u l (müstəhzi). Halbuki Əzrail də bir mələkdir. Fəqət bən bir mələyin Əzrail olmasını arzu etməm...

A l t u n s a ç (getmək istər). Əvət, haqlısın...

Ə r t o ğ r u l. Nəyə?

A l t u n s a ç. Gəldiyim yərə.

Ə r t o ğ r u l (onun əlini yaqalar). Xayır, getmə! Əgər bəndən uzaqlaşmaq istiyorsun daha yaqın gəl; çünki yağından qurtulmaq için tək bir çarə var; o da yalnız alova soqulmaqdır.

İlcay ilə Yavuz balkona çıxarlar.

İ l c a y. Nərdə qaldınız?

Y a v u z. Sizi bəklıyoruz.

Ə r t o ğ r u l. Gəliyoruz.

İ l c a y. Nə oldu? Barışa bildinizmi, qavuşa bildinizmi?

A l t u n s a ç (istəhzal təbəssümlə). Əvət, barışdıq, fəqət atəşlə pambığın barışması kibi...

Ə r t o ğ r u l. Əvət, qavuşduq, fəqət kürreyi-ərzlə püsküllü yıldızın qavuşması kibi...

İ l c a y (Altunsaçın əlindən tutar). Gəl, baqalım, niçin bizdən qaçıyorsun?

A l t u n s a ç (Ərtöğrula baqar, acı təbəssümlə). Bən qaçmıyorum, qaçırlarlar (İçəri girərlər).

Y a v u z (Ərtöğrula). Bana baq. Altunsaç bir gövərçindir, əfsus ki, onu uçurmaq istiyorsun.

Ə r t o ğ r u l. Məraq etmə, uçurmam.

Y a v u z. Düşün ki, o bir afətdir, halbuki atəşlə lətifə edilməz.

Ə r t o ğ r u l (müstəhzi qəhqəhə ilə). Görünür ki, Qaplardan ehtiyat ediyorsun.

Y a v u z. Xayır, o sərsəmdir, əlindən bir iş gəlməz; fəqət doktor Qaratay, sən o yeni rəqibin daha qorqunc və daha təhlükəlidir.

Ə r t o ğ r u l. Demək şimdi Afəti bıraqlıb da Altunsaçımı izliyorsun.

Y a v u z. Həm də nəsil izləmək! Bir an belə kölgəsindən ayrıldığı yox. Babası Xandəmir isə doktora qarşı pək lütfkar... Çünki o da kəndisi kibi macəracu, olduqca sərvət və şöhrət düşkünü...

A l a g ö z qara geyinmiş olduğu halda əlində iki kitab gəlir.

Ə r t o ğ r u l. Buyursunlar, əfəndim (Əl verdikdən sonra). Eyi ki, bizi də xatırlaya bildiniz.

A l a g ö z. İnanız ki, hiç vaxtım yox, yalnız xəstə olduğunuzu eşitdim də onunçin gəldim.

Ə r t o ğ r u l. Təşəkkür edərim.

Y a v u z. Lakin nədənsə əsla evinizdə bulunmuyorsunuz.

Ə r t o ğ r u l. Əvət, bana da xidmətçi öylə söylədi.

A l a g ö z. Çünki hər gün xəstəxanəyə gediyorum da...

Ə r t o ğ r u l. Niçin? Xəstəmisiniz?

A l a g ö z. Xayır, yaralı əskərlərə baqıyorum.

Ə r t o ğ r u l. Hanki xəstəxanədə?

A l a g ö z. “Turan” cadəsində, “İbn Sina” xəstəxanəsində...

Ə r t o ğ r u l (mə'nalı və məhzun). Əvət, pək gözəl...

Y a v u z. Bu kitablar nə?

A l a g ö z. Romandır, Ərtöğruldən aldım.

Ə r t o ğ r u l. Nəsil, mütaliə buyuruldumu?

A l a g ö z (məhəcub və mütəbəssim). Əvət, təşəkkür edərim, sanki hər ikisi bənim ruhumu, bənim həyatımı təsvir edən birər aynadır.

Görünür ki, bunları seçib verdikdə hər şeydən əvvəl bəni düşünmüşsünüz.

Ə r t o ğ r u l . Təbii deyilmi ya...

Y a v u z (mütəbəssim). Zətən ruhşünaslıq da bir nev peyğəmbərlikdir.

Ə r t o ğ r u l . Daha doğrusu, peyğəmbərlik də bir nev ruhşünaslıqdır. Pəki, bu kitabların məalı nədir?

A l a g ö z . Nurani bir təsəlli: səadət məhəbbətdir.

Ə r t o ğ r u l . Təbii, məhəbbət səadətdir.

A l a g ö z (məhzun bir təbəssümlə). Demək ki, bən məs'ud olamam.

Y a v u z . Niçin?

A l a g ö z . Çünki sevəmiyorum.

Y a v u z . Xayırs, bil'əkis, səadət sizi daima izliyor, bir kölgə kibi peşinizdən ayrılmıyor; lakin bir mane, qorqunc bir kabus sizi mə'yus ediyor.

A l a g ö z (azacıq sinirli). Açıq söyləyin, anlamıyorum.

Y a v u z . Düşünsəniz, anlırsınız... Fəqət anlamasanız daha məs'ud olursunuz.

A l a g ö z (sarsılmış bir halda ətrafa). Ah, nələr eşidiyorum! Bu müəmmalı sözlər bir oq kibi qəlbimi parçalıyor.

Ə r t o ğ r u l . Aman, rica edərim, şu sərsəmə qulaq verməyin, Altunsaç da burada. Buyurun, bir qadar görüşüb qonuşursunuz.

A l a g ö z məhzun və düşüncəli adımlarla içəri girər.

Y a v u z (tatsız qəhqəhə ilə). Bən Alagözün bunca sinirli bilməzdim.

Ə r t o ğ r u l (dərğın). Sən bir odunsun, həm də yonulmamış meşə odunusun.

Y a v u z . Hiç darılma, girər, üzr istərim.

Ə r t o ğ r u l . Üzrün qəbahətindən daha betər...

Y a v u z (yarım qəhqəhə ilə). Bilirmisin nə var, bən bu qıza məftunum. Fəqət sana qarşı o qadar lütfkar göründü ki, sinirlərimə toqundu.

Ə r t o ğ r u l . Pəki, oqu atıb yayı gizlətməkdə nə mə'na var? Söylə, baqalım. O hanki mane, o nasıl kabus imiş?

Y a v u z . Kabus işte onun annəsi... O, bu şəhərdə durduqca Alagöz məs'ud olamaz.

Ə r t o ğ r u l . Haydı, gəl baqalım, sən daima saçma söyləməkdən zevq alırsın. (Təbdil tevr ilə). Lakin sana bir rıcam var; saqın, bir daha gönlünə toqunmayasan.

Y a v u z . Pəki, sənın xatirin için dilsiz və sağır olarum.

İçəri girirlər, bu sırada Afət ilə Qaplan gəlir. Afətin şıq və siyah əsvabı, mükəmməl tualeti, sərbəst tevr və hərəkəti kəndini daha şux, daha füsunkar göstərir.

Q a p l a n. Bən geri dönmək istiyorum, təbii qüsura baqmazsınız.

A f ə t. Niçin? Ərtoğrulu görmiyəcəkmisin?

Q a p l a n. Xayır, onu sevindirməkdən ziyadə gücəndirmiş olarum.

A f ə t. Pəki, o halda buraya qədər niçin gəldin?

Q a p l a n. Orasını kəndim də bilməm. (Onu məczub bir baqışla süzərək). Müsəidənizlə... (Əlini öpər).

Ayrıldığı sırada Q a r a t a y gəlir.

D o k t o r (istehzal təbəssümlə uzaqlaşan Qaplanı göstərir). Yeni eşqinizi təbrik edərim.

A f ə t (eyni tərzdə). Əskik olmayın.

D o k t o r. Fəqət, gönül bir olduğu kibi deyilmi? (Sindirli). Ah! Insafsız, mərhəmətsiz!..

Sən bəni atıb da Altunsaça uyarsın, səətlərcə peşindən ayrılmazsın, məhtablı gecələrdə əcnəbi kokotlarla qayıq gəzintisi yaparsın, həpsi keçər, gedər. Fəqət bən... bən isə yalnız əlimi öpdürməklə böyük bir günah işləmiş olurum, öyləmi?..

D o k t o r. Çünki sən qadınsın, anlıyormusun?

A f ə t (müstəhzi qəhqəhələrdən sonra, ciddi). Ah, zavallı qadınlar!.. Bütün mühit və qanunlar onlara düşman, bütün din və adətlər düşman; bütün təbiət və kainat düşman!.. Çünki zəifdirlər, onunçin də haqsızdırlar. Fəqət erkəklər həp mə'sum! Bütün sapqınlıqlar ilə mə'sum, bütün azğınlıqlar ilə mə'sumdurlar... Çünki bütün qanunları yapan onlar!.. Onunçin də haqsız deyillər... Haqsız olsalar belə haqlı görünürlər.

D o k t o r. Afət! Sən erkəkləri deyil, yalnız bəni təhqir ediyorsun.

A f ə t (son dərəcə qızgın). Sus, artıq çıldırıyorum. Ah, sən təhqirə belə layiq deyilsin. Sən, sönük bir arzun için bəni qatil etdin, kəndi əlimlə qocamı zəhərlətdin; əməyilə bəsləndiyim bir biçərəyi məhv etdin. Ah, şimdi isə...

D o k t o r (təlaş ilə). Aman, rica edərim, sus!

A f ə t (acı bir təbəssümlə). Heyhat! Bən sussam da həqiqət susmaz. (İçəri girər, Xandəmir gəlir).

X a n d ə m i r. Niçin içəri girmiyorsun? Ərtoğrulu görə bildinmi?

D o k t o r. Xayır, bən də şimdi gəldim.

Ə r t o ğ r u l sərv ağaclarının arasında görünür, onları dinlər.

X a n d ə m i r. Yahu, iki günün biri, xəstəlik, dəlilik!.. Bu çocuq başımıza bir bəla kəsildi. Zavallı Altunsaç!.. Ortada rəsmi bir şey yoqsa da, yenə hər kəs bu ikisini nişanlı biliyor. Ah, qızımı, qızımın istiqbalını məhv etdim.

D o k t o r. Əvət, Altunsaç bir elmasıdır. Siz onu qeyb etmiş kibisiniz, fəqət bən o elması təkrar özünüə iadə edərsəm, mükafat olaraq nə verirsiniz?

X a n d ə m i r (tə'kidlə). Nə istərsən, hər nə istərsən...

D o k t o r. Əgər istəyəcəyim məzkur elmas kəndisi olursa?..

X a n d ə m i r (bir qadar sükutdan sonra). Lakin Altunsaçın könlünü almaq şərtilə...

D o k t o r. İştə o bənim vəzifəm... (Ətrafa). Özdəmiri zəhərlətdiyim kibi, Ərtəğrula da bir çarə düşünürəm.

Ə r t o ğ r u l (ətrafa). Ah, insan qılıqlı canavarlar!

İ l c a y (təlaş ilə çıxar). Siz buradamısınız? Ərtəğrul nə oldu, nəyəyə getdi?

X a n d ə m i r. Biz yeni gəldik, bir şeydən xəbərimiz yoq.

İ l c a y. Ah, şimdi yenə əhvalı qarışdı. Sinirlənib də dışarı fırladı.

D o k t o r. Hər halda onu yalnız bıraqmamalı, bir gün öncə bu şəhərdən uzaqlaşdırmalı, təbdili-hava için ətraf köylərə göndərməli.

İ l c a y. Aman, doktor, bir çarə?

D o k t o r. Artıq başqa çarə yoq, onun yalnız vücudu deyil, beyni də xəstələnmiş... Diqqət edilməzsə azacıq sonra dəli olur.

Ə r t o ğ r u l. Dəlimi?.. (Qəhqəhə). Pəki, dəlinin nəyi dəli olacaq!..

İ l c a y (niyazkar). Ərtəğrul!..

Ə r t o ğ r u l. Rica edərim, sən sus!

X a n d ə m i r (yaltaqca təbəssümlə). Doktor səni sevdiyi için öylə söylüyor.

D o k t o r. Əvət, yalnız səni, sənin səhhətini düşünüyoruz.

Ə r t o ğ r u l (sinirli və qızgın). Ah, tilkilər, çaqqallar!..

Bu sırada Altunsaç da çıxar.

İ l c a y. Aman, nə söylüyorsun, düşün ki, onlar misafir... halbuki misafirə ehtiram lazımm...

Ə r t o ğ r u l. Xayır, onlar bu evə misafir kibi deyil, bənim məhvi mi arzu edən iki cəllad kibi gəlmişlər.

İ l c a y. Üzr istə, oğlum, ah, hər ikisindən üzr istə!..

Ə r t o ğ r u l. Əfv edərsin, doktor, bən sana tilki dedim, halbuki sən insanları boğazlıyan diplomalı bir makinasın; canlı, fəqət duyğusuz bir sallaqxanə makinasısın. (Xandəmirə) Sana da çaqqal dedim, möhtərəm dayı! Halbuki sən də maarif süpürgəsisin, əqli topuğunda bir qazsın, qaz... Anladınımı? (Acı və sərsəmcə qəhqəhələr...).

A l t u n s a ç (sinirli). Fəqət bu nəzakətlə sən nə olursun, sən!?

Ə r t o ğ r u l (qəhqəhə). Bən də düşkün bir mühitdə çırpınan bir zavallı!.. Sönük varlıqları yaqmaq istəyən bir qıvılcım... Pəncəturnaqlarla qəlbi gəmirilən bir bədbaxt, bir biçarə... Mə'nasız saylar ətrafında dolaşan bir sıfır, bir hiç...

X a n d ə m i r (Doktora). Görünür ki, söylədiklərimizi eşitmiş. (Ərtoğrula). Ərtoğrul! Bir düşün ki, nə bütün qırıyorsun.

Ə r t o ğ r u l. Bütpərəstliyi çoxdan bıraqdım. Onunçün də büt qırmaqdan pək zevq alıyorum.

A l t u n s a ç. Ah, sən getdikcə, çıldırıyorsun.

Ə r t o ğ r u l. Əvət, çıldırıyorum, dəmin doktor da söylə söylədi. Deyilmi, əfəndim!.. (Doktora baqıb acı qəhqəhələrlə gülər).

A l t u n s a ç. Rica edərim, bizi yalnız biraq!

Ə r t o ğ r u l (istehzalı təbəssümlə). Xayır, rica ilə getməm.

A l t u n s a ç (qızğın). O halda əmr ediyorum.

Ə r t o ğ r u l (istehzalı qəhqəhə ilə). Madam ki, əmr ediyorsun gedərim (Qəhqəhə). Çünki sən, qürur və əzəmət sultanısın. Çünki sənin əmrinə qarşı əyilməmək haqsızlıqdır. Çünki sənin hər sözün şimşəkdən parlaq, qılıcdan kəskindir. (İki-üç adım bağçaya doğru yürür, təkrar dönər). Baq, işlə gediyorum... (Acı və istehzalı qəhqəhələrlə çəkilir).

Pərdə

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

Bir yıl sonra dəniz kənarında, bağçada bir xiyaban... Xiyaban ilə dəniz arasında ortası açıq, otlar sarmaşıqlarla örtülü bir çardaq... Xiyaban və çardaq içində sağda, solda sıralar... Qürubə qarşı... mayıs...

Pərdə açıldıqda yanıq və yaralı bir səslə aşağıdakı türkü eşidilir:

Bən aşiqim, bəlalər var başımda,
Durmuş qorqunc uçurumlar qarşımda.
Yaralandım, vuruldum gənc yaşımda,
Sağalmaz yarası coşqun gönlümün.

Cihan cənnət olsa, insanlar mələk,
Dağlar inci saçsa, dənizlər çiçək,
Güldürsə həp ağlar gözləri fələk,
Sağalmaz yarası məhzun gönlümün.

*Bu sırada Ə r t o ğ r u l Y a v u z l a bərabər gəlir. O, şimdi büsbütün dəyişmiş.
Sağlam və gülbüzdür.*

Y a v u z. Baqsana!.. Şu türkü sanki sənin halını təsvir ediyor.
Ə r t o ğ r u l. Söylənmə, baq nə diyor.

(Türkü davam edər)

Sərxoşum, keçmədim meyxanələrdən,
Aqilim, dərs aldım divanələrdən,
Dün gecə öyrəndim pərvanələrdən:
Sağalmaz yarası məcnun gönlümün.

Yer yüzünü sarsa dilbər mələklər,
Bənim gözüm yalnız birini bəklər,
Əflatunlar gəlsə boşdur əməklər,
Sağalmaz yarası vurğun gönlümün.

Y a v u z. Əvət, sanki tamamilə sənin qəlbini oquyor; sanki Altunsaçın ayrılığında
çəkdiyən qayğıları tərənnüm ediyor.

Ə r t o ğ r u l (istehzal qəhqəhə ilə). Gerçəkdən yanılmıyorsun; çünki əriyib
bitdiyimdən bəlli...

Y a v u z. Demək, Altunsaçı daha sevmiyorsun, öyləmi?

Ə r t o ğ r u l. Yalnız onu sevmək deyil, hətta məhəbbət sözünə belə güləcəyim gəlir.
Şimdi bənim sevəcəyim bir qız bulunursa, o da mütləq insanlardan qaçmalı və kimsəyi
sevməməlidir.

Y a v u z. Bu halda Alagözün gönlünü qazanmalısın, çünki o da tamamilə bu
fikirdədir.

Ə r t o ğ r u l. Nə isə...

Y a v u z. Fəqət Altunsaç!? Onda ki qürur və əzəmət bulunur şeymi?

Ə r t o ğ r u l. Rica edərim, Altunsaçı biraq, daha ondan bəhs etmə.

Y a v u z. Zətən bu gündən sonra lüzumu da yoq... Çünki doktora nişanlandı, hər iş bitdi, getdi.

Ə r t o ğ r u l. Nasıl, doktor Qaratayamı?

Y a v u z. Əvət, bir ay sonra düğün yapılacaqmış...

Ə r t o ğ r u l. Tamam, istə bu xəbərdən pək məmnun oldum. Qəlbimdə ona aid bir kölgə, bir duyğu, sönük bir xatirə vardısı, o da şimdi silinmiş oldu. (Sükut...). Əcəba doktorun məşuqəsi nə oldu? Afət, o gözəl Afət nə yapıyor?

Y a v u z. Nə yapacaq; şəhərin bütün gəncləri, ən gözəl dəliqanlıları kəndisi için çıldırıyor. Yalnız erkəklər deyil, qadınlar da ondan ki gözəlliyə heyran, həтта, əvət, həтта kəndisi belə kəndi hüsünə, kəndi gözlərinə, kəndi dodaqlarına məftundur. Tualet yaparkən, dəfələri aynadakı rəsmini öpdüyünü görmüşlər... Əvət, o, daima məğrur və bəxtiyardır. (Məhzun bir sükutdan sonra). Bən yalnız bəxti dönmüşləri, təlesizləri düşünüyorum; bən yalnız Alagözə, o mə'sum qızcığaza acıyırım. Çünki o, hənuz açılmadan solmuş pənbə gülü andırıyor.

Ə r t o ğ r u l. Sən onu bihudə gülə bənzətiyorsun... Bəncə Alagöz boynu bükük bir mənəkşə, Afət bəyaz bir zanbaq, Altunsaç isə dikənli bir güldür. Əvət, bir gül!..

Y a v u z (ətrafa bəqaraq). İştə ana ilə qız gəliyorlar.

Ə r t o ğ r u l. Bana qalırsa onlara ana ilə qız deyil, Afət ilə Alagöz demək daha doğrudur.

Y a v u z. Pək tuhaf, bu gün nədənsə bərabər gəziyorlar, halbuki Alagöz daima təklidən xoşlanır və əlindən gəldiyi qadar Afətdən qaçar.

Ə r t o ğ r u l. Çünki onun bir atəş olduğunu bilir. Yanmayım deyə çəkinir.

Y a v u z. Əvət, bir atəş, həm də qorqunc və sevimli bir atəş!..

Gedərlər, A l a g ö z ilə A f ə t gəlir.

A f ə t (şux qəhqəhələrle). Demək sən kimsəyi sevmiyorsun, öyləmi? Doğrusu, pək xariquladə bir təbiət!.. (Təbdili-tevr ilə). Görünüyor ki, sən təbiətə qarşı qoymaq istiyorsun. Halbuki dünyadakı otları, çiçəkləri, quşları, kələbəkləri, insanları və heyvanları həp birər-birər

gözdən keçirsə, sevgidən məhrum hiç bir məxluqə, hiç bir zihəyatə rast gəlməzsın. Hətta günəşlər, aylar və yıldızlar arasında belə sıqı bir rabitə var, sarsılmaz bir cazibə qanunu var.

A l a g ö z. Təbii hər kəsə olduğu kibi, bəndə də gönül var. Bəndə də duyğu var. Fəqət nə çarə ki, şimdilik sevəmiyorum, seviləmiyorum. Şübhə yox ki, sevsəm seviləcəyimə də əminim; əfsus ki, nə sevmək istiyorum nə də sevilmək; çünki nə bu mümkündür, nə o...

A f ə t. Niçin, Alagöz, niçin?... (Sıraya oturur).

A l a g ö z (sarsılmış bir halda). Çünki... qorqunc bir kabus ümidlərimi boğuyor, çünki... bədbaxtım (sükut).

A f ə t. Xayır, sən bəxtiyarsın və bəxtiyar olacaqsın. Çünki gözəlsin, mə'sumsun; hər kəs sevir, hər kəs pərəstiş ediyor. Fəqət sən hər kəsi sevməməli... hər dəliqanlıya gönül verməməlisin. Bildiklərimdən yalnız iki gənc səni mə'sud edə bilir; onlardan biri: Ərtəgrül, biri də Oqtaydır.

A l a g ö z (şaşqın bir halda yerindən qalqır). Hankı Oqtay?

A f ə t. Sənin xəstəxanə arqadaşın, gənc operator.

A l a g ö z. Sən onu nerdən tanıyorsun?

A f ə t (yarım qəhqəhə ilə). Bənim gözlərim pək uzaq görür, qəlbim ən gizli məhəbbətləri duyur; sana aid nə varsa həpsini anlar, həpsini bilirəm; hətta rə'yadə belə səndən ayrılmam. Gecə-gündüz sənin gələcəyini, sənin səadətini düşünürəm.

A l a g ö z (göküs keçirər). Heyhat! Keçmişim qaranlıq bir gecə, gələcəyim də aldadıcı bir sərabdır.

A f ə t (qalqar, mütəəssir). Ah, sən daima qorqunc xəyallar, gülünc iztirablar içində çırpınıb duruyorsun... Baq, işdə Oqtay da gəlir...

Sən onunla bir qədər qonuşub gəzərsin, bən də tək başıma dəniz qırubunu tamaşayə dalarım. (Uzaqlaşır, Oqtay gəlir).

O q t a y (əl verir). Qüsürə baqma, Alagöz, səni çox bəklətdim, deyilmi?

A l a g ö z. Zərər yox.

O q t a y. Şu qadın kim?

A l a g ö z. Ona Afət derlər.

O q t a y. Niçin ayrıldınız, manemi oldum?

A l a g ö z. Xayır.

O q t a y. Kimlədəndir əcəbə?

A l a g ö z (qızarmış və sarsılmış bir halda). Sonra anlatırım, hələ gəl, bir qürub levhəsini seyr edəlim. (Dənizə baqar, məczub bir halda). Aman, ya Rəbbi, nə qədər gözəl!.. Günəşin böylə dilbər qızıllığını, rəngarəng buludlar arasında batışını hiç xatırlayıram.

O q t a y. Gerçəkdən batı tərəfi bir cənnət bağçası... Günəş isə utandığından qızarıb çiçəklər içinə gömülən bir köylü qıza bənziyor.

(Digər tərəfə bəqaraq). Hələ şu qarşıya baq! Yeni çıxmaqda olan şu solğun aya, şu vərəmli çöhrəyə baq!.. Sanki bənzi uçmuş, əriyib bitmiş bir aşıq kibi kəndi sevgilisini izliyor.

A l a g ö z (şux təbəssümlə). Ah, şu erkəklər pək tuhaf; həpsi bir xəstəliyə mübtəla... həpsinin özü, sözü, dərdi, düşüncəsi həp eşq, daima eşqdir. Hər nə görsələr onda bir gözəllik, bir məhəbbət bulurlar.

O q t a y. Pəki, dünyadə gözəllik və məhəbbətdən tatlı nə ola bilir!?

A l a g ö z (müstəhzi). Əvət, gözəllik və məhəbbət?!

O q t a y. Bəncə, bütün cihanı xilas edəcək iki qüvvət var, yalnız iki böyük qüvvət var; o da: gözəllik və məhəbbətdən ibarətdir.

A l a g ö z (sıraya oturur, istehzal təbəssümlə Oqtayın əlindəki kitabları göstərir). Qalibə şu fikri əlindəki kitablardan almırsın?

O q t a y (əlindəki üç cild kitabı təqdim ilə). Əvət, mütalibə buyurulsa, şübhəsiz ki, haqsız olmadığım meydana çıxar.

Bu sırada Y a v u z l a Ə r t o ğ r u l gəlir.

Ə r t o ğ r u l. Mərhəba...

O q t a y. Buyurun, baqalım. (Hamısı yüngül təmənna edirlər).

A l a g ö z (kitabları birər-birər açar). Bu şe'r divanı, şu musiqi parçaları, bu da din fəlsəfələri?... Həpsinin də ruhu, məalı, qayəsi, yalnız-yalnız məhəbbətdən ibarətdir. (Oqtaya) Bunlar iki gün bəndə qalsın, olurmu?

O q t a y. Pək gözəl, niçin olmaz.

Ə r t o ğ r u l. Baqalım nasıl şeylər... *(Kitabları alıb baqar, e'tinasız və laübalı bir tevr ilə sıra üzərinə biraqır; şiddətli və müstəhzi qəhqəhələrlə)*. Şe'r!.. Musiqi!.. Din!.. (Təbdil-tevr ilə). Allah eşqinə, şu kitablardan, şu mütalibələrdən vaz keç! Şu çərçivəyə alınmış şe'rlərdən, notaya girmiş musiqilərdən qaç! Şu kitabları qaralayan dinlərdən, məzhəblərdən uzaqlaş!

Dünyada yalnız bir şe'r, bir musiqi, bir din mənbəyi var ki, o da təbiətdir, şe'rmi istərsin?

İştə aşiqlərin izzirabı, filosofların düşüncəsi, öksüzlərin göküs keçirməsi, kimsəsizlərin göz yaşı, yıldızların səfvəti, qurubun məhzunluğu, gecənin sükutu, fəzanın dərinliyi hər birər şe'rdir. Əvət, hər ah, təbəssüm, hər inilti, hər fəryad; hər fırtına, hər girdab, birər şe'rdir.

Musiqimi istərsin?

Çayların, ırmaqların ninnisi, dənizlərin, çağlayanların vəlvələsi; arslanların, yıldırımların gurlaması; xəfif rüzgarların zümzüməsi; yapraqların, çiçəklərin öpüşməsi; bülbüllərin, ishaqların ötüşməsi hər birər musiqidir. Vurğun gönüllərin acı tərənəsi; mini-mini çocuqların tatlı qəhqəhəsi, körpə quzuların mələməsi hər birər musiqidir.

Dinmi istərsin?

İştə hər yıldızın incə təbəssümləri, hər günəşin yıldıızlı baqışları, hər gün yeni bir din, yeni bir məzhəb doğurur. Hər qurubun ölgün nəfəsi, hər gecənin səssiz qaranlığı, o gündü günəşlə bərabər o gündü dinin məzari-ədəmə gömüldüyünü e'lan edir. Hətta hər mevsimin, hər ayın, hər həftənin, hər günün allahları da, peyğəmbərləri də, dinləri də, kitabları da bir-birindən ayrı, bir-birinə düşməndir.

O q t a y. Demək ki, sən hər şeyi təbiətdə görüyorsun, öyləmi?

Ə r t o ğ r u l. Əvət, təbiət hər şeydir.

A l a g ö z (ətrafa baqar, Oqtaya). Getmiyəlimmi?

O q t a y (kitabları alıb). Hənzur xəstəxanəyə gediləcək vaxt deyil, azacıq gəzinəlim də sonra...

A l a g ö z. Pək gözəl (Yavuzla Ərtəğrula). Bizə arqadaşlıq etsəniz məmnun oluruq.

Ə r t o ğ r u l. Yalnız gönlümüzü sizə arqadaş verə bilərik.

A l a g ö z. Demək, bəndən qaçıyorsun, öyləmi?

Ə r t o ğ r u l. Biz yarasamıyız ki, günəşdən qaçalım.

A l a g ö z (mütəbəssim). Təşəkkür edərim, amma yenə bir gül aqıtdınız.

Gedərlər.

Y a v u z (Ərtəğrula). Niçin getmədin?

Ə r t o ğ r u l. Bəlkə yalnız gəzinmək istiyorlar.

Y a v u z. Halbuki kəndisi arzu etdi.

Ə r t o ğ r u l. O fəqət bir lütf və nəzakətdi.

Y a v u z. Ah, sənın şu istiqnalı halların!..

Ə r t o ğ r u l. Bilirmisin, əzizim, Alagöz gəzinmək için qalqmadı: uzaqdan Afəti gördü də çəkilmək istədi.

Y a v u z. Hanı ya, nerdə?

Ə r t o ğ r u l. İştə, Qaplan bəylə bərabər gəliyor, gedəlim artıq...

Bir tərəfə çəkirlər. A f ə t l ə Q a p l a n gəlir.

A f ə t (çılğınca qəhqəhələrdən sonra). Ah, gənclik, gözəllik, nə böyük səadət!.. (Gözləri yaşarır, məndil ilə silər).

Q a p l a n (şaşqın). Afət! Bu nə hal! Sən gülüyormusun, yoqsa ağlıyormusun?

A f ə t. Əvət, gülüyorum, fəqət göz yaşları ilə bərabər; ağlıyorum, fəqət qəhqəhələrlə bərabər...

Q a p l a n. Niçin, ah niçin?

A f ə t. Çünki bən hər qanunun xilafında yaratılmış bir məxluqum. Bənim hər sevincimdə bir fəlakət, hər fəlakətimdə bir bəxtiyarlıq var. Bən düşmanıma məftun olurum, sevgilimi cəllad kibi boğazlarım. Əvət, bən ağlarkən gülərim, gülərkən ağlarım. (Təkrar şən və şatır qəhqəhələrlə gülməyə başlar).

Q a p l a n. İştə, təbiətin də, gözəlliyin kibi müstəsna!..

A f ə t. Söylə, allah eşqinə, söylə! Altunsaç doktora nişanlandı, öyləmi?

Q a p l a n. Əvət.

A f ə t. Bir ay sonra düğün yapılacaqmış, deyilmi?

Q a p l a n. Əvət.

A f ə t. Bir ay sonra, otuz gün sonra, ah, nə qadar gec, nə qadar çabuq!.. (Qəhqəhə). Bir ay otuz yıldan daha uzun, otuz dəqiqədən daha qısadır. (Qəhqəhə).

Q a p l a n. Dəmin onunçinmi ağlıyordun?

A f ə t. Xayır... O ağlanacaq şey isə də, bən ona gülərim (qəhqəhə). Fəqət o dodaqlar ki, dün bənim ayaqlarımı öpüyordu, bu gün Altunsaçın dodaqlarını əməcək. O hərif ki, bir az əvvəl bənim əlimdə oynucaq idi, bir az sonra Altunsaçı kəndi əlində oynatacaq...

Q a p l a n. Nə isə keçmiş... İştə Qorqmaz da burada, bərabər gəzinəlimmi?

A f ə t. Xayır, pək yorğunum, azacıq oturalım (çardaqdakı sıraya oturlar).

Q o r q m a z (gəlir. Xəfif bir təmənnadan sonra). Müsaidə buyurulurmu?
A f ə t (məmnun). Hay-hay, gəl, baqalım.

Qorqmaz Afətin əlini öpər, Qaplan ilə də əl verib oturur. Bu sırada Afətin əlindəki şəmsiyə düşüverir, hər ikisi birdən almaq üçün əyilir. Qorqmaz daha əvvəl təqdim edər.

A f ə t. Təşəkkür edirəm.

Q o r q m a z. Bir şey deyil.

A f ə t (Qaplana). Şuradakı bufet açıqmı?

Q a p l a n. Əvət, nə arzu edərsiniz?

A f ə t. Bir qədəh limonata olsaydı, məmnuniyyətlə içərdim.

Q a p l a n (qalqar). Bu saat söyləyim gətirsinlər (gedər).

A f ə t (Qorqmaza). Söylə baqalım, nerələrdəsin?

Q o r q m a z. Bir aydır ki, köydə idim, pək şairanə və gözəl günlər keçirdim.

A f ə t. Ah, bir ay, otuz gün!.. Otuz yıldan uzun, otuz dəqiqədən qısa... (Acı qəhqəhələrdən sonra). Əvət, ölmək istəyənlər üçün pək gec, uzun... Sevmək və yaşamaq istəyənlər üçün pək çəbuq, pək qısa...

Q o r q m a z. Fəqət bu sözlər nə demək? Nerədən xatırınıza gəldi?

A f ə t. Sorma, gözəl çocuq, orasını hiç sorma!

Q o r q m a z. Afət! Niçin adım söyləmiyorsunuz?

A f ə t. Çünki bana “siz” deyər xitab ediyorsun, çünki həm çocuqsun, həm də gözəl... Onunçün bu ad sana daha uyğun... (Yarım qəhqəhə ilə). Əvət, gözəl çocuq, bu da bəndən sana yadigar olsun.

Q o r q m a z. Pəki, sevgili Afət! Öylə olsun (Afətin əllərini yaqalar).

Ah, səni nə qadar seviyorum, bilsən...

A f ə t (şux qəhqəhələrlə). Niçin!.. Pək gözəlməyim?

Q o r q m a z. Bilməm, lakin hər səhər səni ağuşuna alan aynaya sor da baq, o nə diyor...

A f ə t (ufaciq bir ayna çıxarıb baqar). Əvət, yanılmıyorsun: hələ şu füsunkar gözləri, şu mini-mini dodaqları nə qadar seviyorum, aman, ya Rəbbi, nə qadar seviyorum. *(Aynadakı rəsmi ni məftun bir tevr ilə öpər).*

Q o r q m a z. Ah, şu duyğusuz ayna, şu mə'nasız şişə parçası bəxtiyar bir rəqib kibi ruhumu sarsıyor, sinirlərimə toqunuyor.

A f ə t. Niçin, gözəl çocuq, niçin?

Q o r q m a z. Səni qucaqladığı üçün, şu gözəl dodaqları öpdüyü üçün.

A f ə t. Fəqət unutma ki, şu duyğusuz ayna, bə'zi xain yürəklərə nisbətlə daha vəfalı, daha sədaqətli...

Q o r q m a z. O xain yürək kimdir əcəba, niçin açıq söyləmiyorsun?.. Xayır; sən bir ay əvvəlki Afət deyilsin.

A f ə t (mütəəssir təbəssümlərlə). Ah, bir ay!.. Otuz gün!.. İştə, ayrılıq çəkənlər üçün otuz yıldan daha uzun, qavuşub birləşənlər üçün otuz dəqiqədən daha qısa...

Q o r q m a z. Afət, səndə başqa hallar görüyürəm; bu sözlər niçin? Bu kinayələr niçin?

A f ə t. Bir ay sonra dünya dağılacaq, ümidlər solacaq, ağlayanlar güləcək, gülənlər qəhr olacaq (həyəcədən yaşarmış gözlərini silərək, pək sinirli). Ah, bən niçin şu xain mühitə atıldım, niçin yararıldım!? Niçin qatıl oldum, niçin aldatıldım!? (Sıraya dayanır; əllərilə yüzünü qapar).

Q o r q m a z. Aman, nələr eşidiyorum. Afət!.. Bana baq, Afət! Niçin düşünmüyorsun, niçin üzülürsün?

A f ə t (yorğun və baygın bir tevr ilə). Of, onu hiç kəndim də bilmirəm (sükut).

Q o r q m a z (Afəti qolları arasına alır). Afət! Sevgili Afət! Burada kimsə yox, qəlbində nə varsa aç, söylə, unutma ki, Qorqmaz sənə ən aciz pərəstişkarındır.

Bu sırada Qaplan əlində bir gül dəməti ilə bir şişə limonata gəlir. A l a g ö z l ə O q t a y da digər tərəfdən çıxar.

A l a g ö z (Qorqmazın Afətə sarıldığını görüncə sinirli və çılğınca bir fəryad ilə). Ah, aman, ya Rəbbi!.. (Deyə bayılır. Oqtayın qolları arasına düşər).

Pərdə

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

Son dərəcə zərafət və nəfəsətlə süslənmiş bir oda... Sağda, solda və qarşıda birər qapı... Sokağa baqar iki pəncərə, gündüz... Alagöz sinirli və düşüncəli bir halda masa qarşısında oturmuş; çəkməcadən bir taqım məktublar çıxarır, birər-birər yırtar və masa altındakı səbətə atar.

A f ə t (bənzə soluq, saçları pərişan, əlində iki məktub gəlir). Nə yapıyorsun, yavrum? Niçin şu məktubları yırtıb atıyorsun?

A l a g ö z. Çünki keçmişləri unutmaq istiyorum.

A f ə t. Yazıq deyilmi ya! Onlar həp əziz və qiymətli xatirələr...

A l a g ö z (birini daha yırtıb atar). Əvət, əziz və qiymətli xatirələr!.. Həp yalan pərəstiş və məhəbbətlər, həp yaltaqca nəzakətlər!..

A f ə t (təbəssümlə). Qadın ruhunu oqşayan bir şey varsa, o da yalnız məhəbbət və pərəstişdir.

A l a g ö z. Nə yapayım ki, yeni həyatə girmək üçün əskilərə vida etməliyim.

A f ə t. Madam ki, əskilər səni sıqıyor, al, yenilərini oqu! (Məktubları verir).

A l a g ö z. Şübhəsiz, yenə əski tərənə, yenə eyni əfsanə. (Birinci məktubu açıb baqar).

A f ə t. Fəqət bu anlaşılmaz hallarınla bəni xərab ediyorsun, xəstə vücudum gündən-günə məhv olub gediyor.

A l a g ö z (məktubu oquduqdan sonra sinirli). Ah, nə münasibətsiz hallar!..

A f ə t. Nə imiş, əcəbə?..

A l a g ö z. Hiç... Öylə bir şey deyil... (İkinci məktuba baqar).

A f ə t. Alagöz, Alagöz! Niçin qəlbini bana açmıyorsun?

A l a g ö z (sarsılmış bir halda). Aman, ya Rəbbi! Bu da öylə... Bu da zəhərli bir oq, bu da kəskin bir xəncər!..

A f ə t. Nə yazıyorlar? Niçin söyləmiyorsun?

A l a g ö z (məktubları əlində bürüsdürüb səbətə atar və yerindən qalqıb qarşı qapıya doğru ilərilər, acı təbəssümlə). Bana tapınanlar şimdi sərzəniş yapıyorlar; bəni təqdis eyləyənlər şimdi təhqir ediyorlar.

Qapıyı qapayıb çıxar. Afət məktubları səbətdən alır, tələş ilə baqar. Digər çəkməcəyi açıb bir ufaq revolver çıxarır, diqqətlə süzər, alnını nişan aldığı sırada, qarşığı qapı parmaq ucilə vurulur. Silahı gizlədib qapıyı açar, doktor Q a r a t a y daxil olur.

A f ə t. Ah, sənmişin?.. Gəl, baqalım, səni bəklilyorum.

D o k t o r (onun əlini öpər). Afət! Sən xəstəmişin?

A f ə t. Əvət.

D o k t o r. Əfv edərsin, şimdiyə qədər bu xüsusda mə'lumatım olmamış...

A f ə t (acı təbəssümlə). Təbii, ağ günə çıxanlar qara günlüləri düşünməzlər. Dügün hazırlığı yapanlar talesizlərin halını biləməzlər.

D o k t o r. Sən pək sinirləniyorsun, bu hal həm kəndini, həm Alagözü bədbaxt edər.

A f ə t. Alagöz bəxtiyar idi, əvət onu bən bədbaxt etdim. Fəqət bəni də məhv edən yalnız sən oldun, sən!..

D o k t o r. Xayır, bil'əkis, sən açıq-saçıq hallarında kəndinə qıydın, kəndi nəfsinə xəyanət etlədin.

A f ə t (acı qəhqəhə ilə). Halbuki tatlı dillərlə qandıran sən... Qoca qatili yapıran sən... Çıqılmaz yollara sapdıran yenə sənsin (qızğın və sinirli). Öncə miskin bir kölə kibi qarşımda diz çökdün, boyun bükdün; fəqət sonra bəni atdın, başqalarını tutdun. Gah rəqqasələrə vuruldun, gah Altunsaçı buldun... Ah, şimdi, şimdi isə bəni təhqir ediyorsun, bəni qəbahətli çıxarmaq istiyorsun.

D o k t o r. Afət! Bəni buraya niçin çağırıdın?

A f ə t. Səni sevdiyim için, sana pərəstiş etdiyim için.

D o k t o r. Ah, nə yaldızlı yalan!..

A f ə t. Xayır, yalan söyləmiyorum, and olsun uyqusuz gecələrə, and olsun ağlar gözlərə, and olsun gözəlliyə və məhəbbətə, bən yalnız səni seviyorum, yalnız sana qavuşmaq istiyorum. Əvət, mə'sum bir çocuq nasıl nurdan, rəngdən həzz alarsa, bən də səndən, sənin visalından o qadar zəvq alıyorum

D o k t o r (bir şey sezməmiş kibi qarşığı qapıya bəqar). Gələn var, mən gedəyim.

A f ə t. Xayır getmə, sözüüm, daha bitmədi; azacıq burda bəklə, sonra gedərsin.

D o k t o r (sağ tərəfdəki odaya keçər). Fəqət çox gecikdirmə!

A f ə t. Bu saat, əzizim, bu saat (qapıyı açar, Qorqmaz əlində bir dəmət çiçək daxil olur). Sənmisin?.. Gəl!..

Q o r q m a z (əlin öpər, dəməti təqdim edər, heyətlə). Aman, nə böyük təbəddülat; nə dəhşətli inqilab!..

A f ə t. Pək dəyişdim, deyilmi?..

Q o r q m a z. Əvət, pək... Az qaldı ki, tanıyıyaqadım.

A f ə t. Uf, kim bilir nə qadar çirkinləşdim; bir ay əvvəlki Afət nerdə? Bət-bənizim öylə solmuş ki, aynaya bəqmağa cəsarət edəmiyorum.

Q o r q m a z. Ah, bən solğun çiçəkləri pək sevərim.

A f ə t. Solğun çiçək!.. Əvət solğun bir çiçək nasıl qurursa, nasıl qara topraqlara təslimi-nəfs edərsə, bən də... ah, bən də...

Q o r q m a z (tə'sir və təlaş ilə). Afət! Nə söylüyorsun? Nə demək istiyorsun?

A f ə t. Demək istiyorum ki, bənim gözəlliyim sönüyor. Çöhrəmdə incə bürüşüklər, ufaq cizgilər görülüyor; ah, bən ona əsla təhəmmül etməm. Bəncə, gözəl bir qadın daima gözəl qalmalı... Gözəlliyə vida edərsə həyata da vida etməli... Dərəcə-dərəcə solmaq, hər gün bir az intihar etməkdir. Yıllar ilə yanıb qavrulmaqdan, bir anda kül olub havaya savrulmaq daha xoşdur, daha gözəldir.

Q o r q m a z. Afət, bəni mə'yus ediyorsun.

A f ə t. Xayır, gözəl çocuq! Mə'yus olma! Gəl, gəl səni ilk və son dəfə olaraq öpəyim *(məczub bir tevr ilə bir-birinə yaqlaşib sarılmaq istərlər. Afət dərhal geri çəkilir və əlilə rədd edər)*. Ah, xayır, biraq!.. Biraq dursun. Çünki sənin atəşli dodaqların bəni yaqar, xəstə ruhumu yaqar... *(Qarşidaki qapıyı açar)*. Of, bana başqa bir hal gəliyor; get, çocuq, get!.. Saqın, bir daha gəlmə, bir daha bəni özləmə!..

Q o r q m a z. Niçin, sevgili Afət, niçin?..

A f ə t. Çünki bən qıvılcım kibi sönəcəyim, ıssız zülmətlərə, namütənahi bulutlara qavuşacağım.

Q o r q m a z. Afət! Bu sözləri hiç anlıyamıyorum. Ah, fəqət bir kərə, yalnız bir kərəcək özümü qolların arasında görmək istərdim.

A f ə t. Pək gözəl, əzizim, gəl!.. Gəl, səni bir kərəcək də olsa oqşayıb seveyim *(qucaqlaşib öpüşmək istərlərkən Alagöz gəlir. Hər ikisi şaşırıb geri çəkilir. Sükut... Qorqmaz gedər, Afət Alagözün qollarına sarılaraq)*. Bağışla, bəni bağışla; artıq bənim cəsərim cünuna varmış... bən əfvə layiq deyilim; fəqət yenə yalvarıyorum, bəni bağışla... *(qucaqlayıb öpər)*.

A l a g ö z (məmnun və mütəbəssim). Hiç sıqılma, annəciyim! Sevmək və sevilmək bir haqdır. Sənin gönlün nə istərsə, bən də onu arzu edərim. Hətta səni böylə bəxtiyar gördükə gönlüm açılıyor. Sanki hər zevqinə, hər səadətinə iştirak ediyorum.

A f ə t. Ah, sənin şu məhəbbət və nəzakətin intiqam qadar müdhişdir.

A l a g ö z. Hər halda bən səni pək seviyorum.

A f ə t. Kim bilir, bəlkə sevmədiyin için seviyorsun.

A l a g ö z. Xayır, yalnız səni deyil; şimdi bən hər kəsi, əvət, hər kəsi sevmək istərim *(qarşidaki qapı barmaq ucilə vurulur)*.

A f ə t. Kimdir əcəba?

A l a g ö z (açar). Oqtay!.. (Əl verir, Oqtay pək ciddi və soyuqqanlı görünür).

A f ə t. Buyurun, əzizim, oturun... Ancaq bəni bağışlarsınız... Mə'zurum...

(sol qapıdan çıxar).

A l a g ö z. Nə düşünürsün, niçin oturmursun?

O q t a y. Çünki... getmək istiyorum.

A l a g ö z. O halda niçin gəldin?

O q t a y. Yadigar verdiyim rəsmimi almaq için, işlə bunu almaq için...

(Divardakı rəsmlərdən birini alır)

A l a g ö z. Ah, həm qorqunc, həm gülünc bir hal!.. Yalnız səbəbini bilsəydim...

O q t a y. Səbəbi aydındır; qabalıq olsa da söyləyəcəyim (sol qapıya işarətlə). Öylə bir ananın qızılə görüşüb buluşmaq, təhlükəli uçurumlara atılmaqdır.

(Sinirli adımlarla çıxar)

A f ə t (gəlir). Getdimi?

A l a g ö z. Əvət, getdi.

A f ə t. Nə söylüyürdü?

A l a g ö z. Hiç...

A f ə t. Eşitdim, həpsini eşitdim, Rəsmimi geri aldı, səndən ülfətini kəsmək istiyor. Yalnız o deyil, sana qarşı əylən bütün gənclər, kiçik bir nəvazişinlə öyünən dəliqanlılar; şimdi hər səndən qaçıyor, hər sana xor baqıyolar. Halbuki həpsinə səbəb yalnız şu qarşıda duran talesizdir (məndil ilə göz yaşını silər).

A l a g ö z. Ah, annəciyim! Sevgili annəciyim!.. (Afətə sarılıb öpər). Məraq etmə, bu təhqirlərin hiç bir tə'siri yoxdur... Çünki bən kimsəyi sevmədim... Onünçin də mütəəssir deyilim (soldakı odaya doğru ilərilər, təkrar dönər, Afətə qapalı bir məktub verir). Mümkün olsa bunu Ərtoğrula göndər. Bən yorğunum. Azacıq uzanmaq istiyorum (sol qapıyı qapayıb çıxar).

A f ə t (məktubun zərfini havaya tutub baqar, heyrətlə). Bu saçlar nə?.. Xayı, bu məktubda bir sirr var, baqayım nə yazıyor (zərfi açar,

dürlü vəziyyətlərlə oqur). “Ərtöğrul, anam xəstədir, qəribdər, onu unutma!.. Mümkün olsa, əski yurduna, əqrəbasına göndər. Bir saat sonra bəni görməyəcəksin. Əlvida!.. Səni bütün ruhilə sevən və həsrətini məzarə götürən Alagöz” (sarsılmış bir halda). Ah, aman, ya Rəbbi!..

Ə r t ö ğ r u l (daxil olur, tələş ilə). Alagöz nerdə?

A f ə t. Nə var, nə olmuş?

Ə r t ö ğ r u l. Əczaxanədən zəhər almış şimdicə bana söylədilər.

A f ə t. Ah, dəminki məhəbbət və nəzakətlərin səbəbini anladım (Alagözün girdiyi qapıyı açmaq istər). Eyvah, qapıyı qapamış... (Qapını çalar). Alagöz!.. Ah, səs yox, cavab yox...

Ə r t ö ğ r u l. Bən şimdi yan pəncərədən girərim. (Dışarı fırlar).

A f ə t. Alagöz!.. Aç qapıyı... Aman, qapıyı aç, yavrum! (Dışarıdan pəncərənin vurulduğu və cam qırıldığı eşidilir. Afət təkrar çağırır). Alagöz!.. Ah, nə dəhşətli hal, nə qorqunc fəlakət!..

Ə r t ö ğ r u l (bir əlində zəhər şişəsi, bir əlində Alagözün əli olaraq qapıyı açıb çıxar, pərişan bir qəhqəhə ilə Afətə). Ərtöğrul ölümədən dah bəxtiyar imiş, əvət, bən Əzraildən daha çabuc davranmış oldum.

A f ə t (şişəyi Ərtöğrulun əlindən alır, acı bir təbəssümlə Alagözə). Haqlısın, mələk yavrum, bütün bu fəlakətlərə səbəb bənim, lakin bundan sonra cəllad olmaq istəməm, bu saat yol tədarükünə başlarım; çünki sən bu gün bəxtiyarsın. Ərtöğrulun tələşi (əlindəki məktubu göstərir) və sənin məktubun hər ikinizi birləşdirdi. Bən yalnız bunu arzu edərim.

A l a g ö z. Bir məktub ki, ölüm pəncəsində yazılmış, onun nə əhəmiyyəti ola bilər?

Ə r t ö ğ r u l (mə'nalı bir təbəssümlə). Ölüm bütün əsrarın anasıdır.

A f ə t (Alagözə). Yavrum, əminim ki, sən Ərtöğrulu seviyorsun, fəqət onun tərəfindən seviləcəyinə şübhə ediyorsun.

Ə r t ö ğ r u l. Halbuki Ərtöğrul kəndisinə pərəstiş edər.

A l a g ö z. Xayır... xayır... bən əsla sevilməyə layiq deyilim.

A f ə t. Nasıl!.. Sənmi, sənmi layiq deyilsin? (Şux bir təbəssümlə). Halbuki sən bütün qızlar içində parlaq bir elmas, dilbər bir çiçək, mə'sum bir mələksin.

A l a g ö z (sinirli və titrək səslə). Əvət elmas! Fəqət ləkəli bir elmas!.. Çiçək! Fəqət çamurlu bir çiçək... Mələk! Fəqət qəhr olmuş bir mələk...

A f ə t. Niçin, ah niçin?..

A l a g ö z. Çünki... ləkəli bir ananın evladıyım (çocuqca bir hönkürtü ilə aqlar, Afətın qolları arasına sıqılır).

A f ə t (acı qəhqəhə ilə). Xayır, bən sənin anan deyilim, sən hənuz iki yaşında ikən anan tərki-həyat etmiş.

A l a g ö z. Ah, aman, ya Rəbbi!.. Nələr eşidiyorum.

A f ə t. Əvət, baban bəni sonra aldı, bən isə göz bəbəyi kibi səni bəslədim, mə'sum bir mələk kibi böyütdüm (sinirli və həyəcanlı). Ah,

bən əxlaqsız deyildim, fəqət Özdəmirin sərxoşluğu, sayğısızlığı bəni məhv etdi... Sonra doktor Qaratay sapdırdı; ona vuruldum, qatil oldum, babanı zəhərlədim.

A l a g ö z. Ah, sus!.. Allahımı seversin, sus!..

A f ə t. Əvət, bən sənin anan deyilim... Bən qatil, cəllad, ləkəli bir qadınım (cibindən iki-üç parça kağız çıxarır, Alagözə verir). İştə bu kağızları diqqətlə oqu, kim olduğunu çəbuq öyrənirsən, bən gediyorum, artıq bəni unut!.. Səni ona... (Ərtəğrulu göstərir) ısmarladım.

(Doktorun girdiyi odaya keçər).

Ə r t o ğ r u l. Baq, görüyormusun ölüm başqalarını ayırırkən, bizi birləşdirmiş oldu.

A l a g ö z (kağızlara baqaraq məhzun təbəssümlə). Ah, demək bənim anam ləkəli deyilmiş...

Ə r t o ğ r u l. Bütün dünya ləkəli olsa belə, yenə sənin ismətindən bir şey əksilməz (Algözün yüzünü oqşayaraq). Fəqət Afətə acımalı... Ah, niçin qəlbini qırdın? Get, yalvarıb yaqar da, gönlünü al!.. Dün səfil idisə, bu gün mə'sum ola bilir, Aman, rica edərim, get!

A l a g ö z. Pəki, Ərtəğrul, pəki. (Qapıya yaxlaşdığı sırada içəridə silah patlar).

D o k t o r. Ah, qəddar, xain, cəllad! (deyə qapıyı açar, yaralanmış olduğu halda Alagözün önündə düşüverir).

A l a g ö z. Aman, ya Rəbbi!..

Ə r t o ğ r u l. Nə yaptın. Afət, ah, nə yaptın?

A f ə t (əlində silah, acı qəhqəhələrlə). Özdəmirin intiqamını aldım, öz intiqamımı aldım (cənəzəyə). Sən bəni unuttun, gözəlliyimi təhqir etdin; iştə gözəlliyyin intiqamını aldım. Ah, intiqam vəhşətlərin ən alçağıdır, lakin kəndimi almadım, əfv et!.. (müstəhzi qəhqəhə ilə). Ah, sən bu aqşam düğün yapacaqdın Altunsaça qavuşacaqdın... Halbuki bən buna razı olamam, çünki... səni pək seviyorum (masa üzərindəki çiçək dəmətini çözərək cənəzəyi süslər). Ah, əvət, səndən ayrılmaq

istəməm, bu dodaqlar bəndən başqasını öpməməlidir (cənazəyi qucaqlayıb öpər, fevqəladə bir həyəcan ilə qalqar və əlindəki revolveri şakağına tutar). Şimdi isə sıra bana gəliyor.

Ə r t o ğ r u l (dərhal silahı yaqalayıb alır). Nə yapmaq istiyorsun? İşlədiyin kafi deyilmi?

A f ə t (acı təbəssümlə). Bana mərhəmətmi ediyorsun? (Sinirli və şaşqın). Aman, ya Rəbbi! Ah, çıldırıyorum.

A l a g ö z (mütəəssir). Annəciyim!.. Sevgili annəciyim! (Yaqlayıb qucaqlamaq istər).

A f ə t (geri çəkilərək bir tevr ilə). Çəkil, yaqlaşma... Bəni yalnız bıraq!.. (Sağ tərəfdəki odaya keçər).

A l a g ö z. Az, zavallı qadın!..

Ə r t o ğ r u l. Xayır, o yalnız bıraqılmaz, sən də get!.. (Həyəcan və təlaş ilə). Ah, o kəndini həlak edəcək... (Dərhal içəri girmək istər).

A f ə t. Ax!.. (Deyə əlində tutduğu şişədəki zəhərin son damlasını içdiyi halda qarşısına çıxar və şişəyi yerə atar).

A l a g ö z. Aman, nə yapdın?! (Qucaqlar).

A f ə t. Ona... Ah, yalnız ona qavuşmaq... (Bitab olaraq cənazə üzərinə düşüverir).

A l a g ö z. Uf annəciyim!.. (Qucaqlayıb yaralı bir səslə ağlar).

A f ə t. Ah! (Deyə zəif bir hərəkətlə təslimi-ruh edər).

Ə r t o ğ r u l (acı və mə'nalı bir ahənglə əlini masa üzərinə vuraraq). Afət!.. Afət!..

Pərdə

SON

PEYĞƏMBƏR

Dram – 4 pərdə

Bİ'SƏT, DƏ'VƏT, HİCRƏT, NÜSRƏT

Bİ'SƏT

Aydın və yıldıızlı bir gecə. Məkkə yaqınlığında Hira dağı... Ətrafında mağaralar, yalqın qayalar, sarı enişlər, qorqunc uçurumlar... Peyğəmbər əli alnında dərin düşüncələrə dalmış... O, qırq yaşımda, gözəl, vəqarlı bir sima... Alnı, köksü, omuzlarının arası geniş; rəngi gül rənginə mail əsmərimsi və nurani... Saçları nə pək qıvrıcıq, nə də pək düz; saqalı bir tutam, sıq və tam... Biləklər, qollar qalın və qüvvətli... Böyük başlı, hilal qaşlı, çəkmə burunlu, dəyirmi çöhrəli, orta boylu, iri kəmikli; kiprikləri uzun, iki qaşının arası açıq, fəqət bir-birinə yaqın. Gözləri qara və büyücək... İştə o dalğın və müəmmalı gözlər, gecənin sükutunu oqşayan həzin və bayılıcı bir ud zümzüməsini dinləyərək, uyuyor kibi, kəndindən keçmiş. Bu sırada pənbə, mavi, mənəksə nurlar içində altın qanatlı, füsunkar bir mələk göydən enər və ilahi bir ahənglə Peyğəmbərə xitab etməyə başlar.

M ə l ə k

Ulu dahi, sən ey böyük rəhbər!
Qalq, oyan! İştə hər tərəf, hər yer,
Həp təbiət dalıb da rö'yayə,
Cəlb edər ruhu şe'rü sevdəyə,
Gecə, yıldıızlarilə pürxülya,
Səni dinlər sükut içində fəza...

P e y ğ ə m b ə r

(başını qaldırır, həyrət və ıztirab ilə)

Yenə rö'yamı gördüyüm əcəbə?
Sən nəsin, söylə?

M ə l ə k

Bənmi? Hiç sorma!
Əzəliyyət şəfəqlərində açan
Tazə bir qönçə, pənbə bir yıldıız.

Əbədiyyət üfüqlərində uçan
Tanrı qoynunda bəslənən bir qız.
Şe'rü hikmət, zəka ilahəsiyim,
Ulu dahilərin nədiməsiyim.
Ayrı olsa da işdə hər ikimiz
Bir rübabin inildəyən səsiyiz.

P e y ğ ə m b ə r

Nə için gəldin, anlamam, yenə sən?

M ə l ə k

(göyə doğru)

Ona qaldırmaq istərim səni bən.

P e y ğ ə m b ə r

Ah, sən daima gəlir də bana,
Sonra həp göstərirsin istiğna.
Bən kimim, söylə?! Sən nəsin? Göstər!

M ə l ə k

Bən mələk, sən də, sən də peyğəmbər.

P e y ğ ə m b ə r

(şaşqın, geri çəkilir)

Ya! Demək sən mələkmisin? Heyrət!

M ə l ə k

Bən sənim, sən də bən, şaşırma, əvət
Bən sənin əqlinim, fəqət daim
Şu qiyafətlə zahir olmadayım.

P e y ǵ ə m b ə r

Gəl, yaqın gəl, aman, nə dilbərsin!
Yoq, saqın, gəlmə, dur, nə söylərsin?
Yenə sarsıldı müztərib ruhum,
Dur, aman, sanki qəlbi-məcruhum
Şevqü həsrətlə rəqs edər, sızlar,
Onu bir qəhr xəndə yaldızlar.
Qopuyor ta içimdə bir tufan,
Beynim atəş saçıb durur hər an.
Yanıyor bənliyim, düşüncələrim,
Çarə bul, yoqsa məhv olub gedərim.

M ə l ə k

Ən gözəl çarə: işlə əzmü səbat,
Olma əsla əsiri-hissiyyat,
Bıraqlıb əczi durmadan yüksəl,
Yüksəl, ey şanlı qəhrəman, yüksəl!
Ərşi-lahutə doğru aç şəhpər,
Daima yüksəl, ey böyük rəhbər!

P e y ǵ ə m b ə r

Yoq, qanat yoq! Bən işlə bir aciz
Yolçuyum kimsəsiz, təsəllisiz.
Çevrəm ıssız mağaralar, yalçın
Qayalar, sarp enişlər, ah, azğın
Uçurumlar, alev saçan ovalar.
Ruhu qəsvətlə yıldırان havalər...
Bir çəmən yoq, aqar su yoq, heyhat!
Göz, qulaq burda duymaz eşqü həyat.

M ə l ə k

(göyə doğru)

Baq, şu əngin fəza, şu quytu dəniz...
Nə qadar xoş, nasıl gözəl, ləkəsiz...
Uçuşur hər tərəfdə yıldızlar...

Rəqs edər sanki nazənin qızlar.
Hər birər şe'r, sən də bir şair,
Hər tamaşası eşqə aiddir.

P e y ğ ə m b ə r

Ah, şu elmasparələr sərpən
Gecə pək möhtəşəm... fəqət onu bən
Seyrə daldıqca sanki məhv olurum,
Qəlbim oynar da, çırpınır ruhum.
Anlamam bir şu ölçüsüz, şu dərin,
Şu qaranlıq, çiçəkli pərdə niçin?
Bəni yalnız düşündürən şu məal,
Hər bu, yalnız bu, daima bu sual.
Şu siyah çarşaf ən böyük əngəl,
Uça bilsəydim, işlə ən əvvəl
Onu yırtar da, parçalar da həməni
Qavuşurdum o hüsni-mütləqə bən.

M ə l ə k

Onu dərk etmək qolay... Ancaq
Ver içindən gələn sədayə qulaq.
Dinlə hər kainatı, seyr etlə,
Hər günəş ondan işlə bir şö'lə...
Hər ufaq zərrə, hər kiçik yapraq
Sən söylər bu rəmzi pək parlaq.

P e y ğ ə m b ə r

Bəncə dünyada ən sevimli dilək
Ona qoşmaq, onunla birləşmək...

M ə l ə k

O da mümkün, düşün də haq yolu tut,
Atalardan qalan nə varsa unut!
Yıq xurafatı, əski bütləri qır,

Kim yol azmışsa haqqa doğru çağır.
Mərdivənlər yapıb könüllərdən,
Parla, yüksəl vücudi-mütləqə sən!

P e y ǵ ə m b ə r

Öylə bir əsr içindəyim ki cihan
Zülmü vəhşətlə qavrulub yanıyor.
Yüz çevirmiş də Tanrıdan insan,
Küfrü haq, cəhli mə'rifət sanıyor.
Dinləməz kimsə qəlbi, vicdanı,
Məhv edən haqlı, məhv olan haqsız...
Başçıdır xalqa bir yığın canı,
Hər münafiq, şərəfsiz, əxlaqsız.
Gülüyor nurə daima zülmət,
Gülüyor fəzlə qarşı fisqü fücür.
Ah, ədalət, hüquq və hürriyyət
Ayaq altında çignənib gediyor.

M ə l ə k

Əlverir səndə olsun əzmü səbat,
Şu qaranlıq mühiti, get, parlat!
Haqqı anlat da, olma hiç mə'yus.

P e y ǵ ə m b ə r

Bəni bir kimsə dinləməz əfsus.

M ə l ə k

Tanrı fərmanıdır bu, get söylə!

(Göyə işarətlə)

Söylə ancaq onun lisanilə.

P e y ğ ə m b ə r

Hanki mö'cüzə? Bən ki, pək aciz
Bir qulum kimsəsiz, müdafiəsiz.

M ə l ə k

(altun qablı bir kitab verir)

Haqqı təbliğ için sənin ancaq
Rəhbərin sən'əti-kəlam olacaq.
Saçma, həp saçma başqa mö'cüzələr,
Şu kitab işdə ən böyük rəhbər:
Bəhs edər busədən, məhəbbətdən,
İncilər sərpər elmü hikmətdən.

*Bu sırada bir iskelet gah qorqunc və boğuş, gah müstəhzi və soğuş qəhqəhələrlə,
topraq rəngində bir ridayə bürünmüş olduğu halda Peyğəmbərin qarşısına çıxar.*

İ s k e l e t

Nə qədər şairanə, tatlı xəyal,
Həp çocuqluq, əvət, xəyali-mühal!

(Ridasının altından sıyrılmış bir qılıc çıxarır)

İnqilab istiyormusun, bana baq!
İşdə kəskin qılıc, kitabı bırağ.
Parlayıb durmadıqca əldə silah,
Əzilirsən qanın olur da mübah.
Eyləməz yardım incə hikmətlər,
Həp sönər busələr, məhəbbətlər.
Əvət, ancaq qılıcdadır qüvvət!
Bundadır haq, şərəf və hürriyyət!

(Çəkilmək istər)

P e y ğ ə m b ə r
Sən nəsin? Söylə!

İ s k e l e t

Bənmi? Piri-nədim,
Rəmzi-tarix, o feyləsofi-qədim.
Qucağım oldu hər dəhayə beşik
Səni bən etmək istərim təbrik.
Əvət, alnında parlayan yıldız
Bəni cəlb etdi, şimdi sən yalnız
Dinləyib dərsi-hikmət al bəndən.
Yoqsa könlündə yaptığın gülşən
Açmadan hər solub xərab olacaq,
Umduğun hər dəniz sərəb olacaq...

Acı qəhqəhələrlə çəkilir. Peyğəmbər sarsılmış bir halda düşüncəyə dalar.

M ə l ə k

(tatlı təbəssümlərlə)

Yenə bilməm niçin-niçin daldın?
Nə düşündün, niçin şaşıb qaldın?
Sevgidən xoşmu səncə atəşi-kin?
Yoq, qılıc söz qadar deyil kəskin.
Tanrı keçmişdə hər qan istərkən,
Şimdi məmnun fəqət məhəbbətdən.

P e y ğ ə m b ə r

Bən məhəbbət əsiriyim... hər an,
Hər zaman özlərim bir öylə cihan
Ki, bütün kainatı eşq olsun.
Könül uçduqca e'tila bulsun.
Rəqs edib orda möhtəşəm bir hiss,
Yasa batsın da, ağlasın İblis.
Qandan əsla görülməsin də əsər,
Saşsın al qönçələr şafəqli səhər.
Orda yüz bulmasın şüəncə, kədər,

Oqşasın ruhu pənbə rə'yalər.
Bana gülsün də həp o nazlı xəyal,
Ah, o, yalnız o qayeyi-amal...

* * *

Onu duymaq, duyurmaq istərkən,
Gəririm hər bəlayə köksümü bən.
Daş, dikən, oq, qılıç, tokat, yumruq
Həpsi xoş, hər nə gəlsə dönmək yoq...
Kin, qərəz fişqırırsa vulkanlar,
Büğz, ədavət saçarsa tufanlar,
Çarpışır, of deməm, əvət bəni sən
Çəkinir sanma hiç mübarizədən.
Çünki həp bənliyim, kəmalım onun,
Hər düşüncəm, bütün xəyalım onun.
Bəni həp cəzb edər o incə məal,
Ah, o, yalnız o qayeyi-amal!..

*Peyğəmbər son sözləri söylərkən əllərini köksündə çapraz edərək diz çökər,
məftun və məczub bir tevrlə başını göyə doğru qaldırır. Mələk isə ilahi bir baqışla, ağır və
duyulmaz bir hərəkətlə yüksəklərə çəkilir.*

DƏ'VƏT

*Bir zaman sonra, Məkkədə geniş bir yol, uzaqda qara örtülü Kə'bə... Yol kənarında
bütçü dükanı, qanbur bir ixtiyar əlində böyükcük bir büt yonar. Dükanın önündə dəxi satış
için bir qac danə hazır büt qonulmuş... Qarşıda gözəl yapılı, böyük qapılı bir ev gözə
çarpar. Evdən ud səsi eşidilir.*

İ x t i y a r

(səsini eşidilən ud səsinə uyduraraq aşağıdakı şərqiyi söylər)

Dün gənc idim, bu gün oldum ixtiyar,
Hər zamanın bir hökmü, bir halı var;
İnsanların ıssız ruhunda parlar
Hər gün yeni bir büt, yeni bir tanrı...

Dün bir səfil idim, bu gün bəxtiyar,
Hər anın bir zövqi, bir məlalı var.
Kəndi əlim, kəndi duyğum hazırlar
Hər gün yeni bir büt, yeni bir tanrı...

Ud susar. Bu sırada biri sadə geyimli T o p a l , digəri zəngin qıyaftlı Nəim – iki müştəri gəlir.

T o p a l

Mərhəba, ixtiyar baba!

İ x t i y a r

Mərhəba, oğlum, mərhəba!
Gəl baqalım nerdəsiniz?
Artıq bizi tərk etdiniz.

T o p a l

(bütləri gözdən keçirir)

Sorma, ixtiyar, hiç sorma,
Könlüm pək darılmış sana.
Səndən hər çeşit büt aldım,
Uğursuz çıxdı, şaş qaldım.
Oğul istədim, qız verdi,
Ah, çəkilməz bu qız dərdi.

N ə i m

(məmnun qəhqəhəylə)

Fəqət bil'əkis bənimki,
Hiç bir zaman görmədim ki,
Oğul istəyim, qız versin.
Şükür, taleyim pək zəngin...

Dört oğlum, tək bir qızım var.
Qız deyil, bir ay parçası!
Hər görən şaşırıb donar;
Bir mələk, bir gül qonçası.

Peyğəmbər dalgın və düşüncəli bir halda gəlir, onları dinlər.

T o p a l

Onunçin rəhmətli baban
Nəim ad qoymuşdur sana.
Bən adsız, səqət bir insan,
Hər kəs Topal diyor bana.
Pək uğursuz bənim tanrım,
Hər yıl qız doğurdu qarım.
Cümləsini diri-diri
Gömdüm məzarə... Ah, biri
Pək gözəldi, acımadım.
Fəqət sonra oldum nadim.

(Cibindən taxtadan yapılmış bir büt çıxarır, ixtiyarın önünə atar, sinirli və darğın)

Hər kötülük işlə bundan,
Şu bayquş бүtdəndir, inan.

İ x t i y a r

Xayır, oğlum, küfr etmə, dur,
Bənim əlim uğurludur.
Hər qülbələr, kaşanələr,
Ən müqəddəs бүtxanələr
Bən yaptığım sənəmlərlə
Süslənmişdir... Bəni dinlə!

(Əlində yonduğu бүtünü göstərir)

Bunu al da, hiç bir zaman
Bundan sana gəlməz ziyan;
Oğul verir, sərvət verir,
Tükənməz səadət verir.

P e y ğ ə m b ə r

(göyə doğru həyəcanlı)

Ulu Tanrı, ey qüdrətli Yaradan!
Bu sözlər həp sana qarşı bir isyan...
Şu sayğısız azğınlara qorqu ver,
Ah, acı da, bunlara bir duyğu ver.
Bir göz ver ki, haq nurunu duysunlar,
Bir könül ver, doğru yola uysunlar.

(Ətrafındakılara)

Vətəndaşlar! Yetər, sapqınlıq yetər!
Yalançı kahinlər sizi məhv edər.
Əcdadınız doğru yoldan sapmışlar,
Daşdan, taxtadan büt yapıb tapmışlar...
O mə'nasız yolu həp unutmalı,
Unutmalı, haq yolunu tutmalı.
Bütün mə'budların fevqində parlar
Yalnız gözəgörünməz bir Tanrı var,
Odur həp varlığın əvvəli, sonu,
Bütün kainat təqdis edər onu.

İ x t i y a r

(sinirli)

Yahu nə istərsin bəndən?
Söylədiyin bütün saçma...
Çəkil dükanın önündən,
Müştəriyə əngəl olma!

P e y ğ ə m b ə r

Şu büt yapan əllərinlə
Yarınki haq divanında
Cavabın nə olur, söylə?

T o p a l

(istehzalı qəhqəhəylə)

Görünməz allahı yanında
Bizim əsla işimiz yox,
Çünki yüzümüz pək qara...

P e y ǧ ə m b ə r

Əfv edər, onun lütfi çox
Peşiman olan qullara.

N ə i m

(sinirli)

Ey, Abdulla oğlu! Artıq
Dinləməkdən usandıq biz.

P e y ǧ ə m b ə r

Günəş parlaqsa da, yazıq!
Pərdələnmiş gözləriniz.

N ə i m

(qara örtülü evi göstərir)

Yahu utan bir Kə'bədən,
Kə'bədəki tanrılardan.
Üç yüz altmış büt var ikən,
Bir Tanrıya uymaz insan.
P e y ǧ ə m b ə r

(Kə'bəyə işarətlə)

Fəqət şu öydüyün məbəd
Bir panayır¹ qaynağıdır:

¹ P a n a y ı r – yılda 1-2 dəfə bir qac gün davam edən böyük bazar.

Yoqsul ərəbçin müəbbəd
Bir ticarət ocağıdır.
Şu duyğusuz bütlər dəxi
Dilsiz birər dəllal demək;
Görünməz Tanrı halbuki
Yersiz, yurdsuz olsa gərək.

*Bu sırada orta boylu, parlaq nasiyəli, qılıc quşanmış bir gənc
Peyğəmbərə doğru gəlir.*

T o p a l

İştə, Əbu Talib oğlu!

N ə i m

(Peyğəmbəri süzərək)

Əvət, bunun əmoğlusu!

(Əbu Talib oğluna)

Yaqın gəl! Baban nüfuzlu,
Şanlı bir nəslin ulusu...

(Həyəcanlı)

Məkkə xalqı: qadın, erkək
Hörmət bəslüyordu ona.
O da mərhəmət edərək,
Böyük arqa oldu buna.
Şimdi o ölmüş də bunun
Yardımcısı, arqası yox.
Ögüt verin uslu dursun,
Söylənib durmasın da çox.

Ə b u T a l i b o ğ l u

Sizin duyğunuz həp sönük,
Yarasa nurdan nə anlar?

Tanrı elçisi pək böyük...
Nə söylərsə hikməti var.

N ə i m

(qafasını oynataraq)

Əvət, bildik sən də bunun
Ayrılmaz bir kölgəsisin.
Ar olsun sana, ar olsun!
Gör kimsin, kimin nəsisin.

Ə b u T a l i b o ğ l u

(qılıcını yarıya qədər çəkər, qızğın bir tevrlə)

Azğın hərif, sus! Yoqsa bu
Qılıc həddini bildirir.

P e y ğ ə m b ə r

(qolundan tutub bir tərəfə çəkər)

Gəl, ey Əbu Talib oğlu!
Haq onlara cəza verir.

Ə b u T a l i b o ğ l u

(həyəcanlı)

Ah, sanki beynimdəki qan
Bir alevdir yaqar bəni,
Şu cahillərdə yoq vicdan,
Təhqir etdirmə kəndini.

P e y ğ ə m b ə r

Tanrı əmridir, əzizim,
Alim, cahil eşitməli.
İştə vəzifəmiz bizim
Hər acıya səbr etməli...

Ə b u T a l i b o ğ l u

(əli qılıcının qəbzəsində titrər və qınına işarətlə)

Lakin şu qılıc nə zaman
Şu məhbəsdən qurtulacaq?
P e y ğ ə m b ə r
Bəklə, dur, böyük Yaradan
Nə əmr etsə o olacaq.

(Gedərlər)

T o p a l

Bən Əbu Talib oğlunu
Bunca qəhrəman bilməzdim.
Bir çocuq sanırdım onu,
Cəsur deyilmi, ya Nəim?!

N ə i m

Cəsur, aslan kibi cəsur!
Əvət, çox ar olsun bizə,
Biri çocuq, meydan oqur.
Biri gülər dinimizə.

T o p a l

Görünür, yeni din için
Az-çox hörmət bəsləyən var.

N ə i m

Ona iman edənlərin
Çoqu çocuqlar, qadınlar...

T o p a l

Əbu Bəkr için sözün nə?
Can veriyor yeni dinə.

N ə i m

O da ağsaqal bir çocuq,
Hiç kimsəyə tə'siri yoq...

T o p a l

(ixtiyarın əlindəki bütü göstərir)

İxtiyar! Sən şunu yap da,
Bən gedəyim, acıqmışım.

İ x t i y a r

Aqşam çağı uğrayıb da
Alırsın, haydı, qardaşım!

Gedərlər. Bu sırada yuca boylu, uzun və xurmayı saçlı, son dərəcə gözəl, məğrur və əzəmətli bir qız – Şəmsə kəndi həbəşi nədiməsilə gəlir, qarşısındakı evə daxil olur. İçəridən incə və həzin bir ud səsi eşidilməyə başlar.

N ə i m

(heyrtlə)

Şəmsə-gözəl müğənniyə,
İştə musiqi pərisi;
Bəklilyəlim bir saniyə,
Ah, nə xoşdur onun səsi.

T o p a l

Baş kahin diyor, mə'budlar
O səsdən pək zəvq alıyor.
Həm nə gözəl əş'arı var,
Lakin oqurmu? Pək məğrur.

N ə i m

(evə işarətlə)

Baş rəisin qaynı burda
Böyük bir dügün yapıyor.
Zənn etməm ki, gözəl Şəmsə
Bu məclisdə baqıb durur.

Ş ə m s a n ı n s ə s i

Bən istərim şəfəqlər çiçəklərdən,
Ay günəşdən, insanlar mələklərdən.
Nə gözəllik varsa, çalsın da birdən,
Həpsi bir baqışda şıkarım olsun!

T o p a l

Ah, bu təsadüf nə ə'la!

(Çalğıyı dinlər)

Aman, nə incə bir pərdə!

N ə i m

İştə gördünmü, bən əsla
Yanılmam böylə şeylərdə.

Ş ə m s a n ı n s ə s i

Bən istərim hər nə var uzaq, yaqın;
Böyük dahlilərin, qəhrəmanların,
Bütün ruhu bir çöhrədə parlasın,
O da bənim pərəstişkarım olsun!

N ə i m

Qulaq verdinmi sözlərə,
Şəfəqlərdən tac istiyor.

Tuhaf qız! Sığmıyor yerə,
Göylərdən də bac istiyor.
Musiqi dəyişir, rəqs ahəngi başlar.

T o p a l

Bən acım, getmək istərim.

N ə i m

Çıldırдыңmı? Dur, hələ dur,
İş dəyişdi zənn edərim.
Baq, misafirlər çıxıyor.

T o p a l

(diqqətlə baqar)

Zəngin ixtiyarı, gənci;
Görünür, pək kibar məclis...

N ə i m

Öylə ya, işlə birinci,
İkinci, üçüncü rəis!

Birinci, ikinci, üçüncü rəis və digər kibar qiyafətli misafirlər, yarım sərxoş bir halda, çıxmağa başlar. Çalğı taqımı da onları izlər. Ətrafdan səsə bir çox qadın, erkək, çoluqçocuq toplaşır. İki-üç qadın rəqs edər, hər kəs əl çalar. Rəqs bitdiyi sırada Peyğəmbər dalğın adımlarla bir tərəfdən çıxar.

B i r i n c i r ə i s

(orta yaşlı, top saqallı, Peyğəmbəri görür-görməz istehzalı qəhqəhələrlə)

Şuna baq, halətü rəftarına baq,
Göydən enmiş, sözü kəskin, parlaq!
Əski adətlərə kin bəslər imiş!
Tanrıdan gəlmiş o, peyğəmbər imiş!

Çalğı susar.

P e y ğ ə m b ə r

(əzəmətli, kəskin bir ahənglə)

Əvət, ondan bütün əsrari-nihan,
Bana vermişdir o idrakü bəyan.
Tanrının hikmətidir cümlə cihan,
Varmı təkzib edəcək bir insan!?

İ k i n c i r ə i s

(gənc, silahlı, gözəl)

Pək gözəl natiq imişsin, yahu!
Bir masal söylə, beş-on ayət oqu!

Ü ç ü n c ü r ə i s

(ixtiyarca və kosa)

Gəl bir az söylə çoban Musadan,
Babasız, göydə uçan Isadan!

(istehzal qəhqəhə)

Sən də uçdunmu?! Aman, lütf eylə,
Hopla bir seyr edəlim.

(Kəndi hoplar)

Baq, böylə!

(Düşəcək olur, təkrar sərxoşca qəhqəhələrlə doğrulur).

P e y ğ ə m b ə r

Bana az tə'n edin, ey əhli-fəsad!
Ən böyük düşməniniz cəhlü inad.
Yetişir zəvqü səfa, çəngü rübab,
Yetişir içdiyiniz qanlı şərab,
Bu qadar uydunuz İblisə, yetər,

Ayılın, qəflət ölumdən də betər...
Ayılın, bir baqın aləmdə nə var?
Sizi həp məhv edəcək şübbü qumar.
Sonu hiçdir, uçurumdur bu yolun,
Haq şərabilə bir az sərxoş olun!
Fikriniz parlayaraq incəlsin,
Ruhunuz rəqs edərək yüksəlsin.
Tanrı eşqilə coşan tatlı şərab
Böylə etməz sizi bədməstü xərab.
Şimdi aslan kibi hər kəs qızgın,
Sonra vəhşi canavardan azgın,
Daha az sonra domuzdan miskin;
Budur əhvalınız axırda sizin!

İ k i n c i r ə i s

(sinirli və həyəcanlı)

Ah, o bilməm ki, nə sanmış da bizi,
İştə təhqir ediyor cümləmizi.
Ona hər gün beş-üç abdal qanıyor,
Hər nə söylərsə həqiqət sanıyor.

(Qulicını çəkərək)

Yetişir, xaini məhv etməliyiz,
Sayğısız, həm də müzəvvir, dinsiz.

Ü ç ü n c ü r ə i s

(mane olur, yarımistehza)

Dur, təlaş etmə, xayı, bəncə o bir
Dəlidir, bəlkə də sərsəm şair.

P e y ǧ ə m b ə r

(acı təbəssümlə)

Şairim, bəslədiyim sidqü səfa,
Çırpınıb izlədiyim nuri-dəha.

Daima ruhumu oqşar cəbərut,
Şe'rü ilhamımı dinlər mələkut.
Bən fəqət hüsnü-xuda şairiyim,
Yerə enməmə də, səma şairiyim.

B i r i n c i r ə i s

(istehzalı qəhqəhədən sonra)

Ərəbistanda nə çoxdur şair,
Sana uçmaqda deyil kimsə nəzir.
Qorqarım şəhpərin axırda yanar,
Azacıq sonra düşüncən də donar.

P e y ğ ə m b ə r

Bənzəməz şairə peyğəmbərlər,
Onların hər sözü hikmət söylər.
Bana ilham edər ancaq Tanrım,
Onun eşqilə uçar duyğularım.
O olurkən bana munis, rəhbər,
Niyə yansın da qırılsın şəhpər?

Ü ç ü n c ü r ə i s

(arqadaşlarına)

Yetişir, bən sizə qaç kərrə dedim,
Xəstədir beyni, tədavi lazim.

P e y ğ ə m b ə r

Bana gülməkdəsiniz gərçi bu gün,
Var yarım sizlər için qorqulu gün.
O zaman işlə ölənlər dirilir
Kim nə yapmışsa cəza çəkdirilir.

B i r i n c i r ə i s

Yaşamaq, ölmək?! O hər günkü oyun,
Bir də ən sonda dirilmək nə cünun,

Nə də axmaqca yalan, tatlı masal!
Buna iman edər ancaq abdal.

Ü ç ü n c ü r ə i s

Səndən arif daha çoqlar var ikən,
Səni seçmiş əcəba Tanrı nədən?

P e y ğ ə m b ə r

Çünki bən aşiqi-divanəsiyim,
Bən o hüsnün dəli pərvanəsiyim.
Gərçi tənqid edənim çox, pək çox,
Bəni haqqilə duyan yox, hiç yox.

İ k i n c i r ə i s

Doğrudur bəlkə sözün, lakin biz
Sənin allahını görmək diləriz.

P e y ğ ə m b ə r

Ən kiçük zərrə, ən böyük aləm
Tanrı eşqilə rəqs edib duruyor.
İncə bir rəməzdir o, pək mübhəm,
Hər böyük qəlb o rəməz için vuruyor.
Yüksələn haqqa yaqlaşır ancaq.
Onu duymaz sürüklənən həşərat.
Bir günəşdir o, möhtəşəm, parlaq,
Nuri hiç dərk edərmi kor, heyhat!
Nərdə parlarsa haq, şərəf, vicdan,
Eyilik, doğruluq, gözəllik, inan,
Orda var sevgi, orda var iman:
Orda var şübhəsiz böyük Yaradan!

N ə i m

(açıq bulunan böyük qapıdan baqar, Topala)

İştə seyr et, baş rəisin
Nüfuzlu məğrur hərəmi!

Hiç əskik olmaz xalq için
Onun ehsanı, kərəmi.

T o p a l

Gerçəkdən pək böyük qadın!
Əli açıq bir rəisə...
Dün böyük bir büt, saf altın
Hədiyyə etmiş Kə'bəyə.

Bu sırada içəridən dörd nəfər çıplaq köləyə yüklənmiş bir təxti-rəvan çıxar. Üzərində Rəisə – Baş rəisin hərəmi oturmuş. Təxti-rəvanın sağ və solunda iki gözəl cariyə yürür. Arqada bir zənci əlindəki qırbaqla çabucq yürümələri için ara-sıra kölələrin sırtına şatlatıb durur. Rəisə göründükdə hər kəs tə'zim edər. Peyğəmbər isə kəskin baqışlarla onu süzməyə başlar.

R ə i s ə

(məğrur və istehzal təbəssümlə camaata)

Nə var yenə, şu əfsunçu
Yeni bir şeymi söylüyor?

İ k i n c i r ə i s

Əvət, şu qurnaz oyunçu
Getdikcə tüğyan eyliyor.

P e y ğ ə m b ər

(təxti-rəvana baqaraq)

Bilməm atıb heyvanları,
Omuzlarda gəzmək niçin?
Şu zavallı insanları
Yük altında əzmək niçin?
Halbuki zənginlə yoxsul
Bir topraqdan yaratılmış,
Bir sultanla, bir qara qul
Eyni çamurdan yapılmış.

R ə i s ə

(kəndi-kəndinə)

Ah, o gözlər bir oq kibi
Ta qəlbimə saplanıyor.
O bir fəzilət sahibi...
Xor baqanlar aldanıyor.

(Peyğəmbərə)

Ey, bana baq, söylənmə çəq,
Satın aldım bunları bən.

(Kölələri göstərir)

Altın versəm, hiç şübhə yoq,
Sən də əsirimsin həmə.ən.
Nasıl ki, altınla öncə
Satın aldı qarın səni.
Yaşı keçmiş dul Xədicə
Söndürdü kəndi nəfsini.
Hiç öyünmə, əvət, altın
Sən deyil, susdurur hətta
Sənin hiçdən uydurduğun
O görünməz Tanrıyı da!

P e y ğ ə m b ə r

(həyəcanlı)

Xayır, xayır... Saqın, əsla
Aldanma! Parlaq vicdanlar,
Böyük duyğular pək başqa...
Altına satılmaz onlar.
Haqdan keçib, altın deyə,
Vicdanını satan səfil,
Yəhudi köpəyindən də
Alçaqdır, alçaq... eyi bil!
İnsanları bir-birindən
Ayıramaz altın, gümüş.

İştə bizi ayırd edən
Yalnız bilgidir, düşünüş...

*Bu sırada birisi arqa tərəfdən Peyğəmbərin başına xurma yapraqları ilə örülmüş
dikənli bir tac qoyar. Ətrafdakılar istehzal qəhqəhələrlə gülməyə başlar.*

R ə i s ə

(əlindəki yelpazə ilə kölələrə "get" işarəti verir, gedərkən camaata)

Nə maraqdır sizdə bilməm,
Hər kəs gülər, həm də dinlər.

Camaatdan bir qaç qadın və çocuq Peyğəmbəri daşa basar.

C a m a a t

(kin və nifrətlə)

– Haydı, məcnun!
– Haydı, sərsəm!
– Haydı, yalançı peyğəmbər!

P e y ğ ə m b ə r

(dikənli tacı bir tərəfə atar, həyəcanlı, fəqət bir qədər mə'yus)

Ah, insanlıq nasıl enmiş...
Nasıl enmiş də, alçalmış!..
Vəcdanların nuru sönmüş,
Köülləri vəhşət almış.

Peyğəmbər hənuz söyləməyə başlarkən camaat Birinci rəisin işarətilə çalğı çala-çala, oynaya-oynaya Rəisə getdiyi tərəfə doğru ilərilər və onun sözləri qurultuya qarışaraq anlaşılmaz olur. Çocuqlar və qadınlardan bir qismi yerdən daş parçaları alıb atar, qəhqəhələr, məsqərəliklər və kinayəli tevrlər ilə uzaqlaşib gedərlər. Peyğəmbər əli altında, mə'yus baqışlarla onların arqasınca baqıb düşünür.

N ə d i m ə

(geridə qalıb da şaşqın baqışlarla düşünüb duran Şəmsaya)

Şəmsa! Pək düşündün, yavrum,
Aman, gəl, nə olmuş sana?

Ş ə m s a

Anam, babam, qardaşlarım,
Hər kəs kin bəslərkən ona.
Ah, o gözlərdəki qüdrət
Hər təsxir edər könümü.

N ə d i m ə

Pək böyük ondakı cür'ət,
İnan, yaqlaşmış ölümü.

(Şəmsanın qolundan tutar, gedərlər)

İ x t i y a r

(bütləri toplayıb içəri qoyar. Qapıyı qapayıb gedərkən Peyğəmbəri süzər və istehzalı qəhqəhəylə)

Uslanmadınsa, get, yenə
Bildiyin saçmayı söylə.
Kimsə uymaz sözlərinə,
Mə'yus olursun hər böylə.
Əmin ol ki, Lat və Üzza¹
Bir gün həddini bildirir.
Əlbət, sana layiq cəza
Hər nə isə çabuq verir

P e y ğ ə m b ə r

(acı bir həyəcan ilə)

Erkək, qadın, çoluq-çocuq
Hər kəs əylənib gediyor.
Sözlərimin tə'siri yox,
Hər rast gələn tən ediyor.

¹ Lat və Üzza – iki böyük büt adıdır.

Hər kəs gülər bana... Şaka
Sanırlar Tanrı əmrini.
Bir avuc əshabdan başqa
Hiç kimsə dinləməz bəni.

*(Gedər. Şu halda hava qararmağa başlar. Nurani mələk tatlı təbəssümlərlə
Peyğəmbərin qarşısına enər).*

M ə l ə k

Ey, Tanrı elçisi, mə'yus olma, dur!
Ümidsizlik sana hiç yaraşmıyor.
İnan, ümiddir qayələr qayəsi,
Acıdır ümidsizliyin meyvəsi.
Ümidsiz bir insan, ümidsiz millət
Səfil və bədbəxt olur ən nihayət.

P e y ğ ə m b ə r

Lakin bana qarşı həp kin bəslənir,
Ah, münafıqlar həp gülər, əylənir.

M ə l ə k

Əvət gözlər kordur, qulaqlar sağır,
Vəcdanlar qabadır, tə'nələr ağır.
Fəqət sağır qulaqları açmalı,
Dikənli yollara güllər saçmalı.
Əvət, açmalı kor olmuş gözləri,
Əvət, dinlətməli acı sözləri.
Yıldızlar oynarkən haq qucağında,
Düşün, nə əhd etdin Hira dağında?!
Ey böyük yalavac, inan ki, sussan,
Bəsbəlli tarix görür böyük ziyan.

P e y ğ ə m b ə r

(məcsub)

O yüksək baqışlar, aman,
Nə tatlı, həm nasıl məsrur!

Ümidsiz könlümə hər an
Qönçə əməllər sərpiyor.
Sənin kiçik bir lütfünə
Layiq olan hiç susarmı?

(Göyə doğru)

Bir könül ki, uysun ona;
Gülünə alaydan qorqarmı?

M ə l ə k

Hiç qorqma, haq sözü söylə,
Durmuş yürəkləri çarpdır!
İssız ruhları atəşlə,
Yaq, çəkinmə! Yolun haqdır.
Durma, get, acı olsa da
Tanrı buyruğunu anlat.
Hər qonaqda, hər qülbədə
Söylə! Zülməti aydınlat!

P e y g ə m b ə r

(çəkilib gedən Mələyə qarşı diz çökərək)

Xayır, susmam, gedər haqqı söylərim,
Ölümdən çəkinmə, səni dinlərim.
Çünki sən o şəfəqdən bir parçasın,
O fidandan dərilmiş bir qonçasın.
O günəşdən ayrılmış bir yıldızsın,
Tanrı gülüşündən doğmuş bir qızsın.

İ s k e l e t

(bir guşədən qarşısına fırlar, şiddətli və istehzal qəhqəhələrə)

Xayır, çəkinmə, get inandır, inan!
İnanmaqla bəxtiyar olur insan.

İnan! Fəqət tapdığın ulu Tanrı
Sən kəndinsin, deyil o səndən ayrı.
Əvət sən o küllün cüz'isin, inan!
Əfsus cüz uzaqdır külli sarmaqdan.

(Göyə işarətlə)

O uzaqdır rənglərdən, sifətlərdən,
Uzaq... həp dinlərdən, təriqətlərdən.
Hər mühit onu bir çeşit yaratmış,
Hər kəs qaranlıq dama bir daş atmış.
Hər kəs ona bir ad qoymuşdur gerçək,
O qaranlıq ıstıq fəqət pək yüksək...
Onu göstərmək istəyən də şaşqın.
Rədd etmək istəyən sərsəm də azğın.
Çırpınmamaq istərsən aldan, inan!
Yazıq sana, yazıq, zavallı insan!..

(Acı qəhqəhələrlə çəkilir)

Hava aydınlaşır. Peyğəmbər dalğın baqışlarla düşünür.

Ş ə m s a

(Nədimə ilə bərabər geri dönər. Peyğəmbəri o halda görüncə)

İştə o, baq, dalmış yenə,
Ah, nə həşmətli bir sima!
Rəngi mail gül rənginə,
Hər baqışı bir müəmma...

N ə d i m ə

Pək gözəl, qaməti mevsun,
Köküs geniş, qollar qalın.
Göz qara, kipriklər uzun,
Böyük başda açıq alın...

Ş ə m s a

Çoq zaman diyorlar dalar,
Baş dönmədən baygın düşər.
Sanki şimdi o halı var,
Başqa aləmdə seyr edər.

N ə d i m ə

Nə çox məraq etməkdəsin
Könlün pəkmə sevər onu?

Ş ə m s a

Ah, nə sönük sənə hissin,
Hər qadın onun vurğunu.

N ə d i m ə

İştə baq, getmək istiyor,
Həp düşünür, o həp dalgın.

Ş ə m s a

(yaqlaşır)

Sözüm var sana, getmə, dur!

P e y ğ ə m b ə r

(başını qaldırır baqar)

Nə istərsin, gözəl qadın?

Ş ə m s a

(sarsılmış və sinirli)

Qadınımı?! Ah, böyük təhqir...
Hər kəsə bəllidir adım,
Bən bir qızım, həm də bakir
Hənuz kimsəyə varmadım.

İncilər, altın, gümüşlər,
Hər dürlü sərvət bir yana,
Hər kəs məcnun kimi izlər,
Məftundur həp gənclik bana.
Könül vermədim kimsəyə
Bir xilqətim iştə nadir...
Düşün, bakir bir qönçəyə
Qadın demək pək xətdir.

P e y ğ ə m b ə r

Halbuki o qönçə bikri
Hər gün binlərcə göz əmər.
Öyündüyün biki, ey pəri,
Sənər, hər gün bir az sənər.
Evlad eşqilə çırpınan
Bir qadın könlü, şübhəsiz,
Sayğısız qızlarınkindən
Daha bakir, həm ləkəsiz...

(Peyğəmbər gedər. Şəmsə onu izləmək istər)

N ə d i m ə

Bıraq, yüz vermə bir böylə.

Ş ə m s ə

Ah, əvət məhv olmalıdır.

(Bir az tərəddüd... sonra)

Xayır, o bənim əlimlə
Ölümdən qurtulmalıdır.

(Nədiməyə)

Sən çəkil, bir yanda bəklə!

(Nədimə çəkilir. Kəskin bir səslə uzaqlaşan Peyğəmbərə)

Getmə, dur!

P e y ğ ə m b ə r

Nə imiş, söylə?

Ş ə m s a

Qandırmış xalqı baş kahin,
Hər kəs səni arar...

P e y ğ ə m b ə r

Niçin?

Ş ə m s a

Peyğəmbərə ölüm deyə
Gözlər həp atəş saçıyor.

P e y ğ ə m b ə r

Sus, inanma hiç kimsəyə,
Peyğəmbərə ölüm yoxdur.
Onun üstündə göylərin,
Yuca Tanrının gücü var.
Daş bütlərə tapan kahin
Bir gün gəlir haqqı anlar.
Əvət, o cansız mə'budlar
Bir gün gəlir ki, qəhr olur.
Qəhr olur, devrilir, batar,
Hər kəs onlardan qurtulur.

Ş ə m s a

(usanmış bir halda)

Ah, sən bizim mə'budlardan
Nə istiyorsun, bilməm ki?!

P e y ǵ ə m b ə r

Çəkıl, ey haq yoldan azan
Vəhşi səhralar çiçəyi!..

(Yüzünü çevirib, sinirli adımlarla uzaqlaşır)

Ş ə m s a

(iki-üç adım izlər, qarşısına keçib getməsinə mane olur. Məğrur və amiranə bir tevrilə)

Getmə, dur! Aç gözlərini,
Baq gör bən kimim, bən nəyim?
Hiç düşündürməzmi səni
Vurğun könlüm, gözəlliylim?

P e y ǵ ə m b ə r

(başını qaldırır, diqqətlə süzər, pərəstişkar bir ahənglə)

Əvət, gözəl!.. Şairlərin
Tatlı xülyasından gözəl.
İlk baharda səhərlərin
Pənbə rə'yasından gözəl!..
Yıldızların sevdasından
Yaratılmış bir çiçəksin.
Gözəlliyn mə'nasından
Daha dilbər bir mələksin.

(Göyə işarətlə)

Fəqət bir Tanrı ki, sana
Böylə bir gözəllik vermiş.
Nədən xor baqarsın ona,
Niçin etməzsən pərəstiş?

Ş ə m s a

Ah, bilməm ki, şu qaranlıq,
Şu əngin boşluqda nə var?
O bir dərin hiçlik artıq,
Sağır hiçlikdən nə çıxar?

P e y ǧ ə m b ə r

Halbuki saysız işıqlar
O qaranlıqdan parlıyor.
Görüb duyduğun varlıqlar
O hiçlikdən feyz alıyor.

Ş ə m s a

Bən istərim qəlbindəki
Tanrı eşqi unutulsun,
Könlümdə çırpınan sevgi
O eşqin yerinə dolsun.

P e y ǧ ə m b ə r

Çəkil, artıq sərsəmlədin,
Dəf' ol da sus, ah, uğursuz!
Mərmər köksündəki qəlb
Daş bütələr qədər şüursuz...

(Çəkilmək istər)

Ş ə m s a

(önünə keçərək)

Şimdi mələk derkən bana
Bu təhqir bilməm ki, niçin?

P e y ǧ ə m b ə r

Çəkil, bu da azdır sana,
Çünki şeytan bir mələksin.

(Gedər)

N ə d i m ə

(gəlir)

Sən ona hörmət bəslərkən,
Nifrətlə – sus, çəkil! – diyor.
Qurtuluş yolu söylərkən,
Səni həp təhqir ediyor.

Ş ə m s a

(kinli)

Pək məğrur... Əvət, mütləqa
Kəsməli onun dilini.

(mülayim)

Lakin... o gözlər daima
Söndürür bəndəki kini.
Ah, o gözlər daim qara
Elmas kibi parlar durur.
Arqasında hikmət, dəha
Dənizləri həp mevc vurur,
Bəni ən çox əsir edən
Onun parlaq sözləridir.
Ah, insanı həcv edərkən
Belə o pək zərif şair...

N ə d i m ə

O yalnız şairsə, düşün,
Sən həm şe'rsin, həm şair.
Hüsnün, gözəl səsin, bütün
Hicaz ölkəsində nadir...

Ş ə m s a

Bən hiç... ən böyük şairlər
Ona qarşı diz çökməli,
imrүүлqеys kibi ərлər
Susmalı, boyun бүkməli...
Əvət, bizdə nə çox şair,
Onlara bir zənbil xurma,
Ya şərab, ya bir altın ver,
Mədh edərlər səni... Ama
O, düşmandır yaltaqlığa,
Həp kindən, qərəzdən qaçar.
Geniş ruhu sanki fəza...
Daim yüksəklərdə uçar.

(Mə'yus və həyəcanlı)

Əfsus бүtləri, Kə'bəyi
Həp rədd edər, işlə bəla!
Həm pək sevər Xədicəyi,
Bunu əfv edəməm əsla!

N ə d i m ə

(ətrafa baqar)

Baq. gəldilər baş kahinlə
Xəttab oğlu önlərində,
Qızmış böyük, küçük, kölə,
E'tidal yox hiç birində.

Öndə baş kahin, rəislər və orta yaşlı, yuca boylu, silahlı Xəttab oğlu olduğu halda camaat gəlir, hər kəs kinli baqışlarla ətrafı süzməyə başlar.

B a ş k a h i n

Nərdə, yahu, onu bir göstəriniz!
Əcəba nərdə o xain dinsiz?

X ə t t a b o ğ l u

Kim bilir, bəlkə də qorqub qaçmış.

Ş ə m s a

(Nədiməyə)

Yəq, o qorqaq deyil əsla, yanlış...

İ x t i y a r

(gəlir, dükanın qapısını açaraq)

Burda dalmışdı o xülyayə dəmin.

B i r i n c i r ə i s

İştə qorqub da savuşmuş miskin!..

İ k i n c i r ə i s

O fəqət bəncə bir aciz, sərsəm...

Ü ç ü n c ü r ə i s

Bən də əsla ona mə'na verməm.

B a ş k a h i n

(yola baqar)

Baş rəis! Ah, nə qadar halı fəna,

Baçalım bir o nə söylər əcəba?

B a ş r ə i s gəlir. Hər kəs əyilir. Sükut...

B a ş r ə i s

(öndə duran rəislərə şiddət və həyəcan ilə)

Arqadaşlar! Nə demək bunca sükut?

Niyə baqmaqdasınız həp məbhut!?

Pək küçük sandığınız bir miskin
Bəsləyir bizdəki adətlərə kin.
Hiçə endirmədə həp dinimizi,
Gülüyor bütlərə, saymaz da bizi.
Onun ancaq yuca göylərdə yaşar,
Əl vurulmaz yeni bir Tanrısı var.
Öylə bir Tanrı ki, gözlər görməz,
Cismi yoxmuş da nə cevhər, nə ərəz...
Doğurub doğmaz o bimisli şərək,
Həm məkansız... Nə qadar sərsəmlik?!
Söylüyor həp bir imiş şah və gəda.
Bu səbəbdən uyaraq həp fükəra,
Həp zəiflər, kölələr, cariyələr
Onu dinlər, ona hörmət bəslər.
Ah, o bir gün düşünüb yol bulacaq,
Bizə qalib və müsəllət olacaq...

X ə t t a b o ğ l u

(istehzalı təbəssümlə)

Bir xəyal iştə, əvət tatlı xəyal.

(Hiddətlə qılıcını çəkər)

Şu qılıc əldə dururkən, bu, mühal...
Hörmət etdim də Bəni Həşimə bən,
Öncə vaz keçdim onun qətlindən.
Nə qadar olsa da əcdadı ulu.

(Əlini köksünə vurur)

Səğ bıraqmaz onu Xəttab oğlu.
Qəhrəmanlar bana aciz qul ikən,
O nasıl qurtulacaq pəncəmdən?
Hiç məra qətməyin, əl'an gedərim,
Onu bən parçalarım, məhv edərim.

(Qılıcını qınına qoyub sərt və qızğın baqışlarla uzaqlaşır)

B a ş r ə i s

İbn Xəttabın, əvət, şöhrəti var,
Qəhrəmandır nəyə əzm etsə yapar.

(Kənarda duran orta yaşlı Səidə)

Sən də get, durma, Səid! Göz-qulaq ol!
Yardım et qaynına, Peyğəmbəri bul.
Camaat dağılır.

S ə i d

(uzaqlaşan Baş rəisə tə'zim ilə)

Pək gözəl...

(Ətrafa)

Ah, canavar, ah ədna...
Görəyim qəhr olasın sən də, o da...
Gedər. Nədimə ilə bərabər geridə qalan Şəmsə həyəcanlı hallar keçirir.

Ş ə m s ə

Yox, bu mümkün deyil əsla... əsla,
Onu məhv etmədə yox bir mə'na.

N ə d i m ə

Şimdi Peyğəmbərə kin bəslər ikən,
Bu tələşin əcəba söylə nədən?

Ş ə m s ə

Ah, o şahincə baqışlar hər an
Çırpınan ruhumun üstündə uçar.

O gözəl səsdəki qüvvət, həyəcan
Sızlayan könümə bir şö'lə saçar.
Seyr edərkən onu qarşımda dəmin,
Söndü həşmət, əzəmət, söndü qürur.
Onu sevdimmə? Bilinməz... Lakin
Bəni bir duyğu əzib qəhr ediyor,
O yanan qəlbə qavuşmaq dilərim,
Ona qoşmaq dilərim.

(Sinirli adımlarla Peyğəmbər getdiyi tərəfə doğru ilərilər, Nədimə də kəndisini izlər)

HİCRƏT

Eyni şəhərdə məzarlıq. Kənardə bir evciyəz, iki-üç xurma ağacı. İkinci çağı... Ev sahibi Səid tələş ilə gəlir, qapıyı şiddətlə çalar. Qapı açılır. Onun 30 yaşını keçməyən qarısı – Xəttab qızı qarşısına çıxar.

X ə t t a b q ı z ı

Səid, yüz-gözünü saran
Bu tələş niçin, əcəbə?

S ə i d

Əhd etdi qardaşın əl'an
Dəhşətli bir qurultayda...
Sükut...

X ə t t a b q ı z ı

Aman, nədir əhd etdiyi?
Bu tələş, bu susmaq niçin?

S ə i d

Xəttab oğlu and içdi ki,
Peyğəmbəri məhv eyləsin!

X ə t t a b q ı z ı

(sarsılmış və qorqulu)

Ah, bu qorqunc xəbər bəni
Bir yıldırım kibi vurdu.
Tanrı qurutsun əlini
Yoq, o artıq pək qudurdu!

S ə i d

Bilsə hələ sən də, bən də
O dinə iman etmişiz;
Hiç sağ bıraqmaz, ilk öncə
Bizdən öc alır şübhəsiz.

(Uzaqdan Xəttab oğlu görünür)

X ə t t a b q ı z ı

İştə kəndisi! Şərrindən,
Ya Rəb, sən saqla bizləri.

X ə t t a b o ğ l u

(kinli adımlarla yaxlaşır)

Səid! Sizdən varmı görən
Hiç o düzmə Peyğəmbəri?

X ə t t a b q ı z ı

Yoq bir kimsənin xəbəri.

(Səidi göstərir)

Nə zəvcim görmüş, nə də bən.

(Hər ikisi içəri girər)

X ə t t a b o ğ l u

(əli qılıcının qəbzəsində, qızğın)

Xayır, əsla o sərsəri
Qurtulamaz şu pəncəmdən.

(Bu sırada Əbu Talib oğlu sür'ətli adımlarla gəlib keçər)

Dur, ey Əbu Talib oğlu,
Bu sur'ətlə sən nəyə?

Ə b u T a l i b o ğ l u

Gediyorum Tanrı qulu
Peyğəmbərlə görüşməyə.

X ə t t a b o ğ l u

Sizlərdəki həsəb-nəsəb
Bəlli, hər kəscə möhtərəm.

Ə b u T a l i b o ğ l u

(onun sözünü kəsərək)

Fəqət bəncə elm, ədəb
Həsəb-nəsəbdən müqəddəm...

X ə t t a b o ğ l u

Sözlərimi kəsmə, dinlə!

Ə b u T a l i b o ğ l u

Dinliyorum, əvət, söylə.

X ə t t a b o ğ l u

Bəncə atıb yeni dini,
Əcdadınla öyünməli...

Ə b u T a l i b o ğ l u

İnsan deyil əcdadını,
Yalnız haqqı düşünməli.

X ə t t a b o ğ l u

Nə istərsiniz əcəba
Gözə görünməz Tanrıdan?

Ə b u T a l i b o ğ l u

Görmədiyim bir Tanrıya
Bən əyilməm hiç bir zaman.

X ə t t a b o ğ l u

Nərdə gördün onu, nərdə?

Ə b u T a l i b o ğ l u

Hər zaman işdə hər yerdə,
Əvət, göstərir hər sədə.
Hər hərəkət onu daim,
Bir şey görmədim ki, onda
Tanrıyı görmüş olmayım.

X ə t t a b o ğ l u

(yarımistehza)

Sən bu fevqəl'adə yolu
Lütf edib də öyrət bana.

Ə b u T a l i b o ğ l u

(eyni ahənglə)

Bir çocuq, ey Xəttab oğlu,
Öyrətəmiz bunu sana.

X ə t t a b o ğ l u

(mə'nalı təbəssümlə)

Fəqət diyorlar Peyğəmbər
Tapınırkən Tanrısına;
Daim izhari-əcz edər,
Heyrətlə der “mə ərəfna”...

Ə b u T a l i b o ğ l u

İzhari əcz edən arif
Ən böyük idrak əhlidir.

X ə t t a b o ğ l u

(məğrur və istehzalı baqışlarla)

Dursun! Xalıqını hərif
Bu gün məzarda öyrənir.

Ə b u T a l i b o ğ l u

(əli qılıcının qəbzəsində titrər)

Sakit ol, onun məzarı
Deyil yerdə, göylərdədir.
Ona yalnız uca Tanrı
Öz qucağında yer verir.
Həm də onu, inan bana,
Hər yigit qılıcı kəsməz.
Dünya dağılsa da ona
Əsla ölüm yeli əsməz.

X ə t t a b o ğ l u

(istehzalı qəhqəhə ilə)

Fəqət rəngin pək dəyişdi,
Könlün qavğamı istiyor?

Ə b u T a l i b o ğ l u

Xayır, çünki qan dökməyi,
Böyük Tanrı mən' ediyor.

X ə t t a b o ğ l u

Bu bir yaldızlı hiylə ki,
Hər qorqudan nəş'ət eylər.

Ə b u T a l i b o ğ l u

Saqın! O sevməz hiyləyi,
Nə söylərsə doğru söylər.
Abdulla oğlunu əsla
Qorqutacaq bir qüvvət yox,
Hiç öyünmə, keçmiş ola;

(əlini köksünə qoyaraq)

Onun yardımçısı pək çox...

X ə t t a b o ğ l u

İştə qəhrəman bir çocuq!
Ərəbsin, eşq olsun sana!
İnan, səndəki məğrurluq
Ciddən xoş göründü bana!
Lakin tutub öz əhdimi
Bən məhv etməliyim onu.

(İstehzalı təbəssümlə)

Tanrıdan xəbər gəldimi,
Ararsın Xəttab oğlunu.

(Məğrur və əzəmətli adımlarla uzaqlaşır)

Ə b u T a l i b o ğ l u

(sinirli)

Ah, Peyğəmbərin bu helmi
Hər düşmanları güldürür.
Yox, bu dərd yaqar könlümü,
Çox sürməz bəni öldürür.

(Kəskin bir əzm ilə)

Xayır, bən Xəttab oğluna
Yüz verməm tüğyan eyləsin.
Bıraqmam şu cəllad ona
Güldən ağır söz söyləsin.

(Sür'ətli və kinli adımlarla eyni yolu izlər)

*Bu sırada digər tərəfdən azğın yüzlü, canavar gözlü bir ərəb hələ beş-altı yaşına
varmış qızının qolundan tutub qızğın adımlarla məzarlığa doğru yürür.*

Ə r ə b

Artıq usandım, gəl, yetər!

Q ı z

(acı fəryad ilə)

Annəciyim!.. Ah, nəyə?

Ə r ə b

Sən də bacın kibi gəbər!
Qızlar məhkumdur hiçliyə!

Q ı z

(yalvarır)

Aman, babacığım, aman!

Ə r ə b

Gəl, yetər!..

(Hiddətlə sürüklər)

Q ı z

(qorqaraq çığırır)

Ah, annəciyim!

Ə r ə b

Gəl, ölümdür sənin cəzan,
Artıq yox fəzlə ətməyim.

Q ı z

Ah, bıraq, anamı bir də
Görəyim, sonra vur, öldür.

Ə r ə b

Haydı sən dəf ol, gəbər də,
O da həsrətindən ölür.

(Boş məzarın içinə atar)

Q ı z

Ah!

Ə r ə b

(məzarın üzərini iki-üç böyük daşla qapar)

İştə... Sus, yetər, bana
Qız evladı lazım deyil.

Q ı z ı n s ə s i

Annəciyim...

Ə r ə b

(mütəəssir)

Bədbəxt ana...

Şimdi yavrusundan qafil...

(Peşiman və məhzunca bir tevrlə əli altında düşünür, sonra)

Ah, nə duyğusuzmuş Tanrım,

Bir gün taleyim gülmədi.

Niçin, bilməm, niçin qarım

Qız doğurarkən ölmədi?!

(Qızğın və sinirli)

Xayır, bən oğuldan başqa

Evlad istəməm, istəməm.

Qız və qadın insanmı ya?

Yox, bən qıza evlad deməm.

(Kinli adımlarla çəkilib gedər. O getdiyi kibi, S ə i d ilə X ə t t a b qızı təlaş ilə qapıyı açıb çıxarlar)

X ə t t a b q ı z ı

(Səidə)

Aman, durma, nerdə olsa

Peyğəmbəri get, ara bul!

Ah, qardaşım onu bulsa,

Hiç sağ bıraqmaz, əmin ol!

S ə i d

Şaşırma, ey Xəttab qızı,

Qardaşın gərçi qəhrəman.

Peyğəmbər o imansız
Bir sözlə susdurur, inan!

X ə t t a b q ı z ı

Hər işdə ehtiyat eyi,
Get, xəbər ver evlərinə.
Həmən get bul Xədicəyi,
Zevcəsidir, bilsin yenə.

(Peyğəmbər uzaqdan görünür)

S ə i d

(baqar)

Çox şükür, işlə kəndisi!

(Xəttab qızına)

Saqın, bir şey söyləmə, dur...
Qayıbdan bir səs
Annəciyim...

X ə t t a b q ı z ı

Çocuq səsi.

Ah, bu səs nerdən gəlir?

S ə i d

(tələş ilə Peyğəmbərə yaxlaşır, əyilib əlini öpdükdən sonra)

Aman, ey Tanrı elçisi!
Bir cəllad arıyor səni.
Qayıbdan bir səs
Annəciyim...

P e y ğ ə m b ə r

Çocuq səsi.
Qayıbdan bir səs
Annəciyim...

P e y ğ ə m b ə r

Bu səs bəni
Xərab etdi, ah, nə həzin!..

A n a

(acı fəryad ilə qoşub gəlir)

Aman, yavrum, mələk yavrum,

P e y ğ ə m b ə r

(xarab olmuş bir məzara yaqlaşır. Üzərindəki böyük daşı bir tərəfə çəkib baqar)

İştə bir qız! Yardım edin,
Yardımlı əmr etmiş Tanrım.
Ah, görünür diri-diri
Məzarə gömmüslər bunu.

A n a

Əvət xain bir sərsəri
Məhv etmək istiyor onu.
Səid məzara enər, qızı yuqarı qaldırır, Peyğəmbər yardım edib çıxarır.
Of, yavrum...

Q ı z

Ah, annəciyim...

(Qucaqlaşırırlar)

P e y ğ ə m b ə r

(anaya)

Dur, yüksəltmə fəryadını,
Söylə, bən bilmək istərim
Şu mə'sumun cəlladını.

A n a

Cəlladı iştə pək aydın,
Kəndi alçaq babasıdır.

(Yaralı bir ahəng ilə)

Onca bir qız, ya bir qadın
Uğursuz baş bəlasıdır.

P e y ğ ə m b ə r

(müztərib və həyəcanlı)

Qadın, qadın?! Onu duymaq, duyurmaq istərkən
Yaqar düşüncəmi bir şö'lə, bir zəhərli dikən.
Bütün həyatı çiçəkləndirən fəqət o... niçin,
Niçin əzilsin o, bilməm niçin sürüklənsin?!
Qadın – günəş, çocuq – ay... nuri ay günəşdən alır¹.
Qadinsız ölkə çabuq məhv olur, zavallı qalır.
Qadın əlilə fəqət bəxtiyar olur şu cihan,
O bir mələk... onu təqdis edər böyük Yaradan.

¹ Yaxud: O bir günəş ki, bəşər zevqi, ruhu ondan alır.

O pək sevimli, gözəl, incə, nazlı bir xilqət,
Onun ayaqları altındadır fəqət cənnət:
Qadın gülərsə şu ıssız mühitimiz güləcək,
Sürüklənən bəşəriyyət qadınla yüksələcək...

A n a

Haydı, gəl gedəlim quzum.

Q ı z

Ah, babamdan qorquyorum.

P e y ǧ ə m b ə r

Allah əsirgəsin, aman!
Vəhşiləri keçdi insan.

A n a

Qorqma! O hiç görməz səni!

Q ı z

Görsə öldürəcək bəni.

A n a

Evdə yox, bizi tərək etdi,
Şimdi yol kəsməyə getdi.
Qorqma, annən dilənir də,
Verməz səni o namərdə.

P e y ǧ ə m b ə r

Tanrı yardımçınız olur,
Azğın cəzasını bulur.

(Evi göstərir)

Baq, şu evdə yaşayanlar
Pək mərhəmətli insanlar...
Bunlarda qan var, vicdan var,
Yuca Tanrıya iman var.
Burda qalın hər ikiniz,
O cəlladı görməyiniz.

A n a

(qızılə bərabər Peyğəmbərin ayaqlarına qapanır)

Allah səndən razı olsun.
Peyğəmbər qollarından tutub qaldırır.

S ə i d

Gəlin, bir az rahat bulun.

X ə t t a b q ı z ı

Gəlin, hiç məraq etməyin.

P e y ğ ə m b ə r

(mə'nalı bir bəqışdan sonra)

Məhəbbətdir ən böyük din.
İçəri girərlər.

X ə t t a b q ı z ı

(Peyğəmbərə)

Aman, buyursanız siz də...

P e y ğ ə m b ə r

Xayır, bən getmək istərim...

X ə t t a b q ı z ı

Bir az saqlanınız bizdə,
Qəzəblənmiş bəradərim...

P e y ğ ə m b ə r

(sözüünü kəsərək)

Lakin Tanrının qəzəbi
Onunkindən daha müdhiş...

X ə t t a b q ı z ı

Ah, qorqarım, pək əsəbi,
Bəlkə doğar çirkin bir iş.

P e y ğ ə m b ə r

Sən get, şu kimsəsizləri
Avut, barındır, əkmək ver.
Böyük Tanrı Peyğəmbəri
Hər an bələdan hifz edər.

Qadın onun əlini öpər, müztərib baqışlarla içəri girər və qapıyı qapar. Bu mənzərəyi
uzaqdan görünən Nəim ilə Topal seyr edərlər.

N ə i m

Yazıq şu Xəttab oğluna,
Peyğəmbərə kin bəsliyor.
Həmşirəsi uymuş buna,
Din içində din bəsliyor.

Peyğəmbər dalğın adımlarla məzarlıqda bir daş üzərində oturub düşünür. Bu sırada qız, oğlan bir yığın çoxuq aşağıdakı şərqiyi söyləyərək gəlir və hər parça bitdikdə əl çalar, oynarlar.

Ç o c u q l a r

Diyor göydə bağçalar var,
Orda çiçəklər nur saçar,
İnsan mələk kibi üçar...
İstəməm, masaldır onlar,
Bən vuruldum yalnız sana
Vətən! Ah, sevgili ana!
Dün bir quş gördüm yaralı,
Düşmüş yurdundan aralı.
Dişlərdi köksünü çalı,
Söylərdi sanki hər halı;
Vəhşi qartal qıydı bana,
Vətən! Ah, sevgili ana!

Bir qaç çoxuq ıslıq çalaraq yerdən daş parçaları alıb Peyğəmbərə atar, o çəkilib getmək istərkən Baş kahin yanında birinci, ikinci, üçüncü rəis və iki kahin olduğu halda qarşı tərəfdən çıxarlar.

B a ş k a h i n

(Peyğəmbəri göstərir, istehzalı bir tevrlə)

İştə əngin fəzaların
Qəhrəman nümayəndəsi!
İştə Latü Üzzaların
Böhtançı bir xanəndəsi!

B i r i n c i r ə i s

Görünür bizdən bıqmış da,
Şimdi başqa yol gediyor.
Diriləri bıraqmış da,
Ölülərə və'z ediyor.

İ k i n c i r ə i s

Tuhaf!.. Bən Xəttab oğlunu
Sadiq bilirdim əhdinə.
Hənuz sağ bıraqmış bunu,
Əski keyfindədir yenə.

Ü ç ü n c ü r ə i s

Qüsür yox onda, hər kəscə
Bəllidir ki, o pək cəsür...

(Peyğəmbərə işarətlə)

Bəlkə hərif sehr etmiş də,
Yalnız ona görünmüyor.

P e y ğ ə m b ə r

Sus! Allahın Peyğəmbəri
Pək uzaqdır o işlərdən.
Onun sehridir sözləri
Varmı qarşılıq söyləyən?!

B a ş k a h i n

(son dərəcə qızğın)

Bilməm niçin sarsılıb da
Göylər yerə dökülmüyor?
Bilməm niçin savrulub da
Şu dünya alt-üst olmuyor?
Ah, o mə'budlar ki, bizə
Altın verir, şöhrət verir,
O bütlər ki, ölkəmizə
Həyat verir, qüvvət verir;
Hiç rəvamı dünkü yetim

Onları təhqir etsin də,
Biz kənardan seyr edəlim,
O sağ qalsın yer yüzündə?!

Bu sırada ətrafda qadın, çoluq-çocuq toplaşib dinlər.

P e y g ə m b ə r

Xayır, aldanma, ey zavallı bəşər,
Səncə qalibmi xeyrə fitnəvü şər?
Əlverir qəflət, istəməz tüğyan,
Səni er-gec həlak edər isyan.

(Yerdən bir avuc topraq alıb havaya savurur)

Sən nəsin? İştə bir avuc topraq!
Baq, düşün! Kibri at, qüruru biraq.
Əyri yoldan çəkil, fəsadı unut!
Əvət, ancaq düşün də haq yolu tut.

(Məzarları göstərir, qızğın və həyəcanlı)

Var, səninçin də böylə bir gün var,
Bir gün əldən çıxar şu altınlar.
Hər susar tapdığın sənəmlər, əvət
Yardım etməz güvəndiyin şöhrət.
Hər sənər duyduğun şərəf, iqbal;
Tanrıdan başqa hər nə varsa, xəyal!..

Ü ç ü n c ü r ə i s

Arqadaş, söylənmə artıq
Biz dinləməkdən usandıq.
Vaz keç də sən bu sözlərdən,
Qarşılıq hər nə istərsən:
Altın, riyasət, gözəl qız,
Hər şey verməyə hazırız.

P e y ǵ ə m b ə r

Yoqsulluq ən böyük sərvət,
Qarşımda hiçdir rəyasət.
Xayır, istəməm, gözəl qız,
Sevgilim Tanrıdır yalnız.
Çünki ən son pənah odur,
Ona tapanlar qurtulur.
Hətta günəşi sağıma,
Ayı soluma qoysanız;
Fikrimdən dönəməm əsla,
Bir qul yaşarmı Tanrısız?

(Gedəcəkdir olursunuz)

B a ş k a h i n

Getmə, bir dur, ah, nerəyə?
P e y ǵ ə m b ə r
Haqq əmrini yetirməyə;
Kim eşitsə nicat bulur.
Kim rədd etsə həlak olur,
Haq sevən arqamca gəlsin;
Korlar qəhr olub əzilsin.

(Səyirməyə və məğrur addımlarla uzaqlaşır)

B a ş k a h i n

Ah, şu uğursuz səbei
Yaqar bəni atəş kibi.

(Camaatı heyfət və hiddətlə)

Həp baqar, həp susarsınız,
İsyan etməzmi qanınız?

Məzarlıqda yatanlarla
Yox sizin fərqiniz əsla.

C a m a a t d a n

- Ah, o xain məhv olmalı!
- Şimdi cəzayı bulmalı!
- Haydı, yoldan çevirməli!
- Susdurmali, öldürməli!

Qadınlar və uşaqlar yerdən daş parçaları alır, Nəim ilə Topaldan başqa hər kəs gurultu ilə Peyğəmbər gəldiyi tərəfə doğru yürür. Eyni zamanda göy gürlər.

T o p a l

Haydı gəl, biz də bərabər gedəlim,
Gəl şu Peyğəmbəri bir seyr edəlim.

N ə i m

Fəzlədir bəncə şu yersiz həyəcan,
Nə imiş sanki o bədbəxt insan...

Ş ə m s a

(Nədimə ilə bərabər gəlir)

Bu nə, yahu, bu nə dəhşət əcəba?
Sarsılır həp təmələndən dünya.

N ə i m

(müstəhzi)

Göylərin elçisi me'rac ediyor,
O böyük baş içimizdən gediyor.

Ş ə m s a

Nə demək? Anlamadım, söylə, nə var?

T o p a l

Verdi hər kəs onu e'damə qərar.
Göy gurultusu kəsilir.

Ş ə m s a

(Nədiməyə)

Pək yazıq! Gəl baqalım bir bu nə hal,
Ah, o layiqmi ki, olsun pamal?

(Sür'ətli adımlarla camaat getdiyi tərəfə gedərlər)

N ə i m

(istehzalı təbəssümlə Şəmsayə)

Hiç təlaş etmə, o artıq getdi,
Çünki göylərdəki tufan bitdi.

T o p a l

(qarşı tərəfə baqar)

Şuna baq!..

N ə i m

Kimdir o?

T o p a l

Xəttab oğlu!

N ə i m

(baqar)

Nə də qızgın! Gözü al-qanla dolu...

(Kinli baqışlarla gələn Xəttab oğluna)

Bunca hiddət acəba, söylə, nədən?

X ə t t a b o ğ l u

Onu öldürməyə əzm etdim bən,
Kimə sorsam, buradan keçdi diyor,
Aram, yox, görünür sehr ediyor.

N ə i m

(istehzal təbəssümlə qafasını oynatır)

Onu öldürmə, xayı, başqası var,

(evi göstərir)

Burda bir zevce ilə bir zevce yaşar...

X ə t t a b o ğ l u

Şu qadın bəlli, bənim həmişirəm.

N ə i m

İştə Peyğəmbərə onlar məhrəm,
Çıqmıyor hiç birinin gərçi səsi.
Yeni din aşiqidir hər ikisi;
Öncə onlardır, əvət, məhv olacaq...

X ə t t a b o ğ l u

(qılıcını yarıya qədər çəkər, son dərəcə sinirli)

Sus, Nəim! Ah, nə diyorsun, bana baq!
Kə'bə mə'budlarına and olsun,
Doğru çıqmazsa sözün, məhv oldun!

N ə i m

Xayır, əsla; bana layiqmi yalan?

(İstehzal qəhqəhəylə)

Şanlı Peyğəmbəri əl'an buradan,
Baq, şu evdən çıxıyorkən gördüm.

(Topal ilə bərabər uzaqlaşır)

X ə t t a b o ğ l u

(çılğın)

Ah, ölüm! Onlara dəhşətli ölüm!..

(Qapıyı çalmağa başlar. İçəridən gələn xoş ahəng bir qadın səsi diqqətini cəlb edər, durub dinlər)

E ş i d i l ə n s ə s

Ulu Tanrı, o görünməz yaradan
Əmr edər yalnız ədalət, ehsan.
O, fəna işləri, fəhşiyatı
Nəhy edər, varlığının isbatı
Şu təbiət, şu məhabətli fəza...
Onca birdir: ulu, zəngin, füqəra.

Qapıyı bir daha şiddətlə çalar. S ə i d i l ə r ə f i q ə s i çıxar. Xəttab qızı əlindəki yazılı bir parça dəriyi həməən qoltuğuna saqlar.

X ə t t a b o ğ l u

(Səidə)

Bana baq, doğrumu, əcdadımızın
Bıraqlıb dinini oldun xain?

(Sükut)

Niyə susdun, niyə susdun böylə?
Şaşırb durma, cavab ver, söylə!

X ə t t a b q ı z ı

Fəzlə israr ediyorsun, yetişir.

X ə t t a b o ğ l u

(Səidə)

Səni zənn etməz idim bunca həqir.

(Qulic parlar)

İştə, al!

(Araya girən həmsirəsinin başı yaralanır, fişqıran qan alnını və köksünü boyar)

X ə t t a b q ı z ı

Ah, yaralandım, eyvah!

X ə t t a b o ğ l u

Söylə, həmsirə! Bu söz doğrumu, ah?!

X ə t t a b q ı z ı

Doğru, pək doğru, əvət, Peyğəmbər
Bizcə ən şanlı, böyük bir rəhbər...¹
Onun Allahına iman etdik,
Duyğusuz bütlərə isyan etdik.

¹ Yaxud: sərvər

Qorqumuz yox, eyi bil, hər ikimiz
Haq için can ilə başdan keçəriz.

(Köksünü açar)

İştə öldür! Acıdan qurtuluruz,
Qavuşub Tanrıya məs'ud oluruq.

X ə t t a b o ğ l u

(əvvəlki mətanəti söndüyü halda, həmişirəsinə)

Bir taqım ayət oqurdun da dəmin,
Onu göstər bana!

X ə t t a b q ı z ı

Olmaz!

X ə t t a b o ğ l u

Bu niçin?

X ə t t a b q ı z ı

Etmədin bəlkə riayət, hörmət.

X ə t t a b o ğ l u

Edərim.

X ə t t a b q ı z ı

And iç!

X ə t t a b o ğ l u

İnan!

X ə t t a b q ı z ı

İştə!

(Yazılı dəri parçasını çıxarıb verir)

X ə t t a b o ğ l u

Əvət!

(Şaşqın və vurulmuşcasına oqur)

“Ulu Tanrı, o görünməz yaradan
Əmr edər yalnız ədalət, ehsan.
O, fəna işləri, fəhşiyatı
Nəhy edər, varlığının isbatı
Şu təbiət, şu məhabətli fəza...
Onca birdir: ulu, zəngin, füqəra”.

(Sarsılmış bir halda)

Nə ilahi, nə müqəddəs ilham!
Duyduğum yox şu fəsahtə də kəlam.
Bəni əfv eylə, mələk həmsirəm,
Doğru din... qalmadı əsla şübhəm.

(Həmsirəsini qolları arasına alır və əlindəki məndil ilə yarasının qanını silər)

Yaranı şimdi sarıb bən gedərim,
O böyük dahiyə iman edərim.

(İçəri girərlər)

Azacıq sonra Peyğəmbər qana boyanmış və başı sarınmış olduğu halda Şəmsa ilə Nədimənin yardımı ilə gəlir.

Ş ə m s a

(Nədiməyə)

Daha dur, bir qadar etsin rahat.

P e y ǵ ə m b ə r

(əlini ağzına götürür, acı bir fəryad ilə)

Dişlərim! Ah, qırılıb oldu səqət.

(Böyük bir daş üzərinə oturur)

Ş ə m s a

(əlini onun omuzuna qoyaraq)

Ağrıdır, bəlkə bir az sonra keçər,
Ölmədin, istə bu dünyaya dəyər.

P e y ǵ ə m b ə r

Səni pək başqa tanırdım, lakin
Bir mələkdən daha munis qəlbin.
Duyğusuz bütələrə vurğun cühələ
Daha xoşdur sana aciz qul ola.

Ş ə m s a

Latü Üzza səni qurtardı dəmin,
Yenə təhqir ediyorsun, bu niçin?

P e y ǵ ə m b ə r

(sinirli)

Latü Üzzamı? Çəkil, sus, dəf ol!

Ş ə m s a

Uçurum – izlədiyin qorqulu yol.

P e y ǵ ə m b ə r

Qorqu yoq, izlədiyim haq yoludur,
Yaradan, öldürən ancaq bir odur.
Hər nə mevcud isə xilqətdə onun,

(Şəmsaya işarətlə)

Bu gözəllik, bu lətafət də onun.

Ş ə m s a

Bana baq!

P e y ǵ ə m b ə r

(əlilə rədd edər)

Haydı, çəkil get, yetişir.

Ş ə m s a

(məğrur və istehzal təbəssümlə)

Bir gözəl bunca edilməz təhqir.

P e y ǵ ə m b ə r

Bən gözəllərdə gözəl ruh ararım,
Ruhu düşkünləri çirkin sayarım.
Bir gözəl levhə ki, yapmış rəssam,
Daha xoşdur ona məftun olsam.
Tanrı eşqilə yanan haq nuru
Səndə yoq, durma, çəkil get!.. Doğru,
Zahirin xoşsa da bədbatınsın,
Bu gözəlliklə, əvət, çirkinsin.

Ş ə m s a

(pək fəna sarsılır)

Yoq, bu təhqirə dayanmam əsla.

(Nədiməyə)

Gedəlim.

P e y ğ ə m b ə r

İştə açıq yol!

Ş ə m s a

(hiddət və nifrətlə ətrafa)

Budala!

(Peyğəmbərə)

İstədim bən səni məs'ud edəyim,
Duymadın qəlbimi, artıq nə deyim?

P e y ğ ə m b ə r

Bəni haq düşmanı məs'ud edəməz,
Tanrısız bir qızın eşqində nə həzz?

Ş ə m s a

Düşman olsam da sənin Tanrına bən,
Sana hörmət duyarım, ah, bilsən!

P e y ğ ə m b ə r

(sözünü kəsərək əli ilə rədd edir)

İstəməm... öylə məhəbbət, hörmət
Doğurur bəndə tükənməz nifrət.

Ş ə m s a

(acı təbəssümlə Peyğəmbərə)

Nə könül varmış, əvət səndə, nə hiss.

(Nədimə ilə bərabər uzaqlaşır)

P e y ğ ə m b ə r

Saçların pək uzun, əqlin naqis.

Ş ə m s a

(dönər, məğrur və sərt bir baqışla)

Naqis olsam da kəmalın bəndən,
Varlığın, həm də zəvalın bəndən.

(Gedərlər)

*Hava qararmağa başlar, Mələk nurlar və təbəssümlər içində Peyğəmbərin qarşısına
enər.*

M ə l ə k

Ey ulu Tanrı elçisi!
Göydən sana müjdələr var.
Yüksək mələklərin səsi
Hər birdən səni alqışlar.
Mübarək alnında açan
Eşqin qanlı qönçələri;
Çiçəkləndirəcək, inan,
Ən parlaq səhifələri.
Böyük dahilərin payı
Hər olmuş mızraq, qılıç, oq.
Onlardakı fırtınayı
Susdurmaz daş, dikən, yumruq.
Qorqma, söylə! Şəfəq sökər,
Bir gün qaranlıq sıyrılır;
Hər kəs qarşında diz çökər,
Xain silahlar qırılır.
İzlədiyin pənbə yıldız
İssız bir hiçlikdən gülər.
Səndən insanlara yalnız
Sevgili, tətli busələr.

(Çəkilir)

İ s k e l e t

(boş məzardan çıxar, qorqunc və istehzal qəhqəhələrlə)

Busə, həp busə! İştə şe'rü xəyal,
Busə, həp busə! Daima bu sual?!
Busə pək tatlıdır mələklər için,
Sevgi xoşdur duyan yürəklər için.
Busədən həzz edərmə bir qaplan?
Sevgi anlarımı hiç zəhərli yılan?
Qaniçən, kinli, möhtəris qartal
Kirli dırnaqlarilə bulsa məcal,
Qoparıb parçalar, didər, əsəbi
Şu məhəbbətlə çırpınan qəlbi.
Busədən xoşlanırmı hiç canavar?
Vəhşi insan da öylə həp qəddar!

(Əlindəki sıyrılmış qılıcı oynataraq)

Boş xəyal... Əldə parlamazsa silah,
Tanımaz haqqı sayğısız gümrah.
İştə hər ölkə, iştə hər millət
Həp qılıcdan alır şərəf, qüvvət.
Parlar ancaq onunla izzəti-nəfs,
Qaplar onsuz həyatı hüznilə yə's,
Son sözüm: boş düşüncədən ayrıl,
Busə istərmisin, silaha sarıl.

(Sürəkli qəhqəhələrlə çəkilir)

P e y ǧ ə m b ər

(yalnız)

Ah, nə dəhşət, nədir bu sisli xəyal?
Yenə rö'yamı gördüyüm, bu nə hal?

M ə l ə k

(tatlı təbəssümlərlə enər)

Hiç məraq etmə, ey böyük rəhbər!
Oqu altın kitabı, etmə kədər;
Zəfər istərmisin, bu şəhri bıraq,
Köç!.. Həmən başqa yurda köç!.. Ancaq
O zaman sözlərin qəbula keçər.
Yoq çıxan yerdə bir mətəə dəyər.
Hər dəha başqa bir cihan istər,
Kimsə olmaz evində Peyğəmbər.

(Çəkilir. Hava ısıqlanır)

Ə b u T a l i b o ğ l u

(sür'ətli adımlarla gəlir. Peyğəmbəri qucaqlar)

Bu nə? Ey fəxri-kainat, eyvah,
Gözlərim kaş ki, kor olaydı da, ah!
Görməyəydim şu halı... Söylə sən
Düşmanın hanki duyğusuz, xain?..

P e y ğ ə m b ə r

Düşmanım varsa Tanrı düşmanıdır,
Şu aqan qan da, iştə haq qanıdır.

Ə b u T a l i b o ğ l u

(əli qulucının qəbzəsində titrər)

Daha səbrim tükəndi, söylə, aman,
Hərb için hökm yoqmu Allahdan?

P e y ğ ə m b ə r

Bəklə, dur! Hiç təlaşa yoq hacət,
Xainin bir cəzası var əlbət.

Bu sırada Xəttab oğlu evdən çıxar. Peyğəmbəri görüncə heyrətdən dona qalır.

Əbu Talib oğlu

(sarsılmış bir halda qılıc çəkmək istər)

Sağ bıraqmam, xayır, şu azğını bən!

Peyğəmbər

(sərt və kəskin bir bağışla Əbu Talib oğluna)

Dur! Unutdunmu Tanrı hökmünü sən?

(Xəttab oğluna)

Gəl, yaqın gəl, durub şaşırma, əvət,
Bəllidir bəncə etdiyən niyyət.

Xəttab oğlu

(yaqlaşır)

Nə imiş niyyətim?

Peyğəmbər

Bənim ölümüm!

Xəttab oğlu

Əcəba yoqmu səndə qorqu?

Peyğəmbər

Ölüm,
Bəncə bir cismin inqilabı demək
Həm də pək fəzlədir məraq etmək.

X ə t t a b o ğ l u

Titriyorkən bütün cihan bəndən,
Bu cəsarətlə pək böyüksün sən.

(Qılıcını çəkərək)

Söylə, hər kimsə düşmanın gedəyim,
Öc alıb bir vuruşda məhv edəyim.
Baq, şu elmas qılıc bu gün ancaq
Sənin uğrunda parlayıb duracaq.

P e y ğ ə m b ə r

İstəməm başqa dürlü yardım bən,
Etiquad eylə tək o Tanrıya sən.

X ə t t a b o ğ l u

Haqdır, əlbət, inandığın Yaradan,
Ona qəlbimlə eylədim iman.

(Tə'zim ilə Peyğəmbərin əlini öpər, o da qarşılıq olaraq kəndisini öpüb qucaqlar)

P e y ğ ə m b ə r

(böyük bir sevinc ilə)

Cümlə dünya verildi sanki bana,
Versin Allahım əcri-xeyr sana.

X ə t t a b o ğ l u

(Əbu Talib oğlu ilə qucaqlaşıb öpüşür)

Pək böyükmüş güvəndiyin qüdrət,
Bəni, ey şanlı qəhrəman, əfv et.

P e y ğ ə m b ə r

Öpüşüb birləşin ki, hər ikiniz
Haq yolun ən dəyərli rüknüsünüz.
Dini-islamə yoq zaval artıq,
Haqqı təbliğə başlayın apaçıq.

*Səid ilə X ə t t a b q ı z ı çıxar. Peyğəmbəri o halda görünmə tələş ilə kəndisinə
yaqlaşırırlar.*

X ə t t a b q ı z ı

Nə qiyafət bu, ah, aman, ya Rəb?

P e y ğ ə m b ə r

(göyə işarətlə)

Hər Onun eşqidir bu halə səbəb.

Ə b u T a l i b o ğ l u

(Peyğəmbərə pək həyəcanlı)

Hər nə zülm etdilər durub baqdıq,
Şimdi yoq səbrə ehtiyac... artıq
Çırpınır intiqam için könüm,
Ya zəfər, haq və ya şərəfli ölüm!..

P e y ğ ə m b ə r

Daha dur, öylə bir düşüncə əbəş...
Bu günün hökmü başqadır: hər kəs
Xəbər etsin də kəndi bildiyinə,
Başlayın cümlə yol tədarikinə.
Gecə erkən beşər-üçər həpimiz
Buradan ayrırı-ayrı köçməliyiz.

X ə t t a b o ğ l u

Hazırız cəngə, gəlsə həp dünya,
Bu tələş anlamam niçin əcəbə?!

P e y ğ ə m b ə r

Tanrıdan çünki böylədir fərman,
“Köç!” Əvət “köç” diyor böyük Yaradan.
Göy gürlər, qaranlıq çökər.

İ s k e l e t

(acı qəhqəhələrlə Peyğəmbərin qarşısına fırlar)

“Köç!” Əvət “köç!” Fəqət unutma, saqın,
Ərəb evladı şimdi pək çılğın...
Rəhbərin əldə həp kitab olsa,
Sana olmaz zəfər nəşib əsla.

(Ridasının altından çıxardığı parlaq qılıcı Peyğəmbərə uzatır)

İnqilab istiyormusun, bana baq!
Şu qılıcdır o fikri parlatacaq.
Xəstə bir üzvə bənzər amili-şər.
Kəs də, bulsun şəfa vücudi-bəşər.

P e y ğ ə m b ə r

(qılıcı alır, mə'nalı və kəskin bir ahənglə)

Əvət, ən doğru, ən gözəl ayın:
Əhli-vicdanə – busə, xainə – kin!..

NÜSRƏT

Səkiliz yıl sonra. Məkkədə baş rəisin evi, altın şamdanlarda rəngarəng mumlarla donatılmış, Mısır və Şam qumaşlarıyla süslənmiş, sandaliyə və xalılarla göşənilmiş böyük bir qəbul odası... Sağda və solda birər qapı, qarşıda girilmək üçün basamaqlarla enilir geniş bir qapı və iki böyük pəncərə... Gecə... İştirak edən şəxsin sima və qıyafətlərində səkilizyilliq bir dəyişiklik gözə çarpar. İki xidmətçi – qara qul – ötəyi-bəriyi düzəltərək qonuşurlar.

Birincixidmətçi

Bana baq, arqadaş! Nə var, nə xəbər?
Yeni mö'cüz mü yapıdı kahinlər?
Bu tədarik niçin, nədir bu tələş?
Söylə, anlat, deyilməyiz sirdaş?

İkincixidmətçi

Yolçu varmış Mədinədən, əl'an
Gəliyor baş rəis Əbu Süfyan.
Məkkə əşrafi həp qadın, erkək,
Onu bəsbəlli görməyə gələcək.

Birincixidmətçi

Şu səfərdən nədir murad əcəbə?
Görünür bunda var böyük mə'na.

İkincixidmətçi

Ya, səbəbsiz deyil əvət, bu səfər,
Bir düşün, qaç yıl oldu Peyğəmbər
Gündə bir hərbi üçün qiyam ediyor,
Gündə bir başqa macərə güdüyor.
Qurtulub qaçdı Məkkədən, o zaman
Ona bir çoqlar etdilər iman.
Oldu yardımçı həp mədinəlilər,
Bütün ətrafa şimdi hökm eylər.

Baş rəis işə ehtiyat edərək
Getmiş, etsin onunla bir dərnək.
Yapa ta öylə bir müahidə ki,
Qalqa düşmanlıq ortadan, bəlkə...

B i r i n c i x i d m ə t ç i

Çox yazıq baş rəis əfəndimizə,
Yüz verir hər zavallı kimsəsizə.
Bu tənəzzül rəvamı sanki ona,
Gediyor, gör, kimin ayaqlarına.

İ k i n c i x i d m ə t ç i

Saqın, aldanma, kimsəsiz deyil o,
Var onun arqasında bir ordu.
Hər nə əmr etsə cümlə baş vuruyor,
Bütün ətrafı titrədib duruyor.

B i r i n c i x i d m ə t ç i

(yarı açılmış sağ qapıdan baqar)

Pək mükəddər, fəqət, rəisə xanım,
Gəliyor işə, baq!

İ k i n c i x i d m ə t ç i

Bıraq, a canım!
Nəmə lazım, həməən vəzifənə baq,
Çabuq ol haydı!.. Yoqsa çox qızacaq.

(Hər ikisi məşğul olur. Rəisə gəlir, əylirlər)

R ə i s ə

(birinci xidmətçiyə)

Bana baq, sən bulun fəqət burada,
Hər nə lazımsa, yap, baqıb durma!

(İkinci xidmətçiyə)

Sən də çıq, bəklə, gör nə var, nə xəbər,
Hər misafir gəlirsə ol rəhbər.
Bir də Şəmsə gəlirsə ixbar et,
Bana gəlsin...

İ k i n c i x i d m ə t ç i

Pəki, baş üstünə...

R ə i s ə

Get!

Xidmətçi çıxar. Dışarıda bayquş ötməyə başlar. O ötdükcə rəisənin halı dəyişir, getdikcə həyəcan və qorqusu artar.

O nə? Hər an ötüb durur bayquş...
Söylüyörlər o pək uğursuzmuş.
Şu yaman səs bəni xərab ediyör,
Bənliyim sanki məhv olub gediyör.

(Bayquş təkrar ötər)

Ah, nə dəhşətli səs, nasıl mənhus,
Bəni daim bu səs qılar mə'yus.

(Sağ qapıdan çıxarkən)

Baş rəisdən gəlirsə bir müjdə,
Vaqtı qeyb etmə, gəl, həməən bana de.

Xidmətçi itaətlə tə'zim edər. Rəisə çıxdığı kibi, öndə ikinci xidmətçi olaraq birinci, ikinci, üçüncü rəis daxil olur, oturlar. Xidmətçi yenə geri dönər, digəri isə şərbət gətirir.

B i r i n c i r ə i s

Nə qaranlıq! Aman, nə yaşlı gecə!
Sanki göy bir siyah ipəkli peçə...

Saqlıyor bizdən öz çiçəklərini,
Süzülüb parlayan bənəklərini.

İ k i n c i r ə i s

Pək tuhaf, böylə sisli bir gecədə
Baş rəis anlaşılmıyor, nerədə?
Şu gecikmək bilinmiyor ki, nədən?
O gəlib çıqmalıydı pək erkən.

Ü ç ü n c ü r ə i s

Bəncə bunlar keçib gedən şeylər...
Ah, o, yalnız o düzmə Peyğəmbər,
Dün bəlirsiz, ufaq qıvılcım ikən,
Bir böyük yangın oldu... bir hiçdən
Yaradıb anlı-şanlı bir ordu,
Bizi təhdidə başlamaqdadır o.
Qapılıb gah Ömər siyasətinə,
Güvənir gah Əli şücaətinə.
Dinləyib həp Mədinə əhli onu,
Sardı ətrafı, kəsdi Şam yolunu.
Soydu, öldürdü, yaqdı, yıqdı bütün,
Hərb açıb oldu daima üstün.
Qorqaraq, xeyrü mənfəət umaraq
Ona yeltəndi bir yığın alçaq.
Qara xalq uydu cümlə də'vətinə,
Kimsə şəkk etmiyor rəsələtinə.

B i r i n c i r ə i s

Pək tuhaf! Bilgisiz, müəllimsiz
Bir çocuqkən nasıl da parladi tez.

İ k i n c i r ə i s

Görünür Şamə eylədikdə səfər,
Ona vermiş düşüncə rahiblər.

Ü ç ü n c ü r ə i s

(əlilə onları rədd edər)

Yox, Əbu Talibin geniş çadırı
Bəncə darülülumdən yuqarı...
Orda alim, həkim, ədib və zərif,
Ən böyük şair, ən dərin arif,
Hər tərəfdən aqıb gələn səyyah
Söhbət eylərkən... İbn Abdullah
Kəsbi-elm etdi həp ağızlardan,
Oldu bir dahi işlə dünkü çoban.

B i r i n c i r ə i s

(təəssüflə)

Onu kim öldürürsə yüz dəvəlik
Bir böyük sərvət, işlə və'd etdik.
Məkkədən qaçdı... qaçdı qurtuldu,
Sonra getdikcə həp zəfər buldu.

İ k i n c i r ə i s

(əli qılıcının qəbzəsində, qızğın)

Bəncə hiç kimsənin qəbahəti yox,
Ah, əvət, bir bənim suçum pək çox...
Hanı ya? Siz də vardınız, bir gün
Bir məzarlıqda pək öyündü... düşün,
Susayıb Məkkə xalqı həp qanına,
Qadın, erkək hücum edərdi ona.
Etmədim bən tənəzzül öncə... faqat
Sonra atdım beş-on dəyərlə toqat.

(Qılıcını yarıya qədər çəkər, təkrar qınına soqar)

Bitirirən qılıcla həp işini,
Gəldi Şəmsə o anda tutdu bəni.

Öncə pək qızdı, sonra yalvardı,
Onu pəncəmdən aldı, qurtardı.

Ü ç ü n c ü r ə i s

Şu gözəl afətin də halı tuhaf;
Həm saçar lütf, mərhəmət, insaf,
Həm də kin bəslər, intiqam izlər.
Ona rast gəlsə şimdi Peyğəmbər,
Şübhəsiz kəndi məhv edər də onu,
Mərhəmət duymadan içər qanını.

Bu sırada dışarıdan i k i n c i x i d m ə t ç i gəlir. Şəmsə əzəmətli və məğrur adımlarla onu izləyərək daxil olur. Məclisdəkilər təmənna edər, o da yünüləcə salamlar və ikinci rəisi yarım baqışla süzərək sağ odaya, hərəmxanəyə keçər.

B i r i n c i r ə i s

Baq, günəş izliyor siyah gecəyi,
Bu təsadüf, aman, nə xoş, nə eyi...

İ k i n c i r ə i s

Sisli xülya peşincə rəqs edərək,
Parlayan şe'rə bənziyor o mələk.

Ü ç ü n c ü r ə i s

Bəncə müzlim bulutlar arqasına
Saqlanan bir pəri qadar Rə'na...

(İkinci rəisə)

O keçərkən səhər nəsimi kibi,
Səni pək süzdü, yoqmu bir səbəbi?

İ k i n c i r ə i s

Qəlbədən qəlbə şübhəsiz yol var,
O baqışlar, aman, nə cazibədar!

Doğurur hər könüldə bir həyəcan,
Görsə hər kim, həməən qalır heyran.
Ah o, ağ pənbə bir gövərçin ki;

(istehzal təbəssümlə)

Ulu Peyğəmbərin bənimsədiyi
Yuca göylərdə, bağı-cənnətdə
Bir mələk yox şu hüsni-surətdə...

Bayquş ötər. B a ş k a h i n arqasında camaat – qadın, erkək daxil olur. Məclisdəkilər tə'zim ilə yerindən qalqar. Yenə bayquş ötməyə başlar. Sükut...

B a ş k a h i n

(həyəcanlı)

Nə fəlakət, bu nə dəhşətli zaman?!
Dağılıb məhv olacaq sanki cihan.
Gördüyüm qorqulu rə'ya nə bəla!
Bayquşun ötməsi ondan da fəna.

B i r i n c i r ə i s

O nə rə'yadır, əfəndim, əcəbə?

B a ş k a h i n

Ah, dəmin uyquya daldım odada,
Bir də baqdım qarışıb durdu hava.
Sarsılır ta təməlindən dünya,
Gürləyib göy, çaqaraq şimşəklər,
Yıldırım Kə'bəyi alt-üst eylər.
Devrilib bütlerimiz həp birdən,
Kül olub göylərə savruldu həməən.

Sükut...

B i r i n c i r ə i s

(ikinciyə)

Şübhəsiz bunda böyük mə'na var.

İ k i n c i r ə i s

Bəlkə gördüklərinin əksi çıxar.

Ü ç ü n c ü r ə i s

(*arqadaşına*)

Kim bilir, bəlkə də uydurmuş onu.

(*Baş kahinə*)

Uyqudur, xeyir olur əlbəttə sonu.

*Öndə baş rəisin hərəmi və Şəmsə olaraq bir qaç xanım və Nədimə sağ qapıdan girər.
Hər kəs əyilir. Sükut...*

*Bu sırada x i d m ə t ç i y l ə bir k a h i n tələş içində daxil olur. Baş kahinə tə'zim
edər.*

B a ş k a h i n

Nə xəbər? Söylə çabucq, söylə, nə var!

K a h i n

Kə'bədən şimdici büt çalmışlar!

B a ş k a h i n

Hanki bütdür? O nasıl büt əcəba?

K a h i n

Böyük altın büt, əfəndim, hanya?

(Rəisəyi göstərir)

Onu yapdırdı xanım qaç sənədir.

B a ş k a h i n

(çulğın)

Dilin-ağzın qurusun, sus, yetişir,
O bizim tanrıların ən gözəli...
Onu kim çalsa yaqındır əcəli...

R ə i s ə

Bu xəyanət, bu cəsarət, nə ağır,
Xain, əlbət ki, cəza bulmalıdır.

B a ş k a h i n

Yarın erkəncə edilsin təftiş,
Kimsənin həddi deyil, bəncə bu iş.
Yenə ondan, yenə Peyğəmbərdən.
Çünki casusları var hər yerdən.
Tam səkkiz yıldır o tüyğən ediyor,
Həm də getdikcə müsəllət, məğrur...
Son zamanlar susuyor gərçi, bunun
Sonu bir fırtınadır pək coşqun...
Baqa dursun da Qureyş evladı,
Yarın əlbət yucalır fəryadı.

(Acı təbəssümlə)

Latü Üzzayı bıraqdıq məmnun,
Bizə ar olsun, əvət, ar olsun.

B i r i n c i r ə i s

Baş rəis istə yaqındır, gəlsin,
Baqalım fikri nədir bizlər için.

B a ş k a h i n

Ah, kör olsun fələyin gözləri, kör,
Nəyə varmış da Qureyşin işi gör.
Başçımız sülhü səlamət güdüyor,
Gör gedib kimlə müdara ediyor.
İşə baq! Dünkü yetim, dünkü çoban
Saçıyor aləmə dəhşət, həyəcan.

Ş ə m s a

(cəsarət və mətanətlə)

Lakin əfsus o deyil dünkü yetim,
Şimdi bir şanlı komandan, hakim!
Hər siyasətdə müdəbbir və müdir,
Bir həkim işlə o, bə'zən şair.
Şər'ü qanunda böyük qüdrəti var,
Güclüdür çünki, nə istərsə yapar.
Ona hər gün gəliyor hey'ətlər,
Yeni mə'budunu təqdis eylər.
Bütpərəstlərimi fəqət? Hər yerdə
İsəvilər də, yəhudilər də
Ona iman ilə ağış açıyor,
Kimi qorqub da təməllüq saçıyor.
Onu ilk öncə küçük sandıq biz,
Halbuki şimdi təlaş etmədəyiz.

Sükut...

B i r i n c i r ə i s

(Şəmsayı məftun və möhtəris baqışlarla süzən ikinci rəisə, xüsusi)

Ona az baq...

İ k i n c i r ə i s

(məcub)

Nə lətafət!..

B i r i n c i r ə i s

Yetişir.

İ k i n c i r ə i s

Ah, o artıq bəni etmiş təsxir.

B i r i n c i r ə i s

Bağırır həp sana məclisdəkilər.

İ k i n c i r ə i s

Of! Bu aqşam nə gözəl!

B i r i n c i r ə i s

Baqma, yetər!

İ k i n c i r ə i s

O nə halət, nə məhabət, nə cəmal?

B i r i n c i r ə i s

Topla bir kəndini, yahu, bu nə hal?

Bayquş ötər, göy gürlər, sükut...

R ə i s ə

Ah, yenə o bayquş səsi,

Bir fəlakət var şübhəsiz!

Ah, yenə göy gürləməsi,

Bunlar deyil təhlükəsiz!

Latü Üzzanın qəzəbi

Dünyaları titrətiyor.

Hiç altın büt çalınırımı?!

(Bayquş ötər)

Ah, yenə bayquş ötüyor.

Ş ə m s a

Hər fəlakət ölkəmizə
Yalnız bir yerdən gəliyor.
Əvət, hər nə gəlsə bizə
Hər Peyğəmbərdən gəliyor.
Əcəl qanat gərib onu
Qəhr edərkən bən qurtardım.
Dişləri qırıldı, alını
Yaralandı da, bən sardım.
Ah, əvət, bir zərbə daha
Vurulsaydı məhv olmuşdu.
Bən razı olmadım, yoqsa
O çoxdan haqqı bulmuşdu.
Acımasaydım bən ona,
Əvət, bu gün sağ qalmazdı.
Bəyəndiyi qadınlarla
Zevqə, cümbüşə dalmazdı...

İ k i n c i r ə i s

(əli qılıcının qəbzəsində titrər və hiddətlə bağırır)

Ah, əvət, ar olsun! Bizə
Bütün dost, düşman gülüyor.
Böylə sürüklənməkdənsə,
Qəhrəmanca ölüm xoşdur.
Qureyş evladına yazıq.
Həpsi durub bağmaq istər.
Ya şərəf, ya ölüm! Artıq
Yetər şu miskinlik, yetər.

B a ş k a h i n

Ah, şu müqəddəs yurdumuz
Düşmanlara oyuncaqmı?
Üç yüz altmış mə'budumuz
Bir Tanrıdan qorqacaq mı?

K a h i n

(yanındakına)

Baş kahin yanıldı sanki,
Nerdə şimdi üç yüz altmış.
Birini çıqmalı, çünki
Böyük altın büt çalınmış.

Ş ə m s a

(çılğınca və sinirli)

Vətəndaşlar! Onun qanı
Yalnız bənim boynumadır.
Hiç təlaş etməyin, onu
Bir qız öldürməyə qadir.
İki gənc qardaşım, babam
Onun əmrilə məhv oldu.
Hiç unutmam, bir yıl tamam
Anam saçlarını yoldu.
Əvət, Əbu Talib oğlu
Onun sözlərinə uydu.
Qılıcdan keçirib qutlu
Bir evi erkəksiz qoydu.
Bunca qavğa əl vermədi,
Yenə qan salmaq istiyor.
Gizli hazırlanır şimdi,
Məkkəyi almaq istiyor.
İnsafını əkinçi, səfil
Mədinə xalqı yüz bulsun.
Cəngavər Qureyşin əsil
Evladına qalib olsun?
Yox, bən istəməm yurdunda
Uğursuz bayquşlar ötsün.
Qarğa, quzğun yapıb yuva,
Bacalar dərd, ələm tütsün.

Onu ölüm pəncəsindən,
Hər kəs bilir, bən qurtardım,
Yenə bən məhv eylərim, bən,
İstəməm kimsədən yardım.

*Bu sırada T o p a l , x i d m ə t ç i n i n arqasında məmnun qəhqəhələrlə daxil olur.
Hər kəs onu şaşqın və maraqlı bir halda dinlər.*

B a ş k a h i n

Nə var? Baş rəis gəldimi?

T o p a l

Xayır, başqa bir xəbər var.

B a ş k a h i n

Sən də artırma dərdimi,
Söylə nə var, nə diyorlar.

T o p a l

(istehzalı qəhqəhələrlə)

Aydın olsun gözləriniz,
Çıqmış göylərə Peyğəmbər.
Şimdi cənnətdə şübhəsiz
Mələklərlə söhbət eylər.

B a ş k a h i n

Bıraq artıq kinayəyi!
Açıq söylə!

T o p a l

Mədinədən
Gələn var, o söylüyor ki,
Bu günlərdə düşünürkən
Peyğəmbərin başı dönmüş,

Bir bayğınlıq gəlmiş ona.
Sonra bir mum kibi sönmüş,
Qavuşmuşdur Tanrısına.

(Hər kəs məmnun)

Ş ə m s a

(tələş ilə)

Demək ki, ölmüş, öyləmi?

T o p a l

Əvət, köçmüş yer yüzündən.

R ə i s ə

Şükür, çox şükür!

(Topala)

Ən eyi
Bir töhfə var sana bəndən.

Ş ə m s a

Xayır, xayır, bu şad xəbər
Hiç sevindirmiyor bəni,
Könül başqa yolda istər
Peyğəmbərin ölməsini.
İntiqam atəşi bənim
Hala qəlbimi yaqıyor.
Alevli beynimdə daim
Kinli şimşəklər çaqıyor.
Gərçi gördüm də arqasız,
Öncə yeni həyat verdim.
Lakin şimdi onu yalnız
Kəndim öldürmək istərdim.

İ k i n c i r ə i s

Öylə bil ki, sən öldürdün
Yox təəssüfdə bir səmər.

(İstehzal qəhqəhələr ilə)

Halbuki Peyğəmbər bu gün
Cənnət bağlarında gəzər.
Orda yaqut, zəbərcəddən
Möhtəşəm köşklər varmış.
Bütün ətrafı gül bədən,
Gözəl fəriştələr sarmış.
Rəqs etdikcə huri-qılman,
O həp kəndindən keçiyor.
Elmas qədəhlərdə əl'an
Gülgün şərablar içiyor.
O halda, bilməm biz niçin
Böylə nəş'əsiz baqalım?

(Rəisəyə baqar)

R ə i s ə

(bir qıza)

Qızım! Söylə, şərab gəlsin!

(Qız içəri odaya keçər)

İ k i n c i r ə i s

(nəş'əli bir tevr ilə məclisdəki şəxslərdən birinə)

Nə bəkliyorsun, a zalım?

(Ud çalınır)

Məzkur şəxs

(ərəb məqamlarına uyğun atəşli bir ahəng ilə oqumağa başlar)

Of! Yaqar könlümü bir dərin sızı,
Yaralamış bəni bir pəri qızı.
Bən bir çoban, o bir çoban yıldızı.
Hər gecə busələr yollarkən ona,
Uzaqdan göz qırpıb gülümsər bana.
Aman, yavrum, çabuc qədəhlər dolsun,
Məclis güllər açıb bir cənnət olsun.
Mey sun, nəş'ə gəlsin, dərd unutulsun.
Bəlalı aşiqim elimdən ayrı,
Yaralı bülbülüm gülümdən ayrı.
Mey sun, gözəllər içsin qana-qana,
Ruhlarda qopsun atəşli fırtına.
Gözlər süzüksün, saçılısın hər yana
İncə qəhqəhələr gül dodaqlardan,
Çılğınca busələr al yanaqlardan.

X i d m ə t ç i

(gəlir, həyəcanlı bir tevrlə Rəisəyə)

Əfəndim! Şəhrin hər yanı
Atəş, alev püskürüyor.
Xalqın işdən anlayanı
Əhvalı müşkül görüyor.

B i r i n c i , i k i n c i , ü ç ü n c ü r ə i s iztirab və tələş ilə qarşıkı basamaqlardan
çıqar, ətrafa baqarlar.

R ə i s ə

Ah, şu uğursuz xəbərlər
Hər qəlbimi parçalıyor.
Hər kəs gəlir, bir söz söylər,
İnsan bütün şaş qalıyor.

B a ş k a h i n

Bəlkə Mısırdan, ya Şamdan
Gələn karvan atəş etmiş.

B i r i n c i r ə i s

Bən pək şübhələndim ondan,
Xayır, bu pək qorqunc bir iş.

R ə i s ə

Ah, bəlkə qızmış da bütlər
Yaqmaq istər ölkəmizi?

*İçəri gedən q ı z ə l i n d ə q ə d ə h l ə r l ə d o l u b i r t ə p s i v ə ş ə r a b d ə s t i s i g ə l i r , r ə i s ə ə l i l ə r ə d d
e d ə r .*

Şərab istəməz, şu xəbər
Sərxoş etdi artıq bizi!

(Qız geri dönər)

Ü ç ü n c ü r ə i s

Hər halda bir qasid gedib
Kəndi gözilə görməli.
Pək yaqından diqqət edib,
Doğru xəbər gətirməli.

X i d m ə t ç i

(gəlir, tə'zim edər)

Baş rəis təşrif etdilər.

(Çıqar)

R ə i s ə

Şimdi hər şey anlaşılır.

B a ş k a h i n

Öylə ya, ən doğru xəbər
Hiç şübhə yox ki, ondadır.
Baş rəis gəlir, hər kəs kəndisinə qarşı ehtiram ilə əyilir.

Sükut...

B a ş r ə i s

Bilin, agah olun, ey əhli-vətən!
Sizə bir müjdə gətirdim həqdən.
Bəni kim dinləsə izzət bulacaq,
Kim ki, rədd etsə peşiman olacaq.

(Ətrafı saran atəşi göstərir)

Şu böyük yangını bir seyr ediniz,
İştə bir ordu ki, hiç görmədiniz.
Həpsi “qan”, “qan” deyə müştəqi-zəfər,
Onların rəhbəridir Peyğəmbər.
Onun ilk əmri budur: xaricdə
Dolaşıb durmayacaq bir kimsə.
Çəkilib evlərə, ya Kə'bəyə biz
Dini-islamı qəbul etməliyiz.
Kim inad etsə həməən məhv olacaq,
Mal və evladına həsrət qalacaq!..

R ə i s ə

(son dərəcə həyəcanlı)

Sana yas tutsun anan, sus, daha sus!

B a ş r ə i s

Sən bağır, haq budur, əfsus, əfsus...

(Camaata)

Çarə yoq, çünki iş-işdən keçmiş,
Seyr edib gördüyüm aləm müdhiş...
Gecə-gündüz o hazırlıq yaparaq
Bir böyük ordu çıxarmış parlaq.
Yedi gündür yola çıqmış... birdən
Şəhri sarmış həpimiz qafil ikən,
Şimdi təhdid ilə “Haq bəndə”... – diyor
Hər nə təklif olunur, rədd ediyor.

R ə i s ə

Ah, nə dəhşətli, fəlakətli xəbər!..

B a ş r ə i s

Sən hərəmxanəyə get, haydı, yetər!

R ə i s ə

(Topala çılğın)

Hanı uydurduğun abdalca yalan?!

T o p a l

(kəkələr)

Qonşumuz söylədi, and olsun, inan!

B a ş r ə i s

(onun sözünü kəsər, camaata)

Fəzlədir bəncə tərəddüd, yalnız
Çalışın məsələ bitsin qansız!

B i r i n c i r ə i s

Qan dökülməkdə, əvət, yoq məntiq.

Q a d ı n l a r

(Rəisə və Şəmsadan başqa)

Ah, aman istəyəlim...

İ k i n c i r ə i s

(Əli qulicinin qəbzəsində, onlara)

Qorqaqlıq...

Etməsin sizləri əsla mə'yus.

(Camaata kəskin)

Başqa yol yoq, ya ölüm, ya namus!

Ü ç ü n c ü r ə i s

Pək böyük qüvvət ikən şimdi ona

Qarşı qoymaqla, xayı, yoq mə'na.

Ş ə m s a

Hiç məraq etməyin, əl'an gedərim

Bən... onun şərrini bən dəf' edərim.

(Məclisi tərk etmək istər)

B a ş r ə i s

(mane olar)

Xayı, aldanma qızım, ən eyi yol:

O böyük dinə inan, təslim ol!

R ə i s ə

(çulğın)

Sən inandınmı? Dilin lal olsun!

B a ş r ə i s

(sinirli)

Əvət... öl, çatla! Canın qurtulsun.

(Kəndi-kəndinə dalğın)

Ah, siyasət bunu icab etmiş.

R ə i s ə

Baş rəis, iştə rəzalət, getmiş,
Gör kimin dinini bulmuş məqbul,
Latü Üzza bunu eylərmə qəbul?

B a ş k a h i n

Ah, demək Kə'bəyə – bütldəndən iraq!
Başqa bir Tanrı müsəllət olacaq...

B a ş r ə i s

(baş kahinə)

İxtiyar! Sən də mi uydun qadına?
Açayım həpsini dur şimdi sana.
Bən onun dininə uydumsa, demək
Bunda bir başqa səbəb olsa gərək.
Bəlli ya, pək sevərim bən vatanı,
İstəməm məhv edə düşmanlar anı.
Sizi qorqutdumu Peyğəmbər adı?
O da əlbət şu vətən evladı.

Burda hiç bir yeni şey varmı? Yenə
Qonacaqdır Qaradaş¹ büt yerinə.
Büt də bir daş, o da, adlar başqa...

(İstehzalı qəhqəhədən sonra)

Dünkü bütخانə bu gün beyti-xuda!..
Ərəbin var-yoqu dün nəysə, bu gün
Olacaqdır daha yüz qat üstün.
Bir Hicaz əhli deyil, hər millət
Tökəcək Kə'bəyə altın, sərvət.
Bırağıb yurdunu həp ac, çıplaq,
Sizə kor, duyğusuz ellər qoşacaq...
Şimdi kərtənkələ yerkən bir ərəb,
Sürəcək ömrünü püreyşü tərəb.
Yurdumuz başqa səadət bulacaq,
Səbəb ancaq şu böyük din olacaq...

R ə i s ə

(sinirli və qızğın)

Şu böyük din?! Əvət ac bir yalavac
Olacaqmış da bütün başlara tac.
Alacaq həftədə bir təzə qadın,
Sən də seyr eyləyəcəksin... şaşqın!

Ş ə m s a

Ah, o, “örtün” deyər əmr eyləyəcək,
Həp qadınlıq qara çarşaf geyəcək...

B a ş r ə i s

Bu xəta doğdu gözəl Ayişədən,
Ona isnad edilən bir ləkədən.

¹*Qaradaş – Həcər-ül-əsvəd*

Söylüyorlar ki, o sapmış da bir az,
Əmr olunmuş ki, açıqlıq yaramaz.

R ə i s ə

Nə demək? Ayışə etmişsə xəta,
Hər qadın aləmi batsınmı yasa?

B a ş r ə i s

İştə qanun! Nə vəzifən?!

R ə i s ə

Məcnun!

Ş ə m s a

(acı və istehzal təbəssümlə ətrafə)

Qəhrəman ol da, nə yapsan, qanun!

R ə i s ə

(qızğın)

Zeydə “oğlum” der ikən, Zeynəbini
Boşatıb alma da bir qanunmu?

B a ş r ə i s

O da qanun, o da qanun... daha sus!
Şübhəsiz hikməti var...

R ə i s ə

(cılğın)

Ah, mənhus!

(Dışarıdan gürultü səsi eşidilir)

B a ş r ə i s

(birinci xidmətçiyə)

Bu nə səs? Çıq da sorub anla, nə var!
Görünür Kə'bəyə girmiş onlar.

Birinci çıxarkən, ikinci xidmətçi sür'ətli və şaşqın adımlarla gəlir, əyilir.

Nə üçün böylə şaşırdın? Nə xəbər?

X i d m ə t ç i

İştə təşrif ediyor Peyğəmbər.

B a ş r ə i s

Çabuc ol, söylə buyursunlar...

(Xidmətçi tə'zim edib çıxar)

R ə i s ə

(sinirli)

Əvət,
Bayquşun ötməsi haqdır əlbət.

B a ş r ə i s

(ona)

Sən hərəmxanəyə get, çıq, dəf ol!

Rəisə öncə mütərəddid, sonra kinli baqışlarla sağ qapıdan çıxar.

B a ş k a h i n

(mə'yus, ətrafa)

Daha yox qurtulacaq hiç bir yol.

Ş ə m s a

(ətrafa kinli)

Yoq, bu mümkün deyil əsla, əl'an
İntiqam almalıyım bən ondan.

B a ş r ə i s

(camaata)

Borcumuz yalnız itaət, təslim,
O böyük qüvvətə hörmət, tə'zim...

(Dörd-beş adım qapıya doğru yürür)

*Peyğəmbər belində qılıc, həmailində altın qaplı kitab¹, sağında Əbu Talib o ğ l u ,
solunda X ə t t a b o ğ l u , arqada iki mücahid bulunduğu halda daxil olur. Şəmsa ilə
ikinci rəisdən başqa hər kəs ikiqat əyilir.*

B a ş r ə i s

(tə'zim ilə)

Mərhəbə, ey ulu, haq Peyğəmbər!
Sana gülsün əbədi fəthü zəfər.
Məkkə səndən şərəf almaqda bu gün,
Yeri var göylərə fəxr etsə bütün.

Sükut...

P e y ğ ə m b ə r

O böyük Tanrıya binlərcə sənə...
Lütf edib əqlü zəka qullarına.
Bəni qılmış sizə ən son rəhbər,

¹ Altın qaplı kitab – Qur'anın rəmzi mə'nasına alınmalı...

O fəqət haq düşünən xalqı sevər.
Etsə bir ləhzə təfəkkür birisi,
Bəncə bin illiq ibadətdən eyi.
Düşünün, oldunuz əvvəl qafil,
Uydunuz bütlərə alim, cahil,
Sarıb atəşli bəla şəhrinizi,
Gəldi haq ordusu tə'dibə sizi.
Qırılıb bütələriniz oldu hədər,
Şimdi yoq Kə'bədə onlardan əsər.
Dəyişib dünkü sənəmlər yatağı,
Oldu Allah evi, vəhdət ocağı.
Etsə yardım edəcəkdir əl'an
Sizə yalnız o görünməz Yaradan.
Qapanın səcdəyə hörmətlə bütün,
O böyük eşqilə daim ögünün.
Şəmsə ilə ikinci rəisdən başqa hər kəs səcdə edər.

X ə t t a b o ğ l u

(hiddətlə onlara)

Əcəba varmı şu kibrin səbəbi?

P e y ğ ə m b ə r

Halbuki şəxsə şərəfdir ədəbi.

B a ş r ə i s

İştə gənclik, dəlilik... Əfv ediniz!

Ə b u T a l i b o ğ l u

Xayır, əsla bu deyil hikmətsiz.

(İkinci rəisə)

Sən cavab ver, nə demək bunca qürur?

İ k i n c i r ə i s

(istehzal təbəssümlə)

Səni bilməm ki, nə etmiş məğrur?

P e y ğ ə m b ə r

Bana baq, fikrini aç, söylə bana.

İ k i n c i r ə i s

Yoq sözüm, bən nə deyim şimdi sana,
İştə, sözdən daha kəskin şu silah.

*(Qılıc çəkib Peyğəmbərə hücum edər, Əbu Talib oğlu dərhal biləyini yaqalar və qılıcı
Peyğəmbərin ayaqlarına atar, Xəttab oğlu isə onu mücahidlərə təslim edər.)*

Ə b u T a l i b o ğ l u

Sayğısız! Şimdi qanın oldu mübah!

P e y ğ ə m b ə r

Xain er-gec bulur əlbəttə cəza.

X ə t t a b o ğ l u

Haydı, çıx! Alçaq, ədəbsiz, budala!
Mücahidlər götürürlər.

B a ş k a h i n

(Peyğəmbərin ayaqlarına qapanır, Şəmsaya işarətlə)

Əfv edin, gərçi qəbahətli şu qız.

P e y ğ ə m b ə r

(onun qolundan tutub qaldırır)

İxtiyarsın, səni qırmam, yalnız
Sana hörmətlə qanından keçdim.

Ş ə m s a

(baş kahinə məğrur və acı təbəssümlə)

Hiç təlaş etmə, əfəndim, şeyxim!
Doğru... borcumdu gözətmək ədəbi,
Şaşırtıb durduğumun var səbəbi.

P e y ǧ ə m b ə r

Nə səbəbdir o, məraq etdim bən.

Ş ə m s a

Səni gördükdə qanım dondu həməən,
Qaldım artıq hərəkətsiz, bihal,
Adəta qalmadı tə'zimə məcal,
Nə için gizlətəyim hər kəsdən
Daha ə'la tanıyorsun bəni sən.
Ah, deyil Tanrına, hətta sana da
Hazırım etməyə bu canı fəda!

(Peyğəmbərin ayaqlarına qapanır.)

P e y ǧ ə m b ə r

(göyə işarətlə)

Səni əfv etdi o hüsni-əzəli,
O, gözəldir, sevər əlbət gözəli.

Şəmsa qalqar, təkrar tə'zim edib geri çəkilir.

B a ş r ə i s

(xidmətçiyə)

Haydı, bal şərbəti təqdim ediniz.

Ş ə m s a

(Nədiməyə)

Gəl də, yardım edəlim hər ikimiz.

(Onlar da xidmətçilə bərabər sağ qapıdan çıxarlar.)

B i r i n c i r ə i s

(üçüncüyə)

Ah, bu qız işdə bir afət, fitnə...
Uymuyor sözləri hiç bir-birinə,
Gah kin, gah pərəstiş... bu nə iş?!

Ü ç ü n c ü r ə i s

Bəlli, Peyğəmbərə dil vermiş imiş,
Gərçi həp gənclər onun məftunu,
O fəqət bəklədi yıllarca bunu.

Uzaqdan dəhşətli gurultu və çarpışma səsləri eşidilir, sonra susar.

P e y ğ ə m b ə r

(Əbu Talib oğluna)

Bən ki, hər b etməyə əmr eyləmədim,
Bu nə çarpışma, nə səs? Baq gör o kim?

(O çıxmaq istərkən bir mücahid içəri girər, tə'zim edər.)

Nə imiş, söylə, bu hay-huy nə demək?

M ü c a h i d

Ordumuz Kə'bə önündən keçərək
Yürüyorkən, bizə qırq-əlli nəfər
Qılıç əllərdə hücum eylədilər.

P e y ğ ə m b ə r

Sonra!?

M ü c a h i d

Biz qarşı durub çarpışdıq,
Onların həpsi əzilmiş artıq.

P e y ğ ə m b ə r

(göyə doğru)

Ən gözəl, Tanrı nə istərsə odur,

(Mücahidə)

Get, saqın, olmayın əsla məğrur,
Ediniz əfvi-ümumi e'lan.
Dökməyin qan, veriniz xalqa aman.

B a ş r ə i s

Kəssə hər kim dökülən qan izini,
Qurtaran dahi odur yer yüzünü.

B a ş k a h i n

Ən böyük din, əvət, eylər fərman:
Daima ədlü məhəbbət, ehsan.

B i r i n c i r ə i s

(açıq duran sağ qapıdan baqar, üçüncü rəisə)

İştə bir sirr...

Ü ç ü n c ü r ə i s

O nasıl şey əcəba!?

B i r i n c i r ə i s

Baqsana, gizlicə, dilbər Şəmsə
Bir ilac atmada altın kasaya.

Ü ç ü n c ü r ə i s

Kim bilir, bəlkə zəhərdir, olur a...

B i r i n c i r ə i s

Bəlli!.. Peyğəmbəri təsmim edəcək.

Ü ç ü n c ü r ə i s

Şimdi duydum o pərəstiş nə demək.

Xidmətçi təpsidə bir altın və bir qaç gümüş kasada şərbət gətirir.

Ş ə m s a

(altın kasayı Peyğəmbərə təqdim edər)

İştə bal şərbəti!

P e y ğ ə m b ə r

(kasayı alır, mə'nalı bir baqışla süzər)

Var bunda şəfa,
Lakin əfsus, ətəşim yox, əsla...

(Şəmsaya)

Bunu sən iç, daha məmnun olurum.

B a ş r ə i s

Bu şərafdir sana, al, iç, yavrum!

Ş ə m s a

(kasayı alıb təpsiyə qoyar)

Sonra içsəm eyi olmazmı?

Ə b u T a l i b o ğ l u

Xayır,
Şimdi içməkdə nə mane vardır?

Ş ə m s a

İçəməm.

Ə b u T a l i b o ğ l u

(qızğın)

İçməlisin!

Ş ə m s a

Ah, vaz keç!

X ə t t a b o ğ l u

(ətrafa şübhəli)

Bir səbəb var...

(Şəmsaya kəskin)

İçəcəksin, al iç!

Ş ə m s a

İçəyim... ah, içəyim...

(Əvvəl mütərəddid... sonra cəsarətlə içər. Bir qədər halı dəyişir.)

P e y ğ ə m b ə r

Dur, bu nə hal?

B a ş r ə i s

(Nədiməyə)

Yardım et!

Nədimə bir qızla bərabər Şəmsanın qolundan tutub sağ qapıya doğru götürürlər.

Ş ə m s a

(qapı yanında ölgün səslə)

Söndü ümid, istiqbal...

B i r i n c i r ə i s

Daha biçarədə yoq hiss, idrak.

Ü ç ü n c ü r ə i s

(birinciyə xüsusi)

Edəcək zəhr onu bir anda həlak.

Ş ə m s a

Of... aman...

(Bayılıb təslimi-ruh edər. Xidmətçilərin yardımı ilə sağ qapıdan çıxarılır.)

N ə d i m ə

Bitdi...

X ə t t a b o ğ l u

Bu pək qorqulu sirr.

P e y ğ ə m b ə r

Bütün əsrarı fəqət Tanrı bilir.

Sükut. Təpsidəki şərbətlər geri götürülür, xidmətçi girib əyilir.

B a ş r ə i s

Nə xəbər?

X i d m ə t ç i

Girmək için izn istər,

Üç xaxam, üç də papas.

B a ş r ə i s

Gəlsinlər!

Xidmətçi bir-iki adım yürür, dışarı tərəfə baqaraq əlilə "gəliniz" işarəti verir. Üç yəhudi, üç nəsərə rəisi ruhanisi daxil olur. Peyğəmbərə təzim edirlər.

B a ş x a x a m

Yaşa, ey şanlı, böyük Peyğəmbər!
Tanrı versin əbədi fəthü zəfər.
Ordunuz saçdı bütün gözlərə nur,
Musəvilər sizi təbrik ediyor!

B a ş p a p a s

İsəvilər daha məmnun, daha şad,
Həpsi hörmətlə edirlər sizi yad.
Çünki dökdürmədiniz zülmilə qan,
Verdiniz xalqa ədalətlə aman.

P e y ğ ə m b ə r

Sizi, ey qövmi nəsərə və yəhud!
Əski dinlər edəməz pək məs'ud.
Çünki xudkam idi Musayi-bənam,
Məryəmin oğlu da pək digərkam.
Biri güdməkdə mə'nafə, iqbāl,
Birinə dutduğu həp şe'rü xəyal.
Biri əzməkdə bulur zəvqü səfa,
Biri həp duydu əzilməkdə şəfa.
Bəncə əzmək də, əzilmək də, xəta,
Haqqı sev, haqsızı dəf' et! Zira
Yaqışır haqqa məhəbbət, hörmət,
Kinli cəllada ədavət, nifrət.

(Bir əlində sıyrılmış parlaq qılıcını, digər əlində həmaildən çıxarılmış kitabı tutar. Kəskin bir ahənglə bütün camaata)

Şu qılıc! Bir də şu mə'nalı kitab!
İştə kafi sizə... Yoq başqa xitab.
Açar ancaq şu kitab el gözünü,
Siləcəkdir şu qılıc zülm izini.
Haq, vətən, zəvqi-səadət, cənnət
Hər qılıc kölgəsi altında, əvət.
O da bilgiylə fəqət qiymət alır.
Bilgisiz bir qılıc er-gec qınılır.
Kəsbi-irfan için erkək və qadın,
Çalışın, qəbrə qədər hər çalışın.
Gərçi xilqətdə bəşər birsə, yenə
Eş deyil bilməyən əsla bilənə.
Kişi irfan işığından parlar,
Şübhəsiz, bilgidə Allah gücü var.
Əvət, arif düşünür, haqqı bulur,
Aqibət kəndisi bir Tanrı olur.

(Bu sırada billurin və ilahi bir ahənglə dışarıda əzan oqunur. Peyğəmbər qılıca dayanıb əzəmətli bir tevr ilə dinlər və məclisi dərin bir sükut qaplar.)

Ə z a n s ə s i

Allahu əkbər... Allahu əkbər...
Allahu əkbər... Allahu əkbər...
Əşhədu ən la ilahə illəllah...
Əşhədu ən la ilahə illəllah...

SON

Qeyd – Şu əsərdə bə'zi cümlələr tırnacıq arasına alınıb da qailləri göstərilmək icab edərdi. Fəqət məzkur cümlələr bəlli şəxslər – yə'ni əsil qailləri – tərəfindən söyləndiyi için fəzlə izahata ehtiyac görülmədi.

H.C.

TOPAL TEYMUR

Dram – 5 pərdədə

ƏŞXAS

I

Topal Teymur...
Dilşad Teymurun hərəmi.
Divanbəyi – baş vəzir.
Aqbuga – Teymurun sərdarlarından.
Orxan – binbaşı.
Elmas Divanbəyi qızı, Orxanın rəfiqəsi. Əsmər bənizli, şahin baqışlı...
Şair Kirməni – “Teymurnamə” müəllifi.
Olqa – rus prenseslərindən sarışın və işvəkar bir qız.
Sobuta – gənc zabıt.
Qaraqış – təşrifətcı, çevik bir dəliqanlı.
Dəmirqaya – qalın gevdəli, qalın səsli bir əskər.

İki mühib simalı, qalın yapılı nevbətçi və sairə...

II

Yıldırım Bayazid.
Meliça – Yıldırımın hərəmi.
Əlipaşa – sədri-ə'zəm.
Şeyx Buxari – fəzil bir zat.
Cüce – qısa boylu, kiçik yapılı bir masqara.
Nazim ağa – ariq, ucaboylu, qara ərəb (hərəm ağası).

Köylü qadın, iki masqara, şamlı qızı (rəqqasə), digər rəqqasələr, cəllad və sairə...

BİRİNCİ PƏRDƏ

Səmərqənddə, Əmir Teymur sarayında Şərq zəvqinə uyğun süslü bir salon... Salonun içi Türkiyə, İran və Hindistan məfruşat ilə döşənilmiş... Dört guşədə gümüşdən yapılmış birər qartal, ortada altın sütunlar, yaldızlı masalar və sandaliyələr... Qarşıda böyük bir pəncərə, pəncərədən görünən son dərəcə baqımlı və çiçəkli gözəl bir bağça nəzərləri oqşar. Olqa pəncərə önündə ətrafı seyrə dalmış görünür. Dışarıda əskəri marş çalınır.

Or x a n . (Gəlir. Olqayı görür-görməz arqası sıra gələn D ə m i r q a y a ya).

İştə prenses Olqa!.. İştə yeni açmış Moskof çiçəyi!..

D ə m i r q a y a . (*daima laübalı və qalın səslə*). Tuhaf şey? Hiç insandan çiçəkmi olur? Moskof qızı desənə...

Or x a n . Ah, o çiçəkdən də lətifdir.

D ə m i r q a y a . Tutaım ki, lətifdir. Nəmə lazım, bən qarışmam.

Or x a n . D ə m i r q a y a ! Sən bir tərəfə çəkil.

D ə m i r q a y a . Niçin?

Or x a n . Çünki onunla qonuşmaq istərim.

D ə m i r q a y a . Pəki, bən sənin kölgən deyilmiyim? Səndən nasıl ayrılı bilirim?

Or x a n . İnsan bə'zi vaxt kölgəsini deyil, kəndisini belə unudur.

D ə m i r q a y a . (istəhzalı gülümsəyişlə). Yoqsa şimdi kəndini unutdunmu?

Or x a n . Haydı, çox söylənmə, çəkil.

D ə m i r q a y a . Çəkil dersin, çəkilirim. Nəmə lazım, hiç qarışmam.

(*Çəkilir*).

Or x a n . Yenə gözəl Olqa nə düşünüyor?

O l q a . (Orxana doğru gəlir). Ah, Orxan sənmişin?

Or x a n . Əvət, Orxan kəndisi səninlə bərabər deyilsə də, daima qəlbi, ruhu sənindir.

O l q a . Allah eşqinə şu əskərlər nəyəyə gediyor? Bu hazırlıq niçindir əcəba?

Or x a n . Yeni bir müharibə varmış.

O l q a . Ah, müharibə, daima müharibə!.. Əcəba nəyəyə, kiminlə?

Or x a n . Onu yalnız Qızıl Qaplan bilir. Əvət' Əmir Teymurun planını bizim kibi küçük yaradılmışlar biləməzlər.

O l q a . Halbuki onun yüzündə hiç bir şiddət və həyəcan izi yoq... Hər zamanki vəqar və ciddiyyəti, hər zamanki halı üstündə.

Or x a n . Böyük qəhrəmanlar şiddət və qəzəb zamanlarında daha mülayim və həlim görünürlər.

O l q a . Orxan! Sən dəmi gedəcəksin?

Or x a n . Əlbəttə, hiç onsuz olurmu? Biz türklər çadır altında doğar, açıq səhralarda, qanlı müharibələrdə ölürüz.

O l q a . Rica edərim, yetişir, şu müharibədən, ölümdən çox söyləmə!

Or x a n . Müharibədə ölənlər evdə ölənlərdən sayca daha azdır. Bəncə mübarizəsiz bir ömür, ömür deyil... Biz türklərə qürur və nəş'ə

verən bir şey varsa o da müharibə, o da qalibiyyətdir. Unutma ki, sən kəndin də fəth və zəfər səhralarında bulunmuş bir çiçəksin.

O l q a. Ah, sən bəni Moskofdan buraya niçin gətirdin niçin?! Teymur sarayında həbs etmək içinmi?

Or x a n . Xayır, sən burada məhbus deyilsin, bəlkə şahzadə xanımlar qadar hörmət və izzətə maliksin. Daha doğrusu böyük xaqanın möhtəşəm sarayını bəzəyən ən parlaq bir yıldızsın.

O l q a. (ətrafə). Ah, mərhəmətsiz... (Orxana) Demək bəni yalnız bıraqlı da gedəcəksin, öyləmi?

Or x a n . Nə olur? Başqa qadınlar nasıl, sən də öylə...

O l q a. (ətrafə). Ah, duyğusuz!.. Dur, bən sana şimdi anlatırım.

Or x a n . Pək düşünüyorsun, Olqa. Sana bir şeymi oldu?

O l q a. Daha nə olacaq? Sən bəni düşünmüyorsun, sən bəni sevmiyorsun.

Or x a n . Xayır! Aldanıyorsun. Səni sevməmək, gözəlliyə qarşı kor olmaq deməkdir. Ah, nazlı gövərçinim! Nə qadar xırcın və sinirli imişsin. Gəl! Gəl də şu mavi göyləri andıran cazibəli gözləri, şu al şəfəqləri utandıran füsunkar dodaqları öpəyim. *(Qolları arasına alıb öpmək istər. Olqa geri çəkilir).*

O l q a. Xayır, istəməm.

Or x a n . Niçin?

O l q a. Çünki gönül verdim bir qəlbə xəyanət etmiş olurum.

Orxan *(heyvətlə)*. Gönül verdiyin bir qəlbəmi?

O l q a. *(kəskin)*. Əvət.

Orxan *(onun əlini yaqalar, sarsılmış bir halda)*. Söylə, o nasıl qəlb, o kimin qəlbi imiş?

O l q a. Xayır, söyləməm. (Ətrafə.) İştə bu söz onu qışqandırmaq için kafi...

Orxan *(qızğın)*. Söylə diyorum sana, o kim, bana qarşı çıxan o cəsarətli rəqib kimdir?

O l q a. Səndən daha böyük, səndən daha qəhrəman...

Or x a n . Adını söylə!

O l q a. Xaqanlar xaqanı Topal Teymur...

Orxan *(həyəcanlı və qızğın)*. Olqa, Olqa!.. Moskofdakı halını nə çabucq unuttun? Düşün ki, biz Moskofa girdiyimiz zaman hər tərəf kinli, amansız bir atəş içində yanıyordu. Ordumuz qaçanları izlərkən bən qanatlarımı yalnız sənin üzərinə gərdim, yalnız səni ölümdən

qurtardım, əvət. Sən o zaman mə'sum bir qızçıqazdın. Vəqtini xoş keçirib də eyi tərbiyə alman için Teymur sarayına gətirdim. İştə sən böyüdükcə bənim arzularım da çiçəklənməyə başladı. Əfsus ki, bu gün bəslədiyim visal ümidləri yerinə, qarşıma acı bir ümitsizlik çıxıyor.

O l q a. O da səndən, sənin vəfasızlığından.

Or x a n . Nasil vəfasızlıq? Anlayamadım.

O l q a. Orxan, Orxan! Sən baş vəzirin qızı Elmasa uyduqca, o qısqanc və məğrur hərəmindən ayrılmadıqca, aramızdakı sevgidən bəhs etmək yersizdir.

Or x a n . Niçin insaf etmiyorsun, o şimdi anadır. Bununla bərabər Elmas bizim sevgimizə əsla mane olamaz.

O l q a. (gülərək). Xayır, yanıma, əzizim. O pək dəhşətli qadın...

Or x a n . Qadınların incə təbəssümləri, dəhşətlərindən daha güclüdür. *(Olqanın əlini yaqalar.)* Şimdi bən ona mərhəmət ediyorum, fəzlə qısqanclıq edərsə kəndisi zərər görür.

O l q a. Demək bəni daha çox seviyorsun, öyləmi?

Or x a n . Olqa, səni sevməməkmi olur? Unutma ki, Orxan sənin əsirindir.

Q a r a q u ş (D ə m i r q a y a ilə bərabər pərdə arasında görünür). Ah, xain!.. *(Dəmirqayaya.)* İştə gördünmü, get də Elmas xanıma xəbər ver.

D ə m i r q a y a. Gəl bəri, canım, nəmə lazım, bən qarışmam.

Çəkilirlər.

Or x a n . Teymur son səfərində, Hindistana hücum edərkən Səmərqənd inzibatını gözətmək için bəni burada bıraqdı. Ehtimal ki, yenə qalırım, o zaman istədiyimiz kibi zəvq və səfaya bəqarız.

O l q a. (ətrafa bəqar). İştə Topal gəliyor. Yarın aqşam səni çinarlı bağçada havuz kənarında bəklərim.

Or x a n . Yaxşı... *(Gedir.)*

O l q a. (yalnız). Xeyr, Orxan bənimdir. Onu kimsəyə verməm. *(Azacıq tərəddüd.)* Ah, fəqət Elmas, baş vəzirin qızı Elmas!.. O bəni pək düşündürüyor.

Əli alnında məhzun bir tevr ilə düşüncəyə dalar. Bu sırada Ə m i r T e y m u r gəlir. O, ortaboylu, qəvi bünyəli, yüksək alınlı, iri başlı, rəngi ağ, yüzü azacıq qanlı, omuzları geniş, parmaqları yuvarlaq, qalçaları uzun, əzəlatı qayət sağlam bir şəxsiyyətdir. Vücudunun düzgünlüyündən ayağındakı aqsaqlıq bir o qadar gözə çarpmıyor. Səsi güclü və gurultuludur. Asya üsulu geniş və açıq ətəkli ipək kaftan (çapan) büründüyü

halda baş örtüsü keçədən yapılma məxruti bir külahdan ibarətdir. Külahın təpəsində inci və sair mücevhərat ilə süslənmiş uzunca bir yaqut püskül bulunur.

T e y m u r. Yenə Moskov erməğanı, gözəl rus qızı nə düşünüyor?

O l q a. (*məhzun təbəssümlə*). Böylə möhtəşəm bir sarayda bənim nə düşüncəm ola bilər?

T e y m u r. O halda yüzünü saran şu kədər bulutları nə demək? Bən solğun çiçəkləri hiç sevməm. Daima yeni açmış güllər kibi, daima gül bənizli şəfəqlər kibi nəş'əli olmanı istərim. Əvət, söyləyəcəyin sözləri hər zamankı şətarətilə gülərək, nazlanaraq söylə!..

O l q a. Bənim şətarətim böyük xaqanın qəzəbinə səbəb olur deyə əndişə ediyorum.

T e y m u r. Pəki, əndişə niçin?

O l q a. Çünki qəlbi hər b atəşilə alevlənən bir hökmdara qarşı gülümsünmək cəsəriti həddim deyil...

T e y m u r. İştə pək yanıls düşüncə... Müharibə hazırlığı Teymur qəzəbləndirməz, bil'əkis bayram tədariki qadar xoşhal və məmnun edər.

O l q a. (*şux və cazibəli bir əda ilə*). Lütf ediniz əfəndim, iki aydır ki, Səmərqənd şə n və şatır bir hal keçiriyor. Zərəfşan çayının oynaq dalğaları gönüllərə nəş'ə sərpiyor və xoşahəng ninnilərlə Bingül dərəsi şənliyini alqışlıyor. Fəqət nədənsə birdən-birə bu şənliklər kəsildi. İştə onunçin azıq maraq etdim.

T e y m u r. Nasıl, Bingül dərəsi pək xoşmu?

O l q a. Ah, Bingül dərəsi başqa bir aləm... Adətə rə'ya qadar gözəl, cənnət qadar parlaqdır. Əvət, Bingül dərəsindəki zəvq və səfa məclisləri, yeşil ovalar içində qurulmuş çadırlar, Ərəbistan və İrana məxsus sırapərdələr görülür şeylərdən deyil... Hələ Hindistandan gəlmə canbaz və oyunçular, mizahçı və lətifəçilər, rəqqas və rəqqasələr... Bir taqım cirit oyunları. Pəhləvanların güləşməsi, yeşil-qırmızı rənglərlə boyanmış fillərin oynadılması, hər dürlü xanəndə və sazəndə, hər çeşit yarış və əyləncə gerçəkdən insanı sərxoş ediyor. Hələ bu şənliyə əmir və şahzadələrin hərəmləri və bütün türk-tatar qızlarının iştirakı, hər tərəfdən gələn əcnəbi səfirlərin belə nəzərini cəlb ediyor. Və hər kəs böyük Teymurun dəbdəbə və ehtişamını seyr etdikcə heyrətdən kəndini alamıyor.

T e y m u r. İştə məftunu olduğun şu mənərələr, Səmərqənddəki möhtəşəm saraylar və ali mədrəsələr, böyük məbədlər və abidələr

həp qalibiyyət əsərləri, həp fəth və zəfər tarixidir. (*Təbdili-tevr ilə*.) Bana baq, Olqa! Sən səyahətdən zəvq almırsın?

O l q a. Şübhəsiz, səyahət insanın gönlünü açan şeylərdən biridir.

T e y m u r. O halda səni kəndimlə bərabər götürəcəyim.

O l q a. Nəyəyə, müharibə meydanınamı?

T e y m u r. Öylə ya! Görüləcək mənzərələrin ən gözəli hər bə və qalibiyyət səhnələridir.

O l q a. Əvət, Orxan da öylə söylüyor.

T e y m u r. (*mə'nalı təbəssümlə*). Ya!? Orxan pək gözəl düşünüyor. Demək bənimlə bərabər gedərsin, deyilmi?

O l q a. Böyük xaqanın arzusuna itaət və hörmət ən böyük səadətdir.

T e y m u r. Səndəki idrak və zəkadan pək məmnun oldum. Hərəmxanəyə get, şimdi hökumət adamları buraya gələcək.

Olqa tə'zim edib çıxar.

T e y m u r. (*əl çalar. Qaraquş gəlir*). Qaraquş! Orxan nerdə?

Q a r a q u ş. Dəmin buradaydı, Olqa ilə görüşüyordu.

T e y m u r. Onu buraya çağır. Bir də Divan bəyi yaxud Aqbuğa gəlsə xəbər ver... (*Gedər.*)

Q a r a q u ş (*tə'zim ilə*). Baş üstünə... (*Çəkilmək istərkən ətrafa baqar.*) İştə Elmas gəliyor, şimdici qəlbinə bir qıvılcım atarım. (*Gələn Elmasa.*) Əfv edərsiniz, Orxan nerdə?

E l m a s. Bən də sana sormağ istərim, dəmin burada imiş...

Q a r a q u ş. Əvət, Olqa ilə bərabər idi, fəqət getdi.

Dilşad gəlir, duymazlar.

E l m a s. Nə qonuşuyorlardı?

Q a r a q u ş (*azciq sırıtaraq*). Mə'lum a, eşq aləminə əğyarın qarışması eyi bir şey deyil...

E l m a s. Nasıl eşq, nasıl eşq!? (Ətrafa.) Ah, çıldıracağım...

Q a r a q u ş. Hər halda Orxan sizin ərinizdir. Onu siz bəndən daha eyi tanırsınız. Lakin bən yenə onda qüsür görmüyorum. Bütün qəbahətlər qızda... Çünki Orxana dəli kibi sarılıyır.

E l m a s (ətrafa). Ah, xain Orxan, dur, bən sana göstəririm.

Q a r a q u ş. O öylə bir bəla ki, beş gün sonra Əmiri də məftun edər.

D i l ş a d. Nasıl? Əmiri də mi?

Q a r a q u ş (*şaşqın bir halda kəkələr*). Xayır, xanım! Əmir...

D i l ş a d (*həyəcanlı və qızgın*). Qaraquş!

Q a r a q u ş. Əfv edərsiniz...

D i l ş a d . Düşün ki, bana Qəməreəddin qızı Dilşad derlər. (Ətrafa.) Ah, sayğısız Olqa!..

Q a r a q u ş. İştə Əmir gəlir, bən Orxanı çağırmalıyım.

D i l ş a d . Get! (Gedər.) Elmas! Sən şimdİ Əmirə bir söz söyləmə.

T e y m u r. (gəlir, əylirlər). Dilşadı pək həyəcanlı görüyorum.

D i l ş a d . Xayır, həyəcana bir səbəb yox...

T e y m u r. Gözlərin daha başqa mə'nalar anlatıyor.

D i l ş a d . Ətraf qəzalardan ixtiyar bir köylü gəlmiş, bana şikayət ediyordu. Pək sıqıldım da halım bir az dəyişdi.

T e y m u r. Əcəba köylünün şikayəti nə imiş?

D i l ş a d . Bu yılkı buğday məhsulu az olmuş, hökumətə vergi verəməmiş, onunçin qəza hakimi Mamay xan zavallını qırbacla döydürmüş.

T e y m u r. (*heyvət və şiddətlə*). Nəsil, nəsil!? İxtiyar köylüyü

qırbacla döydürmüş ha!.. Ah, qudurğan, şaşqın!.. O düşünmüyor ki, əhaliyi incidən bir hakim yavrusunu parçalayan bir heyvan qadar şüursuzdur. Zərər yox, yarın məsələ aydınlaşır, bu söz doğru çıxarsa, sayğısız hərifə ən şiddətli cəza verilir. (Kəskin) Əvət, qırbacı qadar nüfuz və idarəsi olmayan bir hakim, hökumət namına ən çirkin və silinməz bir ləkədir.

D i l ş a d . Köylünün dediyinə görə əkdiiyi yer təcrübədən çıxmamış bir səhra imiş, onunçin də eyicə məhsul alamamış.

T e y m u r. Zavallı Mamay xan, zavallı!.. Bən yarın onun kor gözlərini açarım. Görünüyor ki, o məmləkət qanunlarını unutuyor.

D i l ş a d . Halbuki qanunca bir adam məhsulsuz bir səhrayı şənletirsə, ya bir kəhriz çıxarırsa, yaxud yeni bir bağça salıb bir viranəyi abad edərsə, o şəxs birinci yıl büsbütün vergidən azad olur. İkinci yıl kəndi istəyilə bir şey verirsə verir, verməzsə məcbur deyil. Üçüncü yıl, yalnız üçüncü yıl qanuna müvafiq vergi verməlidir.

T e y m u r. Xayır, Mamay xan aldanıyor. O düşünəmiyor ki, rəncbərlər sıqıldıqca devlət xəzinəsi boşalır, xəzinə boşalınca ordunun halı pozulur. Və şu pozuqluq da məmləkətin pərişanlığına səbəb olur. Hiç məraqlənmə! Yarın, əvət yarın haq yerini bulur.

D i l ş a d . Əskik olmayın... (*Elmasa*.) Gedəlim. (*Getmək istərlər*.)

T e y m u r . Bana baq, Dilşad! Daha dur, sözüm bitmədi. Səni pək sarsılmış və həyəcanlı görüyürəm. Unutma ki, sən Teymur hərəmisin. Söylə, açıq söylə, yüz-gözünü saran şu fırtınalı bulutlar nədən iləri gəliyor?

D i l ş a d . Ah, şu aşiftə qız... Olqa!..

T e y m u r . Nə var, nə olmuş?

D i l ş a d . Zavallı Elmasa göz veriyor da, ışıq vermiyor. Hər gün yeni bir sevgi, hər gün yeni bir tərənə. Bilməm ki, Orxandan nə istiyor?

E l m a s . Həttə, əvət həttə!.. (*Sözünü bitirəməz.*)

D i l ş a d . Ah, hər halda Olqa buradan dəf" edilməli...

T e y m u r . Hiç sıqılma, Elmas, səni üzən düşüncələr pək çapuq gedər. Sən Divan bəyi qızı və Orxan hərəmisin. Bən onların hər ikisini sevirəm. Hələ səndəki vəqar, səndəki vəqar və əzəmət!

E l m a s (*xəfif baş əyintisi*). Təşəkkür edirəm.

Q a r a q u ş (gəlir, əyilir). Orxan əmri-hümayuna müntəzirdir.

T e y m u r . Gəlsin. (*Qadınlara*). Siz çəkilin. (Gedərlər. Orxan gəlir, əyilir.) Orxan! Yaqın gəl... (*Əlini onun omuzuna qoyar*). Sən həm qəhrəman bir cəngavərsin, həm də siyasəti pək gözəl bilirsən. Səni bir işə təyin etdim, yarın yola çıqmalısın.

O r x a n . İtaət borcumdur.

T e y m u r . Osmanlı sultanı Yıldırım Bayazidə elçi göndərdik, hənuz ondan bir xəbər yox. Hər halda bizim Bursada, Yıldırım paytaxtında bir gözçümüz bulunmalı; sarayın iç və dış yüzünü öyrənib hər ay bizə xəbər verməli. Divan bəyi lazım gələn vəzifəyi sana söylər. Ordumuz bir həftə sonra Mısır-Şam tərəflərinə hərəkət eyləyəcək. Sən də doğru, Bursaya gedərsin. Orada kəndini bana düşman göstərsin, Yıldırıma məhəbbət bəslədiyin üçün buradan qovulduğunu söylərsin. Həttə bizimkilər də öylə bilməli... Çünki şəhrimizdə casus bulunur da tədbirimiz boş çıxar.

O r x a n . Yıldırım sözlərimə inanmazsa?

T e y m u r . Hiç məraq etmə, inanır; çünki o çox məğrurdur. Məğrurlar isə həqiqəti görəməzlər. Diyorlar, o, gözədən pək zəifdir, məgərsə qəlbi və düşüncəsi də kor imiş... (Kəskin.) Əsla düşünmə, get, yarın üçün hazırlan, Dəmirqaya da səninlə bərabər bulunsun.

O r x a n . Lakin o, pək sadə adam... İşlərimə əngəl olur deyə ehtiyat ediyorum.

T e y m u r. Ehtiyat lazım deyil. O, təcrübədən çıxmış sədiq bir əskərdir. Haydı, oğlum! Vəzifə və ciddiyyət!

O r x a n . Böyük xaqanın əmri hər şeydən yüksəkdir. (Əyilir, çıxar.)

Q a r a q u ş (gəlir, əyilir). Divan bəyi, şair Kirmani, sərdar Aqbuğa hüzurə izn istiyorlar.

T e y m u r. Buyursunlar. (*Qaraquş gəlidiyi tərəfə ehtiramkar bir işarət edər. Hər üçü gəlir, əyilir. Teymur nəvəsişkar bir tevr ilə.*) Divan bəyinin əhvalı?

D i v a n b ə y i . Təşəkkür edirəm.

T e y m u r. Şair Kirmani nasıl?

Ş a i r . Əskik olmayın.

T e y m u r. Ordumuzun qəhrəman sərdarı Aqbuğa nə halda?

A q b u ğ a . Aqbuğa hər an yılmaz ordu ilə bərabər sarsılmaz xaqanın əmrini bəklər.

T e y m u r. Pək gözəl, oturun. (Oturlar). Aylarca Bingül dərəsində böyük şənliklər yapıdığ, epeycə zevq və şəfayə daldıq, bir qadar da müharibə şənliyi yapsaq eyi olmazmı?

A q b u ğ a . Bəncə müharibə meydanı dügün dərnəklərindən, eysü-nuş məclislərindən daha xoş, daha ruşəşinadır.

T e y m u r. Buna sən nə dersin, şair? Bu gün gözümə pək nəş'əli görünüyorsun.

Ş a i r . (*laübalı və yarımşərxoş bir qəhqəhəylə*). Şənlik... o da şənlik, bu da şənlik... Qavğa... o da qavğa, bu da qavğa... Yalnız, əvət yalnız arada bir fərq var ki, siz cəngavərlər insan qanına hərissiniz, biz şairlər gülgün şərəbə... Onda vəhşət və dəhşət var, bunda zevq və şətarət. Sizin hər bə nə'rələriniz yürekləri qoparır, insanları parçalatır, anaları ağlatır. Şairlərin eysü-nuş tərənələri isə kinləri, kədərləri öldürür. Yüzləri, gönülləri güldürür. Siz insan qafalarını qırarkən, biz də o qafalardan yapılma qədəhləri bir-birinə vururuz. Siz hər bə və dəhşət qalibi, biz eşq və məhəbbət məğlubu. Fəqət bizim şu məğlubiyyətimiz o qalibiyyətdən daha üstündür.

T e y m u r. Bəxtiyar şair! Səni sərməst edən tatlı xəyal, yalnız xoş bir təsəllidir. Bununla bərabər sən pək böyüksün, əvət, sən kibi dəyərlı simaların qədr və qiyməti anlaşılsaydı, bənim kibi topallar soldakı sıfır qadar mə'nəsiz qalırdı. Siz yarasalar ölkəsində, korlar məmləkətində parlayan bir günəşsiniz. Əfsus ki, insan adını daşıyan ikiyaqlı həşərat pək qaba və pək səfil bir şey... İştə şu qaba və miskin

həşəratı uslandırmaq üçün, onların pas tutmuş kirli vicdanlarını yıqmaq üçün yalnız Teymur qılıcı lazım... Əvət sevgili şair! İnsanlar mərhəmət və məhəbbətdən ziyadə dəhşət və qüvvətə tapınırlar. (*Aqbuğaya*). Demək, ordu tamamilə hərbə hazır, öyləmi?

A q b u ğ a. Əvət, həpsi bir fərd kibi əmrə müntəzirdir.

T e y m u r. İştə kafi...

Ş a i r. Şimdi nerəyə, əcəba?

T e y m u r. Mısır və Şam üzərinə.

Ş a i r. Fəqət bu siyasəti əsla düşünəmiyorum.

T e y m u r. Sən “Teymumamə” müəllifi ikən bənim siyasətimə yabançı görünmək tuhaf deyilməyi ya? (Həyəcanlı.) Ah, Savə!.. Fazil Şeyx Savənin qətli nə çabıq unutuldu. Bən onu Ərəbistana elçi göndərdim. Mısır hökmdarı alçaqcasına öldürtdü. Əcəba elçi də öldürülürmü? Xayır, xayır, Şeyx Savənin qanı yerdə qalmaz.

Ş a i r. Fəqət azıq istirahət də lazım. (*Teymurun taxtı önünə sərilmiş qaplan dərisini göstərir.*) İştə Hindistanda Qanq nəhri kənarında avladığı qaplanların dərisi hənuz qurumamış, Sultan Mahmud ölkəsində aqıtdığı qanların izi hənuz topraqdan silinməmiş...

T e y m u r. Bən məğrurları əzmək üçün yaradılmış bir allah bəlasıyım. Tökdiyüm qanlar da yalnız haq və ədalət nəminədir.

Ş a i r. Açıq söyləmək lazım gəlsə, bən qan tökülməkdə hiç bir haq və ədalət görməyiorum.

T e y m u r. (*məğrur təbəssümlə*). Əvət haqlısın, çünki... şairsin.

A q b u ğ a. Şairlər də mənəvi həkimlərdir. Qan aqıtmaqdasə yara bağlamağı daha xoş görürlər.

T e y m u r. Baqalım Divan bəyi nə deyior?

D i v a n b ə y i. Bana qalırsa xeyir və şər ikizdir. Məhəbbətlə ədavət bir-birinə bağlıdır. Lüzumundan fəzlə məhəbbət nifrət doğurduğu kibi, həddən aşırı qan tökülməkdə də bir fəzilət yox.

T e y m u r. Divan bəyi daha başqa düşünüyor, o daha etidalçı. Fəqət unutmamalı ki, hər səciyyə və şəxsiyyət birər qanun deməkdir. İştə bu gün şəxsiyyətim bana nə əmr edərsə, onu yapmaqdan çəkinməm. Bununla bərabər bən şimdiyə qadar qurultaysız, şurasız bir şey yapmadım, çünki şurasız bir məmləkət cahil bir şəxsə bənzər ki, tutduğu işlər, söylədiyi sözlər həp nədəmət və fəlakət doğurur. Bən daima həkim və aqıl şəxsləri dinlədim, böyük sərdarlar ilə müşavirə yaptım. Yalnız hərə ilə mübarizəyi deyil, sülh mə'nafeyini də düşündüm.

Əvət, bən şu nihayətsiz ölkələri gah tədbir və siyasətlə, gah sülh və məhəbbətlə, gah təhdid və şiddətlə, gah əfv və mülayimətlə idarə etmək istərim. Bən hər işdə səbat və istiqaməti sevdiyim kibi, həzm və ehtiyatdan da xoşlanıram, lazım gəlsə, bə'zən düşmanlarıma qarşı səbr və təhəmmül göstərirəm, bə'zən də qafil və cahil görünməkdən zevq alıram.

D i v a n b ə y i. Baqalım, şura nə qərarə gəlir.

T e y m u r. Əminim ki, Ərəbistan səfərinə kimsə etiraz etməz. Çünki Bingül dərəsində dövlət kişilərindən pək çoxunu dinlədim. Hər kəs bənim fikrimə iştirak ediyor. Bu xüsusda tərəddüd göstərən varsa, o da yalnız şair Kirmani ilə sənsin. Şübhəsiz ki, iki gün sonra siz də əksəriyyətə tabe olursunuz.

Q a r a q u ş (gəlir, əyilir). Sobutay hüzura izin istiyor.

T e y m u r. Hanki Sobutay?

Q a r a q u ş (Aqbuğaya işarətlə). Böyük sərdarın kiçik qardaşı, Yıldırım Bayazidə göndərilən elçi...

T e y m u r. Gəlsin, baqalım nə cavab gətirmiş. (*Qaraquş kənara işarət edər. Sobutay gəlir, əyilir.*) Xoş gəldin, oğlum, nasılsın?

S o b u t a y. Böyük xaqanın kölgəsi əskik olmasın.

T e y m u r. Osmanlı sultanından nə xəbər?

S o b u t a y. İştə göndərdiyi cavab... (*Məktubu təqdim edər.*)

T e y m u r. (*məktubu Divan bəyiyə verir, elçiyə.*) Məktubu Divan bəyi oqur, söylə, baqalım qəhrəman Sobutay! Sən nə gördün, sən nə eşitdin?

S o b u t a y. Yıldırım daima eyş-işrət düşkünü... Götürdüyüm məktuba qarşı acı qəhqəhələrlə güldü; həm də son dərəcə saymazlıq, soğuluq göstərdi.

T e y m u r. Demək bənim düşmanım Qaraqoyunlu əmiri Qara Yusifi yenə himayə etmək istiyor, öyləmi?

S o b u t a y. Yalnız Qara Yusifi himayə etmiyor, hətta Bağdad Sultanı Əhməd Cəlayiri də ittihadə cəlb etmiş, həm də bizim əleyhimizə...

T e y m u r. (acı qəhqəhəylə). Demək düşmanlarımız ilə itilaf yapıyor, bizi hiçə saymaq istiyor, öyləmi? (*Başını məktubdan qaldıran Divan bəyiyə*) Pəki nə yazıyor?

D i v a n b ə y i. Təkrarə nə hacət?! İştə Sobutayın söylədiyi kibi: saymazlıq və soğuluq... Başqa laf yoq.

T e y m u r. (kinli). Saymazlıq və soğuluq... Nə gülünc həqarət! (*Hiddətlə yerindən qalqar.*) Ah, saymazlıq və soğuluq... Nə böyük cəsarət!.. Bən ondan qardaşca məhəbbət bəklərkən işlə aldığım cavab! Qara Yusiflə Əhməd Cəlayir bəni gözəl tanıyırlar, fəqət Yıldırım!.. Yıldırım isə şərab düşkünü... Zərər yox, o da ayıldıqdan sonra tanır. Bən İrana ayaq basdım, ən böyük cəngavərlər qarşımda duramayıb Mazandaran çaqqalları kibi ormanlara qaçdılar. Moskofa hücum etdim, rus knyazları qorqudan şimal ayıları kibi ürküşüb dağılmağa başladılar. Hindistana yürüdüm. Sultan Mahmud ordusu Qanj nəhri kənarındakı qaplanlar kibi oqlarıma şikar olub diz çökdülər. Əvət bir gün gəlir ki, məğrur Yıldırım da paytaxtı Bursada Topal Teymuru qarşılar və o zaman... işlə o zaman sərxoşluğun nəticəsini və bənim kim olduğumu haqqilə anlar.

Pərdə

İKİNCİ PƏRDƏ

Gözəl bir köşk... Ortada fəvvarəli bir havuz, havuz kənarında Kişmir və İsfahan səccadələri ilə ipək döşəklər, qədifə (məxmər) yasdıqlar və balıqlar, masa və sandaliyələr... Bağça başdan-başa dürlü çiçəklərlə bəzənmiş, ta uzaqlarda sıra ilə ulu çinar ağacları nəzərləri oqşar. Kənardan eşidilən həzin bir kamança səsi ruhlara nəş'ə səpər. Bir tərəfdə şərabla dolu sürəhi və bir qədəh, soyulmuş və soyulmamış alma və şaftalı, digər tərəfdə qələm, dəvat, bir taqım dəftər və kitablar bulunur.

Ş a i r K i r m a n i yastığa yaslanaraq yazı ilə məşğul görünür. O l q a əlində böyük bir gül dəməti gəlir. Arqa tərəfdən qədəh içərisinə bir gül biraqıb geri çəkilir.

Ş a i r. (*başını qaldırır, dolu qədəhi alıb içmək istərkən heyətlə.*) Əcəba bu gül neredən? (*Ətrafa bəqar, Olqayı görüncə qələmi biraqır.*) Ah, nə böyük səadət!.. (*Ahəngi-məxsus ilə.*) Badə, gül, bir də gül bənizli mələk!.. (*Yerindən qalqıb sandaliyəyə oturur.*)

O l q a. Sizi rahatsız etdim, deyilmi?

Ş a i r. Bil'əkis, şairləri rahatsız və müztərib edən bir şey varsa, o da gözəllərdən uzaq bulunmaqdır.

O l q a. (*əlindəki dəməti təqdim ilə*). İşlə şu gülləri yalnız şair üçün topladım.

Ş a i r. (alır). O halda şair son dərəcə bəxtiyardır. (*Olqaya işarətlə.*) Müsəidənizlə şu qədəhi təbiətin ən canlı şe'ri şərafinə içmək istərim. (İçər).

O l q a. Nuş olsun! Şu dəftərlər nə? Yoqsa yeni bir ilhammı var?

Ş a i r. Xayır, “Teymurnamə” yazıyorum.

O l q a. Pək gözəl. Böyük xaqanın tarixini yazmaq şərəfi hər kəsə nəsib olmaz.

Ş a i r. Halbuki, eşq və gözəllik tarixi yazan şairlər daha yüksəkdir.

O l q a. (*gedəcək olur*). Müsaidənizlə...

Ş a i r. Gedi yormusunuz?

O l q a. Əvət.

Ş a i r. Nədənsə bu gün sizi pək düşüncəli görüyürəm. Səbəbini sora bilərmiyim?

O l q a. Səbəbi böyük bir haqsızlıq.

Ş a i r. Nasıl haqsızlıq!?

O l q a. Allah eşqinə, söyləyin, Orxan gerçəkdənmə Yıldırım mühibbi? Sizcə o, Teymura xəyanət edərmə?

Ş a i r. Hiç ümid etməm.

O l q a. İştə Orxanın xəyanəti hər ağızda söyləniyor. Ah, nə qadar böyük bir iftira, nə qadar fəna yanış... Aman, əfəndim, Teymur sizə qarşı böyük hörmət bəslər. Lütfən Orxanı müdafiə ediniz.

Ş a i r. Hiç təlaş etməyin, əlimdən gəldiyi qadar çalışırım.

O l q a. Əskik olmayınız. (*Xəfif baş əyintisilə çəkilir*).

Ş a i r. İzzət və şərəflə... (Ətrafa). Bəxtiyar Orxan! Səadət pərisi üzərində qanat çalıyor da əsla xəbəri yoq. (*Qədəhi şərablə doldurur. Bu sırada Teymurla Divan bəyi gəlir*).

T e y m u r. Yenəmi şərab, möhtərəm şair? Yenəmi şərab?

Ş a i r. Böyük cihangirin qanlı müharibələri ancaq qanlı şərablə yazıla bilir.

T e y m u r. Kinayəmi, yenə kinayəmi? Əylənmək istədiyən cihangirin qəzəbi səni qorqutmuyormu?

Ş a i r. (laübalı və tatlı təbəssümlə). Hökmdarların hiddət və qəzəbi böyük bir məmləkəti alt-üst edir, fəqət kiçük bir şairi qorqutamaz. Əvət, bən yalnız gözəllərin itab və sərənişlərindən mütəəssir olurum. Bəncə işvəkar bir qaşın çatılması, parlaq bir qılıcın çəkilməsindən daha mə'nalı, daha kəskindir.

T e y m u r. Sən çox içiyorsun, halbuki məmləkət qanunu və türk adəti bunu şiddətlə mə'n edir.

Ş a i r. Şairlər isə, adət və qanun çərçivəsini qırıb parçalamaqdan daha çox zevq alırlar.

T e y m u r. (*məmnun qəhqəhəylə*). İştə səni bana sevdirən də şu rindanə xislət, şu qürur və əzəmətdir.

D i v a n b ə y i. Şair Kirmani böyük ruhşinasdır. O, pək gözəl biliyor ki, Teymur hökumətləri yıqar, məmləkətləri yaqar; ən məğrur hökmdarları əzər, ən şücaətli qəhrəmanları qəhr edər, fəqət dəyərli şair və ədiblərə, alim və fəzil şəxslərə qarşı da o nisbətə hörmət və məhəbbət bəslər. İştə Səmərqəndin evləri, misafirxanələri deyil, şəhər ətrafındakı köşklər və bağçalar belə uzaqdan gələn fən və sənayeyinəfisə ərbabına kafi gəlmiyor. Yalnız Şərq devlətləri deyil, hətta Qərb hökumətləri də elçi və ticarət nümayəndələri göndərməkdən geri durmuyorlar.

T e y m u r. Tüccar və sənətkarlara daha çox sühulət və hörmət göstərməli. Çünki cihan, ancaq ticarət və sənəət sayəsində rifah bulur.

D i v a n b ə y i. Əvət dün İspaniya səfəri də bu nöqtəni qeyd ediyordu və böyük xaqanın fəzilət və məharətlərini saydıqca dili ağzına sığmıyordu.

T e y m u r. Avropalılarda dilləri başqa, yürəkləri daha başqadır. Hər halda məmləkətimiz arslanlar yurdu, qartallar yuvası olaraq qalmamalı. Bəlkə dünyada ən parlaq maarif və mədəniyyət ocağı, ən zəngin sənaye və ticarət mərkəzi olmalıdır. Əvət, qoy düşmənlərimiz görsünlər ki, türk evladı yalnız basıb-kəsməkdən deyil, yaşamaq və yaşatmaqdan da zevq alır. Yalnız yaqıb-yıqmaq deyil, yapmaq və yaratmaq da bilir. Bununla bərabər yapıqlarımız hiç bir şey deyil. Bu, yalnız mədəniyyətə doğru bir addım, gələcək üçün bir başlanğıcdır. Bizim başladıqlarımızı gələcək nəsil ikmal etməli. Yalnız beş-on şəhər deyil, bütün məmləkət tərəqqi və gözəlliklər üçün birər nümunə olmalı. Əvət, biz təməl daşı atıyoruz. İştə bu təməl üzərində möhtəşəm binalar qurmaq və bu şüarı çiçəkləndirmək... ancaq yeni nəslə, ancaq sarsılmaz gəncliyə aiddir.

D i v a n b ə y i. (yazılan dəftərə bəqaraq). Əcəba şair imdi hanki vəq'əni qələmə alıyor?

Ş a i r. İştə son səfərlər... Türküstan ordusunun Kişmir səhrasındakı müvəffəqiyyətləri və sarsılmaz xaqanın Hindistanı fəth etməsi...

T e y m u r. Ümidvaram, bu gün-yarın Mısır və Şam zəfərlərimiz də yazdığın tarixin ilavələri sırasına keçər. Məğrur Yıldırım inadında dəvam edərsə, o da tariximizə yeni bir fəsil artırmış olur.

D i v a n b ə y i. Fəqət bən bil'əkis, Yıldırım məsələsinə əslə tərəfdar olmaq istəməm. Çünki hər ikiniz Turan aləminin birər qütbüsünüz. Şu iki qütb bir-birilə çarpışırsa, ortada fəlakətli bir uçurum açılmış olur. Və bu nifaqdan istifadə edərək ətrafı saran əcnəbi devlətlər türk dünyasına saldırmağa fürsət bulur. Bir də ordumuz bütün cihanı saracaq deyil a... Alınan ölkələri haqqilə idarə etsək daha böyük müvəffəqiyyətdir.

T e y m u r. (*məğrur qəhqəhəylə*). Allah bir olduğu kibi, padşah da bir olmalı, şan və şöhrət izləyən bir hökmdar qarşısında cihan... nədir?

E l m a s (*müztərib adımlarla gəlir*). Böyük xaqan! Sana şikayətim var.

T e y m u r. Kimdən?

E l m a s. Ədalətdən dəm vuran Teymurdan.

T e y m u r. Niçin, yavrum, Teymur bir xətamı işləmiş?

E l m a s. Əvət! Teymurun xətası kəndisi qadar böyükdür.

T e y m u r. Nə imiş əcəba?

E l m a s. Sən qəhrəman bir mücahidi məhv ediyorsun.

D i v a n b ə y i. (*Elmasın qolundan tutaraq*). Şaşırdınmı, qızım, nə söylüyorsun?

T e y m u r. Söylə, Elmas, hiç çəkinmə, o qəhrəman kimdir?

E l m a s. Bəni söylətməkmi istiyorsunuz? Əcəba Orxan nə yapmış ki, Səmərqənddən sürgün ediliyor.

T e y m u r. O asılmalıydı, yalnız sənin ərin olduğu için sürgünə qərar verildi.

E l m a s (həyəcanlı). Niçin, ah, niçin?

T e y m u r. Çünki hökumətə xaindir. Yıldırıma qarşı məhəbbət bəsləyirmiş...

E l m a s. Yalan, iftira!..

D i v a n b ə y i. Elmas!

T e y m u r. (Elmasa). Bən qürur və cəsarəti pək sevirim, hər halda hörmətə layiqsin.

E l m a s. Xayır, bən hiç bir nəvaziş istəməm. Yalnız ədalət istərim, ədalət!

Ş a i r. (*acı təbəssümlə, ətrafa*). Mə'sum bir maral yurtıcı qaplandan ədalət umuyor. (*Teymura*). Əfəndim, Elmas bəyimə mərhəmət ediniz. Orxan xain olamaz.

T e y m u r. Siyasət başqa, mərhəmət daha başqa bir şeydir. Siyasətdə mərhəmət yox!
Əvət, Orxan sürgün edilməli.

E l m a s. Ya bən! Ya qucağımdakı yavrucığaz nə olur? Ah, qəlbiniz daşdanmı
yapılmış?

D i v a n b ə y i. (qolundan tutaraq). Qızım, sus!

T e y m u r. (kəskin). Orxan asılmalıdır.

E l m a s (çılğınca). O halda bəni də asdır, bəni də... (*Bihal olurcasına Divan bəyiyə
sarılır*). Ah, babacığım!..

D i v a n b ə y i. Üzülmə, yavrum, Əmir əfv edər.

D i l ş a d (*gəlir. Mənzərəyi görüncə, heyrətlə*). Elmas! Bu nə hal? Ah, səni pək
müztərib görüyürəm.

E l m a s (mə'yus). Xayır, hiç bir şey yox...

T e y m u r. Dilşad! Elmas təsəlliyyə möhtacdır.

E l m a s. Təsəllilərin ən gözəli ölumdür.

Q a r a q u ş sür'ətlə gəlir, əyilir.

T e y m u r. Nə xəbər?

Q a r a q u ş. Sərdar Aqbuğa orduya rəsm-keçid yapıdırıyor. Bütün ə'yan, əşraf hazır.
Əcnəbi elçi və nümayəndələri də təşrifinizə müntəzirdir.

T e y m u r. (*Divan bəyi ilə şair Kirmaniyə*). Əvət, gedəlim, beş dəqiqə bulunsaq, kafi.

Ş a i r. Qaraquş! Bunları topla, kütübxanəmə götür. Qaraquş kitab və dəftərləri toplar,
onları izlər.

D i l ş a d. Elmas! Çocuqmu oldun, niçin kəndini üzüyürsən?

E l m a s. Ah, Orxan məhv oluyor, ona xain deniliyor...

D i l ş a d. Xayır, o xain deyil. Ona hiç bir şey olmaz. Burada yalnız bir anlaşılmaz
bir səbəb var.

E l m a s. İştə bu anlaşılmaz səbəblər bəni bəhr ediyor.

D i l ş a d. İnan, burada bir sirr var. Bən Teymuru eyi tanıyürəm, o böylə qaranlıq
bilməcələrdən pək xoşlanıyor. Sən Orxandan əmin ol və əsla düşünmə!..

E l m a s (ona sarılaraq). Ah, nəcib ruhlu Dilşad! Bən yalnız sana inanıyorum.

Bu sırada “Yaşasın Teymur! Yaşasın Teymur!” deyər Teymur uzaqlaşdığı tərəfdən gurultu və alqış sədaları eşidilir. O l q a qarşıdakı evdən çıxar. Dilşada doğru gəlir.

E l m a s (*onu görünə sarsılır, sinirli bir tevr ilə*) İştə!.. İştə bütün fəlakətlərə səbəb şu aşuftə prenses, şu xain afətdir.

D i l ş a d . Elmas! Onu biraq.

E l m a s. Rica edərim bəni qınama. Ah, keçən gün Qaraqusun söylədiklərini unutdunmu? (*Olqaya yaxlaşır, çılgınca*). Bana baq, Olqa! Sən bizdən nə istiyorsun? Artıq yetişir, dəf ol! Türküstan ovalarında, Səmərqənd bağçalarında yabancılara yer yox... Eşidiyormusun? (*Daha kinli*). Ah, bən bu sayğısız fitnəyi kəndi əlimlə boğmaq istiyorum. (*Boğazına sarılmaq istər*).

D i l ş a d (*mane olur*). Elmas, düşün ki, bu hal Əmirin sönməmiş qəzəbini daha ziyadə alevləndirir.

E l m a s. Alevləndirsin, kimsədən qorqum yox...

O l q a. Rica edərim, Elmas, bəni təhqir etmə! Bən də sənin kibi əsil bir ailəyə mənsubim. Həm də buraya kəndi ixtiyarım ilə gəlmədim, sevgili ərin gətirdi. Bu sözləri bana söyləməkdənsə ona və Əmir Teymura söylə.

E l m a s. Ah, sən getdikcə şımarıyorsun. (*Sinirli və qızgın*). Xayır, bən kimsəyə söz söyləməm. Sən Teymurun da, Orxanın da əqlini çalmıssın. Bən sana kəndim cəza verirəm, kəndim... Bana baq, ya ana yurduna getməlisin, ya məzaristana... Eşitdinmi? Ah, sərsəri məxləq!

D i l ş a d . Elmas! Artıq yetişir, gedəlim. (*Qolundan tutub götürür*).

O l q a. (*yalnız*). Gedərim, əvət gedərim, fəqət yürəyində sağalmaz bir yara açıb da öylə gedərim. (*Sinirli adımlarla köşkə doğru yürür. Bu sırada Orxan qarşısına çıxar.*)

Or x a n . Olqa!

O l q a. Ah!

Or x a n . Nə oldun, səni qorqutdummu?

O l q a. Xayır, qorqutmadın. Sən bəni öldürdün, bəni məhv etdin...

Or x a n . Olqa! Nə demək istiyorsun?

O l q a. Ah, Elmas bəni rüsvay etdi, o bəni rəzil etdi.

Or x a n . Fəqət niçin?

O l q a. Səni sevdiiyim için...

D i l ş a d ağaclar arasında görünür, dinlər.

Or x a n . Olqa! Bən şimdi Səmərqəndi tərkdiriyorum. İstərsən hazırlan bərabər gedəlim.

O l q a . Xayır, istəməm.

Or x a n . Niçin?

O l q a . Çünki sən də məhv olursun, bən də...

Or x a n . Teymurdanmı ehtiyat ediyorsun.

O l q a . Ah, əvət.

Or x a n . Tələş istəməz, sən bəni dinlə; Gürcüstandan gətirdiyim ağ əlbisəyi geyərsin, kim görürsə erkək zənn edə. Daha durma. Şimdi gəlirim, bərabər çıxarız.

D i l ş a d (ətrafə). İştə ən gözəl fürsət! (çəkilir)

O l q a . (mütəəddid). Ah, Teymurun qəzəbi bəni pək qorqutuyor. Yenə kənardan gurultu və alqış sədaları eşidilir.

Or x a n . Hiç məraqlənmə, qıyafətini dəyişdir də, ötəsi qolay...

D ə m i r q a y a (gəlir). Əmir təşrif ediyor.

Orxan (Olqanın qulağına). Daha durma, çabuq ol.

O l q a . (müztərib). Ah, Orxan!

Or x a n . Haydı, çəkil... Bəklilyorum. (Olqa çəkilir. Dəmirqayaya).

D ə m i r q a y a ! Yol hazırlığı nasıl?

D ə m i r q a y a (alınının tərəfini silərək). Hər şey yolunda... Bu saat çıqa bilərik.

Or x a n . Gündüz pək sıcaq. Bəncə mehtablı gecədə səfər etmək daha xoş. Çünki hava bir qədər sərinləmiş olur.

D ə m i r q a y a . Nasıl istərsən öylə yaparız.

Orxan (yola bəqar). Haydı, sən azcığı kənarda dur.

D ə m i r q a y a . “Dur” dərşin dururum, nəmə lazım... (Çəkilir).

Teymurla Divanbəyi gəlir.

T e y m u r . Oğlum, sən buradamısan, işlər nə halda? Orxan (tə'zim ilə). Bir az sonra çıqmaq istiyorum.

T e y m u r . Saqın xəbərlər gecikməsin. Para lazım olduqca bildir və Yıldırım ölkəsinin hər tərəfində casuslar bulundur. Haydı, eyi yol, uğurlar olsun!

Or x a n . Hər xüsusda əmin olunuz. (Tə'zim ilə çəkilir).

D i v a n b ə y i . Sağlıqla, oğlum, Elmas için məraqlənmə!

T e y m u r. (Divan bəyiyyə). Yıldırıma bir məktub daha yaz, yarın Sobutay götürsün. Fəqət onun məktubu nə qədər qaba isə, bizimki də bir o qədər nəzakətli olsun.

D i v a n b ə y i. Bən də öylə düşünüyorum. (Yola baqar). İştə Sobutay kəndisi də gəliyor.

Ş a i r K i r m a n i, A q b u ğ a və S o b u t a y gəlir, əyilirlər.

T e y m u r. Qəhrəman Sobutay! Yarın bir məktub daha götürməlisin. Qoy Yıldırım anlasın ki, biz hər şeydən əvvəl barışıq və məhəbbət tərəfdarıyız.

S o b u t a y. Xayır, o pək məğrur, pək inadçı adam.

T e y m u r. Bizim borcumuz itmami höcətdir. İnad edərsə, kəndisi zərər görür. Şimdi get, hazırlan, yarın həm məktubu, həm də lazım gələn tə'limatı Divan bəyidən alırsın.

S o b u t a y. (tə'zim ilə). İtaət, xaqanım! (Gedər).

T e y m u r. (Aqbuğaya). Cəsur Aqbuğa! Ordudan pək məmnun oldum. Biz də bir qaç gün sonra Mısra doğru hərəkətə başlarız. Oğullarımızdan Pir Məhəmməd Mirza Hindistanı, Şahrux Mirza Xarəzm və Türküstanı, Miranşah isə Azərbaycan və Gürcüstanı idarə edir. Digər sərdarlar da hökumətimizə tabe olan başqa ölkələrə baqar.

Sandaliyəyə oturlurlar.

Q a r a q u ş (gəlir, əyilir). Azərbaycandan, oğlunuz Miranşahdan Divan bəyiyyə məktub.

T e y m u r. Pəki, kəndisinə ver.

Məktubu verir çıxar. Divan bəyi açar oqur.

A q b u ğ a (şairə). Bu məktubda bir sirr var.

Ş a i r. Şübhəsiz.

T e y m u r. (ətrafə). Xayır, bu məktub uğurlu bir şeyə bənzəmiyor. Kim bilir yenə nə uyğunsuzluq var.

D i v a n b ə y i. Məktubun məalını ərz etməyə müsaidlə buyurulurmu?

T e y m u r. Söylə!

D i v a n b ə y i. Yenə isyan!.. Yenə azərbaycanlılar oğlunuz Miranşaha qarşı isyan etmişlər.

T e y m u r. Səbəb!?

D i v a n b ə y i. Səbəb Miranşahın gevşəkliyi... idarəsizliyi.

T e y m u r. (qızğınca). Ah, Miranşah, Miranşah! Əvət, onda azıq tədbir və siyasət bulunsaydı, kimsə izindən çıxmazdı. Orasını idarə edəcək sağlam və düşüncəli bir baş lazımdır. Heyhat ki, Miranşah kibi şaşqınlar o düşüncədən pək uzaqdırlar.

Ş a i r. Azərbaycan eşsiz bir cənnət bucağı, tükənməz bir sərvət ocağıdır. Lakin əfsus, binlərcə əfsus ki, Miranşahlar oyunağıdır.

D i v a n b ə y i. Bəncə Azərbaycan xalqı yabancılara kölgə olmaqdan pək zəvq alır və xarici tə'sirə daha çəbuq qapılırlar.

T e y m u r. Pəki, burada xarici tə'sir nə ola bilər?

D i v a n b ə y i. Bir təqım qara qüvvələr...

T e y m u r. Məsələ, nə kibi?

D i v a n b ə y i. Qaraqoyunlu əmiri Qara Yusif kibi...

T e y m u r. Nədən bəlli?

D i v a n b ə y i. Məktubda örtülü işarətlər var. Ətrafdan gələn bə'zi casuslar orada Teymur nüfuzunu qırmağa çalışıyor və xalqı Yıldırım dostu Qara Yusif tərəfinə çəkmək istiyormuş. Hətta bu da kafi deyilmiş kibi Qara Yusif çetələri Türkünstan ilə Ərəbistan arasındakı karvanların gediş-gəlişinə və ticarət işinə əngəllər çıxarırmış...

Teymur hiddətlə yerindən qalqır, yanındakılar da ona təbə olur.

T e y m u r. Ah, öyləmi, öyləmi!? Hiç zərər yox, biz səfər üstündəyiz. Er-gec həpsinin halı sorulur, hər kəs kəndi azğınlığına görə cəza bulur. Xayı, Qara Yusifdə bir tilki qadar cəsərat yox. Şübhəsiz ki, o həp Yıldırma güvəndiyi için şu fitnələri qaldırıyor. (Divan bəyyiyyə). İkinci məktubu gecikdirmə. Hər halda Yıldırım onu bizə təslim etməli. (Qızğın). Ah, Yıldırım! Yıldırım! Bən səninlə xoş keçinmək istərkən, sən çaqqalları, tilkiləri bənim üzərimə şımartıyorsun. Yox, bən hər sərsəriyə qarşı əyləncə olamam. Qara Yusif təslim edilməlidir, təslim! Yoxsa ikinci məktubunda da saymazlıq və soğuluq göstərsə, o halda Yıldırımın kəndisilə hesablaşmalıyım. (*Bir-iki adım yürür, təkrar dönər: kəskin və atəşli*). Əvət, Topal Teymur saymayanlar, kəndi əllərilə kəndilərinə məzar qazmış olurlar. (*Gedər, onunla bərabər səhnədəkilər də çəkilir. Havanın ışığı bir qadar azalır*).

D i l ş a d (*Elmasla bərabər gəlir. Onun omuzunu oqşayaraq*). Elmas! Sən uslu və düşüncəli bir qadınsın. Fəqət pək gənc, pək sinirlisin.

İnan ki, çox sürməz yenə Orxanı Bingül dərəsində zevqi səfa məclislərində görürsün.

E l m a s. Ah, bu gediş nə içinmiş? Yalnız onu bilsəydim.

D i l ş a d . Xayır, sən onu hiç bilmə! Hökumət sirrini bilənlər, yaxud bilib də açanlar Teymurun qəzəbindən əsla qurtulamazlar.

E l m a s. Orxan ləkələnməsin də, bən hər şeyə razıyım.

D i l ş a d . Hiç mərağ etmə, sən Orxanı bəndən istə!

E l m a s (ona sarılıaraq). Ah, nə qadar alicənab və böyük ruhlusunuz. Orxan (gəlir. Dilşada qarşı əyilir). Manemi oldum?

D i l ş a d . Xayır.

Or x a n . Elmas! Ümid edərim ki, bənim şu səfərimdən sıqılmazsın... Orxan xain deyil.

E l m a s. Xayır, artıq sıqılmam. Nəcib Dilşadın iki sözü bənim iztirablarımı susdurdu.

Orxan (Dilşada işarətlə, ehtiramkar). O, daima pərəstişə layiq bir fəzilət heykəlidir.

D i l ş a d . Elmas da, sən də bənim gözümdə qardaş qadar əzizsiniz.

H ə r i k i s i (əyilir). Təşəkkür edəriz.

D i l ş a d . Saqın, çox gecikmə. (*Mə'nalı təbəssümlə*). Həm də səndən bir şey istəriz.

Or x a n . Nə arzu buyurulur?

D i l ş a d . Elmas yalnızdır. Gönlünü ona bıraqlıb da öylə getməlisin.

Or x a n . Onun əksini düşünsəniz, Orxanı təhqir etmiş olursunuz.

D i l ş a d (ətrafa). Nə yaldızlı yalan. (Orxana). Baqalım, təcrübə həqiqətlərin həqiqətidir.

Or x a n . Hər halda vücut ayrılığı gönül ayrılığı demək deyildir. Artıq bana müsaidə...

D i l ş a d . Yalnız Elmas içinmi gəldin, minimini oğlunu görməyəcəkmisin?

Or x a n . Hiç onsuz olurmu? Buyurun gedəlim.

D i l ş a d . Gerçəkdən pək sevimli çocuk. Bənim də görəcəyim gəldi.

Gedərlər. Gün batar, ay ışıqı ətrafı sarmağa başlar.

D ə m i r q a y a (gəlir; onların uzaqlaşdığı görünə). Yahu, şu Orxan da hiç yol adamı deyil, sanki Elması hiç görməmiş. (Dışarı çıxıb da təkrar içəri girən O l q a y ı görür, heyratlə). O kim? Nə gözəl də

geyinmiş. Sanki gürcü knyazdır, kim bilir, bəlkə Gürcüstandan Teymura yeni misafir gəlmiş. Nəmə lazım, kim olursa-olsun bən qarışmam.

Or x a n (*çabuq geri dönər*). Dəmirqaya!

D ə m i r q a y a. Buyur.

Or x a n . Burada erkək qiyafətində bir dəliqanlı görmədinmi?

D ə m i r q a y a. Əcayib şey! Dəliqanlı qadın qiyafətində olmaz a!.. Təbii erkək qiyafətində olur.

Or x a n . Nə isə şaşırdım. Gürcü qiyafətli bir şəxs görmədinmi?

D ə m i r q a y a. Əvət, şimdi buradan çıxdı.

Or x a n . Atlar hazırımı?

D ə m i r q a y a. Əlbəttə, hazır.

Or x a n . Haydı sən get, bən də gəliyorum.

D ə m i r q a y a. Pəki (Bir-iki adım yürür, ətrafa). Görünür yenə Elması bəklıyor.
(*Omuzlarını ataraq*). Bəkləsin, nəmə lazım. (Gedər).

O l q a. (çıqar). Orxan! Getmiyəlimmi?

Or x a n . Əvət, gedəlim. (Mütərəddid bir düşüncədən sonra, onun əlini yaqalar). Bana baq, Olqa! Sən qal... İstərsən qal...

O l q a. Peşimanımı oldun?

Orxan. Xayır.

O l q a. Pəki, bu tərəddüd niçin?

Or x a n . Çünki yol pək uzaq, həm də təhlikəsiz deyil...

O l q a. Xayır bən nə yoldan qorquyorum, nə də sənin düşündüyün təhlikələrdən.
Artıq qərar verdim, keçdi. Parça-parça doğrasalar da geri dönməm. Dilşad ağaclar arasında görünür.

Or x a n . O halda gedəlim.

O l q a. Ah, əvət, gedəlim. Sür'ətli adımlarla uzaqlaşirlar.

D i l ş a d (məğrur və məmnun). Zavallı Olqa! Kəndi əlinlə kəndini fəlakət uçurumlarına yuvarladın, işlə bənim aradığım da bu idi. (Şiddət və həyəcan ilə). Əvət get, get də, dəf' ol! Fəqət heyhat, çox sürməz ki, tatlı arzuların gözündə qalır. Qoca Teymurun dəmir pəncəsi köksünü didər, hiylə və xəyanətlə çarpan qəlbini Türküstan qartallarına yedirir.

Pərdə

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

Bursada Yıldırım Bayazid sarayında süslü bir salon. Gecə... hər tərəf mumlarla donatılmış... Bir guşədə çini saqsıda... hənuz açmamış hərdəmbahar¹ gülü gözə çarpar. Yeni doğmuş ayda yıldızlar da uzaqdan görünərək şairanə bir mənzərə ərz edər. Yucaboylu hərəm ağası qara ərəb N a z i m əllərini köksündə çapraz edərək düşünüb durur... Sultanın nədimlərindən qısaboylu, ufaq cüssəli bir masqara Cücə Əmir Teymur qiyafətində daxil olur. Səssiz adımlarla arqa tərəfdən hərəm ağasına yaqlaşır. Ayaqlarını yerə vuraraq hoplar, ta ənsəsinə (peysərinə) tatlı bir sillə eşq edər.

N a z i m (diksindir, qızar, Cücəyi yaqalamaq istər). Ah, azğın Cücə! Sapqın Cücə!

C ü c ə (qaçar, bir guşədə istehzalı qəhqəhələrlə hoplayaraq). Əfv edərsin, Nazim ağa! Bən Cücə, sən qara qurbağa...

N a z i m (daima sözləri ərəb şivəsinə uyğun bir tərzdə çəkərək, qızğın bir tevr ilə). Allah, allah! Sən artıq hədyan ediyorsun.

C ü c ə. Rica edərim ağzını bozma! Qarşıdakı Cücə deyil, bəlkə cihangir bir xaqandır.

N a z i m. İstər xaqan ol, istər şeytan. Ancaq həddini aşma, anladınmı?

C ü c ə (sırıtaraq). Bağışla, Nazim ağa, azcıq sapıtdım.

N a z i m. Allah, allah! Bir boyuna baq da, utan, adəta mətbəx davşanlarına bənziyorsun.

C ü c ə. Əfəndimiz həzrətləri də tam mə'nasilə kəlisə mərdivəni... Qamətinə qurban olayım, bir az da uzansan Allahdan xəbər gətirəcəksin.

N a z i m. Allah, allah! Sən nə zəvək hərifsin, hiç Məhəmməd ümməti də kəlisə mərdivəninə bənzətilmir?

C ü c ə. Bağışla, bilmədim. Sən müsəlman bir ərəbsin, minarəyə daha çox bənzərsin; çünki başının boşluğu, boyunun yucalığı, qəlbinin əyriliyi minarədən seçilməz.

N a z i m. Allah, allah! Sən kafir oldun, dinə sataşdın.

C ü c ə (eyni ahənglə). Vallah-billah, ey ərəb qardaş, sən də pək şaşdın.

N a z i m. Vay, sərsəm hərif, vay, dur bir səni yaqalayım. (*Yaqalamaq istər*).

C ü c ə (*qaçıb bir tərəfdə durur, qəhqəhəylə*). O sənin işin deyil, çünki səni yaratrkən Tanrı əqlini boyunun üstünə qoymuş. Əvət, sən əqli topuğunda bir qazsın, qaz...

¹ Həmişəbahar

N a z i m. Sən nəsin, sən? Çoq bildiyindən yastılaşıb qalmış bir tilkiyə bənziyorsun.

C ü c ə (sırıaraq). Bağışla, daha səninlə alay etməm. Ver əlini, bərişalım. *(Yaqlaşib əlini uzatır)*.

N a z i m. İstəməm, rədd ol! *(Ətrafa baqır, tələş ilə)*. Ah, iştə Sultan əfəndimizlə hərəmi Meliça!..

C ü c ə *(baqar, istehzal gülişlə)*. Əvət, Serb kralının həmşirəsilə itaətli qulu Yıldırım Bayazid!

N a z i m *(şaşqın və qızğın)*. Allah, allah! Hiç Sultan əfəndimizə qul denirmi? Halbuki o, yer yüzündə zilli-allah sayılır.

C ü c ə. Əvət, sənin kibi uzunqulaqların bərəkətindən...

İstehzal qəhqəhələrlə çəkilir. Nazim arqasınca heyrətlə baqıb durur. Şu halda Y ı l d ı r ı m l a M e l i ç a gəlir. Nazim əyilir.

M e l i ç a. Aman əfəndim, yenə nə olmuş? Pək rahatsız görünürsün?

Y ı l d ı r ı m. Bu gün yemək yeyirkən fəzlə şərab içdim də qafam bir dağ qadar ağırlaşmış...

M e l i ç a. Başdakı şərab ağrısını yenə şərab çıxarır. *(Ərəbə)*. Nazim ağa! Bir az şərab gətir. Hanı ya, Serbistandan bənim adıma göndərilmiş şərablardan olsun.

Y ı l d ı r ı m. Bir də sədri-əzəm paşa gəlmişsə, xəbər ver!

N a z i m. Baş üstünə. *(Əyilir çıxar)*.

Y ı l d ı r ı m. Bən Serbistan şərabını pək sevərim, çünki səni bəsləyən abü hava ona da başqa bir lətafət vermiş.

M e l i ç a. Serbistan bana ana qucağı isə, Yıldırım məmləkəti də mə'suq ağışu qadar munis və ruşəşinadır.

Y ı l d ı r ı m. Sevgili Meliça! Sözlərin də vücudun kibi lətif və zərifdir.

N a z i m *(gəlir)*. Sədri-ə'zəm Əli paşa hazır. Əmri-hümayuna müntəzir.

Y ı l d ı r ı m. Söylə, buyursunlar. *(Nazim çıxar)*. Əli paşa gerçəkdən dəyərlı bir zat. Həm dındar bir hökumət adamı, həm də bir ailə ə'zası kibi saraya məhrəm və bizimlə həmpiyalə...

M e l i ç a. Əvət, o pək eyi adam. Ona qarşı bir qardaş kibi hörmət bəslərim.

Ə l i p a ş a *(gəlir, nəş'əli birp tevr ilə təmənnə edərək)*. Səlam və ərzi-əhtiram!

Y ı l d ı r ı m. Əleykümsəlam! Buyurun, baqalım niçin gecikdiniz?

Ə l i p a ş a. Topal Teymurun dünkü məktubuna cavab yazıyordum.

Y ı l d ı r ı m. Nəsil yazdınız?

Ə l i p a ş a. Əmr etdiyiniz kibi. Əvvəlki məktubumuza nisbətlə daha soyuq, daha qızgın. (*Qoltuq cibindən çıxarır, təqdim edər*). Mütaliəsi arzu buyurulursa, istə!

Y ı l d ı r ı m. (*məktubu açır, aşırı dərəcədə gözlərinə yaqlaşdırır*). Əvət, pək gözəl.

Ə l i p a ş a (ətrafa). Hərif gerçəkdən kor. Az qalır ki, məktubu gözlərinə yapışdırsın. (Yıldırım). İnsaf eyi bir şeydir, əfəndim, gör bizdən kimi istiyor. Hiç Qaraqoyunlu əmiri kibi xeyirxah bir şəxs ona təslim edilirmi? Halbuki Qara Yusif, yaxud Sultan Əhməd Cəlayir bizim ən yaxın dostlarımızdır.

M e l i ç a (heyrətlə). Aman, ya rəbbi! Şu Teymur da pək şımarıq hərif.

Y ı l d ı r ı m. (mütaliyəyə davam ilə). Zərər yox, nə qadar şımarırsa o qadar ağır cavablar alır.

M e l i ç a (ətrafa). Zavallı Yıldırım! Kor olduğunu bütün cihana e'lan edəcək. (Yıldırım). Aman, əfəndim, gözlərinizi mə'nasız şeylərlə yormayınız.

Y ı l d ı r ı m. (Əli paşaya). Pək xoşuma getdi, əvət Teymura layiq bir cavab.

Bu sırada N a z i m digər bir xidmətçiylə bərabər üzəri şərab, məzə və gül dəməti ilə süslü bir masa gətirir. Xidmətçi çıxar.

Ə l i p a ş a. Rica edirəm Teymuru biraqınız, bunları buraya niçin gətirdilər?

Y ı l d ı r ı m. Təbii, içilmək için.

Ə l i p a ş a (qədəhləri doldurur, Meliçaya). Müsaidənizlə, yarım sərxoş isəm də, şövkətli Sultanımın ən sevgili hərəmi şərəfinə bir qədəh içmək istərim. Var olsun Meliça həzrətləri!

İçərlər.

M e l i ç a. Doğrusu səmimiyyət və nəzakətiniz bəni heyran ediyor.

Y ı l d ı r ı m. Əvət, Əli paşa əmsalsız bir vücuddur. (Əli paşaya). İsrət xüsusunda sevgili Meliça bana ilk rəhbər isə, sən də ikinci müəllimsin.

Nə yapalım, şərab dinimizcə günah isə də, amma nəş'əli bir günahdır.

Ə l i p a ş a. Bəncə ibadət də lazım, işrət də. Tövbə qapısı daima açıqdır. (*Təkrar qədəhləri doldurur*).

M e l i ç a. Siz diplomatlar şərabı da şəriətə uydurub öylə içərsiniz.. Bana qalırsa şərabda hiç bir günah yox; baxısus Serbistan şərabı olursa!

Ə l i p a ş a (*nəş'əli və mə'nalı bir tevr ilə*). Əvət, baxısus Serbistan şərabı olursa. (*Qədəhi qaldırır*). Yaşasın şanlı Yıldırım Bayazid!..

Y ı l d ı r ı m. Var ol, paşa həzrətləri!

(*İçərlər. Məliça bir yutum içər, qədəh dolu qalır*).

Ə l i p a ş a. Hanı ya, bizim Cücə nerdə? O hər aqşam məşhur bir hökmdar qiyafətində çıqardı.

Y ı l d ı r ı m. Nazim ağa! Cücə nerdə?

N a z i m. Bu saət. (Əyilir, çıxar).

Y ı l d ı r ı m. Gəlsin, baqalım, nə oyun çıxarır.

Ə l i p a ş a. Bən istərdim ki, İspaniya kralı Üçüncü Genrix¹ qiyafətində gəlsin, çünki o Teymura qarşı pək yaltaqlıq ediyor. Hətta elçilər göndəriyor, onunla ticarət müahidələri yapıyor.

Y ı l d ı r ı m. Zənnimcə Teymurun kəndisini yansılarsa daha xoş, daha məqbul...

C ü c ə kəndisini izləyən iki m i s q a r a q i y a f ə t l i a r q a d a ş i l ə bərabər Teymur qiyafətində daxil olur. Ağır və komikcə adımlarla aqsayaraq onlara doğru ilərilər və bir heykəl kibi qarşılarında dikilib durur.

M e l i ç a (*gülməkdən kəndini alamyaraq, heyrətlə*). Ah, qorqdum, nə əcayib şey! Əcəba bu kim, bu nə qiyafətdir?

Y ı l d ı r ı m. Dur, kəndisinə soralım.

Ə l i p a ş a. Topal Cücə? Sən kimsin və nəçisin?

C ü c ə (məğrur və əzəmətli). Bana xaqanlar xaqanı, Turğay oğlu Teymur derlər. Bən Yeşil şəhərdə dünyaya atıldım, Səmərqənddə nəşvü nüma buldum. Babam Barlas qəbiləsinin hökmranı, kəndim Gürkan nəslinin baş qəhrəmanı... (*Yanındakı masqaralarda sürəkli qəhqəhələr...*)

¹ Yaxud Hanri

Y ı l d ı r ı m. (*istehzalı təbəssümlə*). Eşq olsun, eşq olsun!

C ü c ə. Bən on iki yaşında ikən kəndimdə bir fərasət və böyüklük duymağa başladım. Bənimplə görüşənləri ciddi bir vəqar və hörmətlə qəbul edərdim. On səkiz yaşında binicilik və avçılığa həvəs etdim. Vəqtimin çoxunu Qur'an oqumaqda, şahmat oynamaqda və at oynatmaqda keçirdim. Sonra Əmir Qazana yanaşdım, Hüseyn Kürd ilə savaşdım.

İlyas Xocaya qoşdum, vəzirilə pozuşdum. Oradan uzaqlaşdım, türkmənlərə əsir düşdüm. Sonra bir çox arqadaşla buluşdum. Bəlucistanla vuruşdum. Gah qalib gəldim, gah məğlub oldum. Ayaqdan bir yara aldım, işlə böylə aqsaq qaldım. (Aqsayaraq yürür, kəskin bir ahənglə) Əvət bənim yaralı arslan, bənım Topal Qaplan.

Yanıdakı masqaralar istehzal, narın və sürəkli qəhqəhələrlə gülər.

N a z i m (heyətlə, sözləri çəkərək, ətrafə). Allah, allah!..

M e l i ç a. Aman, nə gözəl nətiq!..

Ə l i p a ş a. Əvət, dəhşət, dəhşət!

Y ı l d ı r ı m. Sonra nə oldu? Söylə, baqalım, sonra?

C ü c ə. Sonra Cətləri boğdum, Cığatay elini Məvəünnəhrdən qovdum, Səmərqəndə girdim, xalqdan hörmət gördüm. Qurultay çağırdım, sözümü keçirdim. Bəlx şəhriinə vardım, Əmir Hüseynin işini bitirdim. Təkrar Səmərqəndə döndüm. Əmir e'lan olundum. Qəməəddinlə çarpışıb qalib gəldim; qızı Dilşad ağayı aldım. Xəzəmə girdim, qələlərini devirdim. Azərbaycan qucağıma atıldı, Kürdüstan təslim olaraq qurtuldu. Ermənistan və Gürcüstan xəracgüzarım oldu. Qaraqoyunlular isyan etdi, ayaq altında əzildi. Şah Mənsur tüğyan etdi, bir anda başı kəsildi. (Son dərəcə məğrur). Əvət bənım cihangiri dahi!.. Bənım hərə allahi!..

Masqaralarda istehzal qəhqəhələr.

N a z i m (şaşqın, ətrafə). Allah, allah!

Y ı l d ı r ı m. Əvət, işlə Cücə bir dahi!

Ə l i p a ş a. Daha doğrusu dahi bir Cücə.

Y ı l d ı r ı m. Sonra... Daha sonra?

C ü c ə. Bən devlətimi təhəmmül və mürüvvətlə idarə etdim. Xəlqi ümid ilə qorqu arasında tutdum. Bir çox nifaqlara rast gəldim, əziyyət və möhnətlər çəkdim, acı sözlər və töhmətlər eşitdim. Fəqət bəni

tənqid edən şımarıq, qəlbi kor cahillərə əhəmiyyət belə vermədim. Yalnız çalışdım, təşəbbüs və fəaliyyətimlə hər kəsi susdurmağa müvəffəq oldum. Hər işdə vətəndaşlarımla müşavirə etdim. Xain və fitnəçi vükəlayı yanıma uğratmadım. Daima məiyyətimdə əsalət və nəcabət, əqil və kəyasət aradım. Daima ordu və rəiyyətin əhvalını eyiləşdirməyə çalışdım.

Y ı l d ı r ı m. Ya şu tökdüyün qanlara, şu qopardığın tufanlara nə mə'na verəlim?

C ü c ə. Bən həqq və ədalət nümayəndəsiyim. Əgər bir məmləkətdə zülm və istibdad güclənirsə, kənardan baqıb duramam. Xəlqin əmniyyəti üçün zülmün kökünü qazımaq və o məmləkəti uslandırmaq istərim. İştə buna görədir ki, Xorasana girdim, bütün İrani devirdim, Moskof tərəflərini sardım, Hindistana vardım. Əvət, bənim böyük Teymur... Bənim sarsılmaz imperator!..

Masqaralarda istehzal qəhqəhələr.

N a z i m (ətrafa). Allah, allah!

Ə l i p a ş a. Dəhşət, dəhşət!

M e l i ç a (qalqar). Artıq bən gediyorum.

Y ı l d ı r ı m. Niçin? Cücənin sözləri səni qorqutdumu?

M e l i ç a. Xayır! Lakin bu masqaralıqlardan içimə fənalıq gəliyor. Saydıqları yalan olsa belə, acı və dikənlidir.

Y ı l d ı r ı m. (Cücəyə). Haydı, rədd ol, həməən şu biçimdə qiyafətini də dəyişdir.

Cücə və arqadaşları məclisi tərk edərlər.

Ə l i p a ş a. Aman, əfəndim! Cücə bu aqşam dəhşətdir, dəhşət!

M e l i ç a (oturur). Bıraq, dəf' olsun, insanın sinirlərinə doqunuyor.

Y ı l d ı r ı m. Pəki, şimdi nə istərsiniz?

Ə l i p a ş a. Müsaidə edilirsə, Şamdan gələn ərəb qızını, gözəl rəqqasəyi seyr edəlim.

M e l i ç a. Bən də eşitdim, hənuz görmədim.

Y ı l d ı r ı m. Nazim ağa! Şamlı qızı...

N a z i m. Hazır! (Əyilir, çıxar).

Ə l i p a ş a. Pək mədh ediyorlar. Ərəblərin rəqsləri də iqlimləri kibi atəşlidir.

Y ı l d ı r ı m. Əvət, gerçəkdən pək atəşli.

M e l i ç a (istehzalı təbəssümlə). Saqın, Paşa həzrətlərini yaqmasın! Doğrusu, pək şaşırıyorum. Sarayda serb və macar, rum və bolqar rəqqasələri dururkən bir də şamlı qızına nə ehtiyac vardı?

Y ı l d ı r ı m. Sənət və gözəllik hər kəsin kəndi zevqilə ölçülür. Saray rəqqasələri başqa, şamlı qızı isə daha başqadır.

Ə l i p a ş a. Əvət, gönül nəyi seversə, o, gözəldir. (Ərəb musiqisi ilə ərəb rəqsi başlanır, şamlı qızının gəldiyini görüncə.) İştə atəşli baqışlar!

N a z i m (rəqs bitdikdə rəqqasənin süzülüb getdiyini görüncə kəndini alamyaraq başqın və coşqun bir səslə.) Allah, allah! Bu nə məlahət! Bu nə lətafət!

Y ı l d ı r ı m. (mültəfit olaraq gülər). Nə oluyorsun, yahu! Pəkmə xoşuna getdi?

N a z i m (niyazkar). Aman, sultanım, qüsura baqmayınız.

M e l i ç a (yarımqəhqəhəylə). Zavallı adətə kəndindən keçmiş.

Ə l i p a ş a. Nə yapsın? İştə ərəb ruhu, ərəb zevqi! Yalnız o deyil, bən belə bayıldım.

M e l i ç a. Ya, öyləmi? (İncə və nəş'əli qəhqəhədən sonra). Aman, doktor çağıralım.

Y ı l d ı r ı m. Xayır, doktora hacət yox, o getdiyi kibi Paşa həzrətləri ayıldı.

Ə l i p a ş a. Əvət, gerçəkdən öylədir. (Meliça qalqır.) Nə oldu, niçin qalqınız?

M e l i ç a. Artıq gedirim.

Y ı l d ı r ı m. Əli paşa da yeməkdə bərabər bulunacaq.

M e l i ç a. Pək məmnun olurum. (Gedir).

Ə l i p a ş a. Əfəndimizin şu dərin səmimiyyətləri, bana bəxtiyarlıqdan daha yüksək bir nəş'ə verir.

Bu sırada C ü c ə hoplayaraq, mayallaq vuraraq əsil masqara qiyafətində girər.

Y ı l d ı r ı m. Yenəmi sən?

C ü c ə. Nə yapayım, məclis boş qalmaz a... Bu yerdən mələk çəkilincə şeytan girməli.

Ə l i p a ş a. Əhsən, əhsən! Cücə bu aqşam dəhşətdir, dəhşət!

Y ı l d ı r ı m. Haydı, al, mələyin içdiyi şu qədəhi yuvarla!

C ü c ə (qədəhi alır). Yaşasın həşmətli Serb kralının həmşirəsi Meliça! (*Şərabı burnunun üzərindən dökü verir.*)

Y ı l d ı r ı m. Nə yapıyorsun şaşqın hərif! Sən hənuz şərab içməsinidəmi öyrənəmədin?

C ü c ə (*Yıldırım mə'nalı baqışlarla süzərək*). Bən əşirətdən yetişmə bir çoban oğluyum. Nə etməli, şimdiyə qədər ancaq qımız və ayran içməsinə öyrənə bildim.

Y ı l d ı r ı m. (ətrafa). Acı bir kinayə!

C ü c ə. Şu yaqınlarda bir serb qızı alacağım, işdə o zaman şərab içməsinə də ondan öyrənirəm. (Əli paşayı mə'nalı bir baqışla gözəndən keçirir.) Həttə bir təqım siyasilər kibi, namaz qılarkən belə sərxoşluqdan vəz keçməm.

Ə l i p a ş a (ətrafa). Ah, bəni təhqir ha? (Cücəyə, sinirli) Şımarıq hərif, sən artıq həddini aşırırsun.

Y ı l d ı r ı m. Zərər yox, o bu gün pək nəş'alidir, xətirini qırma! Yalnız səninlə deyil, bənimlə də əylənir (Cücəyə.) Bana baq, Cücə! Bənmi eyi hökmdarım, Teymurmu?

C ü c ə. Aman verilirmi?

Y ı l d ı r ı m. Söylə!

C ü c ə (*sırıntaraq Yıldırımın qucağına*). O, dəlidir, sən də abdal! (*Qəhqəhəylə gülər*).

Y ı l d ı r ı m. Sus, ədəbsiz! O halda sən nə olursun?

C ü c ə (*sədri-ə'zəmə işarətlə*). Bən də sənəin quyruğunun quyruğu...

(*Qəhqəhə*)

Y ı l d ı r ı m. Pəki, sənəin quyruğun?

C ü c ə (*Nazimi göstərir*). İştə! Seyr edə bilərsiniz.

(*Qəhqəhə*)

N a z i m (ətrafa). Allah, allah! Şu hərif çıldırmış. (*Salonu tərk edər*.)

Y ı l d ı r ı m. Haydı, yetişir, dəf' ol! Sən bu aqşam zəhərli bir dikən, sərsəm bir eşək arısı, quduz bir köpəksin.

C ü c ə (*bayılırcasına qəhqəhələr qoparır, əlilə qarşısındakı pərdəyi göstərir və açar*). Əvət, bən zəhərli bir dikənəm, işdə mayıs çiçəkləri! Bən bir eşək arısıyım, işdə serb və macar kələbəkləri! Bən quduz bir köpəyim, işdə rum və bolqar mələkləri!

Qəhqəhələrlə çəkilir. Alafranqa musiqi başlanır. Rəqqasələr oynarlar. Rəqs bitdiyi sırada N a z i m a ğ a sür'ətli adımlarla gəlir, Yıldırımın qulağına bir-iki söz söylər.

Y ı l d ı r ı m. (rəqqasələrə, hiddətlə). Kafi! (Qızlar çəkilir. Nazim ağaya). Bunları al da, söylə, hər üçünü götürsünlər.

Nazim kəndisini bəkləyən xidmətçilə bərabər dərhal işrət masasını alıb götürür.

Ə l i p a ş a. Gələn kimdir əcəba?

Y ı l d ı r ı m. Teymurun adamlarından üç nəfər casus yaqalamışlar.

Ə l i p a ş a. Kim bilir, bəlkə casus deyil də əhli-namusdur.

Y ı l d ı r ı m. Zənn etməm, hiç zənn etməm. (Qızgın.) Ah, azgün hərif, bir tərəfdən elçi göndərir, bir tərəfdən casus...

Bu sırada iki silahlı y e n i ç ə r i mühafizəsi altında Orxan, O l q a və D ə m i r q a y a daxil olur.

Y ı l d ı r ı m. Teymur casusları sizmisiniz?

Or x a n . Əvət, öylə diyorlar.

Y ı l d ı r ı m. Buraya niçin göndərdiniz?

Or x a n . Göndərilmədik, kəndi arzumuzla gəldik.

Y ı l d ı r ı m. Bu gəlişdən məqsəd?

Or x a n . Məqsəd Topal Teymuru atmaq, ulu cultanı tutmaq.

Y ı l d ı r ı m. Unutma ki, yalançıların cəzası ölümdür.

Or x a n . Bizcə yalançılıq ləkəsi ölümdən daha çirkindir.

Y ı l d ı r ı m. (Olqaya). Pəki, sən söylə, yavrum, Teymurdan niçin qaçdınız?

Or x a n . Çünki Teymur xudkamdır.

Y ı l d ı r ı m. Bırağ kəndisi söyləsin.

Or x a n . O, dilsizdir.

Y ı l d ı r ı m. (D ə m i r q a y a). Adın nədir?

D ə m i r q a y a (qalın səslə). D ə m i r q a y a.

Y ı l d ı r ı m. Sən söylə baqalım, niçin gəldiniz?

D ə m i r q a y a (laübalı, Orxana işarətlə). Orxan gəl, dedi, gəldik.

Y ı l d ı r ı m. Bir səbəb yoxmu ya?

D ə m i r q a y a. Əlbəttə var, fəqət gizli bir səbəbdir.

Y ı l d ı r ı m. (məraqlı). Gizli səbəbmə? O nə imiş?

D ə m i r q a y a. Onu Orxan bilir. Nəmə lazım, bən qarışmam.

Y ı l d ı r ı m. Ya! Qarışmazsın, öyləmi? Artıq anlaşıldı, əvət xəyanət. Cəllad, cəllad! (Nazim çıxarkən). Dün Teymurdan gələn elçi də hazır olsun, onun da boynu vurulmalı!

Ə l i p a ş a. Aman, Sultanım, əcələ ediyorsunuz?

Y ı l d ı r ı m. Xayır, həpsinin boynu vurulmalı! Artıq Topal həddini keçiyor.
Ə l i p a ş a. Rica edərim, hiç elçi boynu vurulurmu?
Y ı l d ı r ı m. (qızğın). Əvət vurulur, bən əmr edərsəm vurulur.
Ə l i p a ş a. Hiç olmasa bu hökmün icrasını yarına bıraqmal.
Y ı l d ı r ı m. (daha qızğın). Yetişir, iltimasa hacət yoq...

Bu sırada N a z i m gəlir, c ə l l a d və i k i y e n i ç ə r i l ə bərabər S o b u t a y daxil olur.

Y ı l d ı r ı m. (Sobutaya). Bana baq, bunları tanıyırmusun? Doğru söylə, yoqsa ən yüngül cəza ölümdür.

S o b u t a y. Sobutay nə yalan söylər, nə də ölümdən qorqar.

Y ı l d ı r ı m. (sinirli və qızğın). Sözümə cəvab ver, bunları tanıyırmusun?

S o b u t a y. (kinli və əzəmətli bir baqışla Orxanı süzərək). Türküstanda tanıdım, fəqət osmanlı paytaxtında xayır...

Y ı l d ı r ı m. Niçin?

S o b u t a y. (Orxana işarətlə). Çünki şu hərif vətən xaini. Bunlar da onun kölgəsi...

O l q a. (qalpağını qaldırır, saçları dağılır). Aman, Sultanım! Mərhəmət! Orxan xain deyil, yalnız Teymur gözündə ləkəlidir; çünki sizə qarşı məhəbbət bəslərdi, onunçün də Türküstanı tərək etdi.

O r x a n. Olqa! Sən sus!

Y ı l d ı r ı m. Şu qadın kimdir?

O r x a n. Moskof tərəflərinə hücum edərkən ölümdən qurtardığım bir qızcığaz.

S o b u t a y. (acı və istehzal təbəssümlə). Daha doğrusu Teymur sarayını süsləyən bir çiçək və sənin qandırır da uçurduğun şux bir kələbək... (Kəskin.) Lakin nirdə olursa-olsun xəyanət cəzasız qalmaz.

Y ı l d ı r ı m. (Sobutaya). Sən sus! (Yeniçərilərə.) Şunu kəndi odasına götürün. (Əli paşaya.) Dəmin ki məktubu da ver, Teymura götürsün.

Sobutay verilən məktubu alır, yeniçərilərlə bərabər çıxar.

Ə l i p a ş a. Artıq məsələ aydınlaşdı.

Y ı l d ı r ı m. Xayır, daha var. (D ə m i r q a y aya.) Sən söylə! Dəmin gizli səbəb diyordun, o nə imiş?

D ə m i r q a y a. Daha gizli bir şey qaldımı ya? (Olqaya işarətlə.) Zətən həpsini açib dökdü.

Y ı l d ı r ı m. Gizli səbəb yalnız onun dediklərimi?

D ə m i r q a y a. Daha nə olacaq, hiç qadınla səfərə çıxılırmı? Nəmə lazım, kəndi işləri...

Y ı l d ı r ı m. (qızgın). Nəmə lazım, nəmə lazım! Südəmər çocuqlar kibi iki sözdən fəzlə bir şey bilməz. (Cəllada.) Haydı, ilk öncə bunu dəf' et. (Cəllad hazırlanır.)

O l q a. Ah!..

Orxan (*kəskin*). Xayır. Bu həqsizlikdir. O dilsiz və düşüncəsiz bir zavallıdır. Əsil e'dam ediləcək bənim, bən...

Y ı l d ı r ı m. Cəsarət səni məğrur ediyor (Cəllada.) Pəki, əvvəl onu susdur.

O l q a. Aman, əfəndim, mərhəmət, mərhəmət! (Şiddətli içqırıqlarla ağlar, Sultanın ayaqlarına qapanır.)

O r x a n (*şiddətli və istehzal qəhqəhələrlə gülərək*). Zavallı qızcığaz! Sən həqli imişsin. Ah, Teymur, Teymur!..

Y ı l d ı r ı m. (*vəzifəsini bitirmək istəyən cəllada*). Dur, əl saqla! (Orxana). Niçin güldün, niçin Teymuru xatırladın?

O r x a n. O bənim biləcəyim iş, sən yalnız e'dam etdirə bilirsən.

Ə l i p a ş a. Xayır, bu səbəbsiz deyil.

O l q a. (başını qaldırır. Göz yaşını silərək.) Ah, səbəbini bən söylərim.

O r x a n Qalq! Hiç bir şeyə ehtiyac yox. Söyləmək lazımsa kəndim söylərim. (Olqa qalqar).

Y ı l d ı r ı m. Pəki, kəndin söylə! Şu qəhqəhələr niçindir, acəba?

O r x a n. Şu qəhqəhələr acı bir fəryaddan başqa bir şey deyil. Bütün dünya dəli Teymura səcdə edərkən, yalnız bən isyan etdim. Halbuki onun küçük bir təhqirinə dayansaydım, şimdi e'dama layiq görülməzdim.

Sükut...

Y ı l d ı r ı m. (mülayim). Bu sözlərin nə dərəcə doğru olduğunu bilmək istəməm. Bən hər ikinizi şu qızın göz yaşlarına bağışladım.

O l q a. Ah, kölgəniz əskik olmasın.

Ə l i p a ş a. Əvət, göz yaşları mə'sumiyyəti isbat için ən parlaq şahiddir...

Or x a n . Lakin, bir rica etmək istərdik.

Y ı l d ı r ı m . Söylə.

Or x a n . Məsələ yalnız bağışlanmaqla bitmir. Biz artıq Teymur məmləkətinə dönməyiz, sədaqətimizə qarşı şübhə edildiyindən təbii burada qalacağımız da şübhəli. Əgər müsaidə buyurulursa Mısır-Şam tərəflərinə keçəriz. Orda bizi himayə edənlər bulunur.

Y ı l d ı r ı m . (məmnun təbəssümlərlə yerindən qalqar). Xayır, hiç bir yerə getməyəcəksiniz. Siz bənim oğlum, bu da qızımdır. Hər üçünüzün sədaqətinə şübhəm qalmadı. Haydı, Nazim ağa! Söylə, bir dairə ayırırsınlar, misafirlərə ehtiram lazım.

Nazim cəllad ilə bərabər çıxar.

Or x a n (arqadaşları ilə bərabər əyilir). Təşəkkür edəriz.

Y ı l d ı r ı m . Sədaqətiniz dərəcəsinə mükafat görəcəksiniz. (Əli paşa ilə məclisi tərk edir).

Or x a n (ətrafa). İştə ilk fəlakəti atladığ.

O l q a . Ah, pək qorquyorum. Sobutay Səmərqənddə işlərin üstünü açacaq. Teymurun qəhrü qəzəbi bəla yıldırımını kibi üzərimizdə patlayacaq. Ah, o bəni niçin gördü?

Or x a n . Hiç məra q etmə, bən Sobutayı görürüm.. O pək nəcib qəhrəman. Kimsəyə bir şey söyləməz. Hətta Teymur duysa belə əhəmiyyət verməz.

D ə m i r q a y a (bir tərəfdə). Nəmə lazım, bən qarışmam. Ölürlər ölürüm, qalırlar qalırım.

O l q a . (Saqısında gördüyü yeşil fidancığazı göstərir). Ah, o nə xoş, nə tərəvətli gül fidanı.

Or x a n . İştə həmişəbahar gülü, baq, hənuz yeni-yeni qönçə verməyə başlıyor.

O l q a . Əvət, pək gözəl...

Or x a n . Bir gün gəlir ki, şu yeni qönçələr açar, bizim arzularımız da onunla bərabər çiçəklənməyə başlar.

N a z i m (gəlir, əyilir). Buyursunlar. (Önlərinə gedər).

Or x a n . Gedəlim. (Nazimi göstərir.) İştə bu gecə qiyafətli məxluq bizi uğurlu və parlaq bir sabaha də'vət edir. (Gedirlər).

Pərdə

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

Eyni səhnə... Gündüz... Qarşkı böyük pəncərədən saray bağçasını süsləyən yeşil ağaclar, rəngarəng çiçəklər nəzərləri oqşar. Salona qonmuş saqsıdakı fidanın dal budaqları əvvəlkinə görə daha böyümüş və tam mə'nasilə açılmış gülləri aradan bir xeyli zaman keçdiyini xatırladır. Orxan bir tərəfdə əski osmanlı yavərləri qıyafətində olaraq əli alnında düşünür.

O l q a. (saray xanımlarına məxsus bir qıyafədə gəlir. Orxanı bir qədər süzərək). Orxan!

O r x a n . Sənmisin, Olqa?

O l q a. Nə düşünüyorsun, mane oldum, deyilmi?

O r x a n . Xayır...

O l q a. Niçin böylə dalıb gediyorsun?

O r x a n (gül fidanını göstərir). İştə hər tərəfə gözəl qoqu və nur saçan şu gülləri görüyormusun? Baq, nə qədər dəyişmiş. Bunlar bir zaman yemyeşil tumurcuq halında idilər.

O l q a. Əvət, xatırlıyorum, casus deyə tam bizi yaqaladıqları gecəydi.

O r x a n . Bən o gecə, açmamış qönçələri gönlümüzdəki arzulara bənzətmişdim, deyilmi? İştə bu gün bütün istədiklərimiz yerini buluyor, onlar kibi çiçəklənməyə başlıyor.

O l q a. Pəki, o halda bu düşüncələr nə?

O r x a n . Olqa! Biz artıq burayı tərk etməliyiz.

O l q a. Niçin? Halbuki burada səadət var.

O r x a n . Xayır, bil'əkis səadət bizi başqa aləmdə gözlüyor.

O l q a. Fikrini hiç anlıyamıyorum. Sən Yıldırım kibi böyük bir padşah sarayında... Kəndin də ən sevgili yavərlərdən birisin. Daha nə istiyorsun? (Gül fidanına yaqlaşır, qoqlamağa başlar.)

O r x a n (ətrafa). Ah, Teymur ordusu tərəfindən Sivas qələsi altüst edilmiş, Yıldırımın oğlu öldürülmüş... Daha burda durulurmu?

O l q a. Orxan! Səndə bir sirr var; hər ay gizli məktublar yazıyorsun, əcəba onlar kimə və nəyə?

O r x a n . Sonra anlarsın, şimdi çabucq hazırlan! Nə olursa-olsun buradan çıqmalıyız.

O l q a. (təlaş ilə). Allah eşqinə, nə olmuş, Yıldırımın bir fənalıqmı gördün?

O r x a n . Xayır. Fəqət bir taqım padşahlar, hələ Yıldırım kibi sərxoşlar o dərəcə qorqunc ki, əsla inanılmaz. Əvət, kəndi qardaşını

vəhşicə parçalatan bir hökmdar, yarın ufaq bir bəhanə ilə bizə də qızır, bizim də qanımızı döktürür.

O l q a . Bən şu şübhələrə hiç bir mə'na verəmiyorum.

Or x a n . Dedim ya, sonra anlarsın. Hazırlan, ehtiyat için bir çarşaf da al, yolda lazım olur.

O l q a . Pəki, lakin...

O r x a n . Sus, işlə gələn var.

O l q a . (baqar). Əvət, sultanın hərəmi Meliça. (*Məmnun təbəssümlərlə o gələn tərəfə doğru yürür.*)

O r x a n . (yalnız). Vəzifə hər şeydən müqəddəsdir. Artıq sırası gəldi, Teymur mütləq hücumə başlayacaq.

M e l i ç a . (Olqa ilə bərabər gəlir). Ah, Olqa, Olqa! Sizin bana munis olmanız, bilsən nə qadar gönlümü açıyor.

O l q a . Fəqət bən... Bənim gönlümdəki sevinc daha böyük, daha dərinidir.

M e l i ç a . Sən nə qadar nəcib isən (Orxana işarətlə), yoldaşın da bir o qadar qəhrəman və nəzakətlidir.

O r x a n . Təşəkkür edərim.

M e l i ç a . (ətrafa diqqətlə). İştə Yıldırım. Aman nə qadar halı pərişan...

O l q a . Əvət, bu günlər əfəndimiz pək düşünüyor.

O r x a n . Nasıl düşünməsin?! Hiç Teymur ordusunun qabalığı çəkilir şeymi?

Y ı l d ı r ı m . (gəlir, tə'zim edərlər. Yanındakı Nazim ağaya). Əli paşa nerdə? Çabuq buraya çağır. (*Nazim əylir çıxar. Yıldırım sinirli*). Ah, Teymur! Teymur! Bən sənə bu dərəcə sayğısız olduğuna inanmazdım. (Daha qızgın). Lağımlar vasitəsilə kərastələri tutuşdurmaq, Sivas kibi bir qələyi yandırır havaya savurmaq sənə həddinmi? Ah, əsirlərin, qələ mühafizələrinin qafasını kəsdirməkmi? Ərtöğrul kibi bir evladı əlimdən almaqmı? Nə böyük cəsarət! Xayır, xayır... Bu dikənli zərbə, bu acı təhqir əsla unutulmaz. Ah, duyğusuz cəllad.

O r x a n . Ehtimal ki, bu hərəkət onu saymadığın için bir ixtar, tə'bir caizsə bir guşmaldır.

Bu sırada uzaqda aşıqanə bir ahənglə çoban qavalı-düdüyü çalınmağa başlar.

Y ı l d ı r ı m . (çılğın). Nasıl? Bir ixtarmı, bir guşmalmı? Ah, nələr, eşidiyorum!

O r x a n . Əvət, ixlas və sədaqətim şü acı həqiqəti söyləməyə bəni məcbur ediyor.

Y ı l d ı r ı m . Bən üzərimə gələn qocaman Səlib ordularını qəhr etdim. Fransa və Almaniya cəngavərlərini püskürtdüm. Lehistan, Avstriya və İtaliya əskərlərini bir hücumda əzdim. Hətta qorqusuz Jan kibi məşhur bir qəhrəmanı belə hiçə saydım. Şimdi Teymur kibi bir sərsərimi bəni qorqutacaq? Ah, kor olsun fələyin gözləri. Gör kimlər bana meydan oquyor.

M e l i ç a . Aman, xaqanım! Kəndinizi pək üzüyorsunuz, vücudunuz bir qadar istirahətə möhtac.

Y ı l d ı r ı m . İstirahətmi!? Zəhərli dırnaqlar qəlbimi parçalarkən istirahətmi? (Çılğın). Ah, canavar! (Meliçaya.) Bizi yalnız biraq. (Meliça Olqa ilə bərabər çəkilmək istərkən.) Söylə o çobanı susdursunlar.

M e l i ç a . Pəki. (Getmək istər.)

Y ı l d ı r ı m . İstəməz, biraq çalsın.

M e l i ç a . Pəki... (Salonu tərk edirlər.)

Y ı l d ı r ı m . (pəncərəyə yaxlaşır, çobanı dinlər. Həzin və yaralı bir ah çəkərək.) Çal!.. Çal!.. Əvət, bəxtiyar çoban, çal!.. Nə Sivas kibi şəhrin əlindən getmiş, nə də Ərtögrül kibi oğlun...

Əlipaşa gəlir, düdük susar.

Ə l i p a ş a (yapma bir tələş ilə). Əfəndimizi bir qadar kefsiz görüyorum...

Y ı l d ı r ı m . (acı təbəssümlə). Əvət, kefli vəzirlərin sultanı daima kefsiz olur.

Ə l i p a ş a . Hər halda şevkətli xaqanın mərhəməti çəkərlərinin qüsurundan daha böyükdür.

Y ı l d ı r ı m . Bana baq, sən Sivas vəq'əsinə nə dersin?

Ə l i p a ş a . Yalnız çocuqca bir təcrübə. Mə'nasız bir təcrübə...

Y ı l d ı r ı m . (qızğın.) Açıq söylə, nasıl mə'nasız?..

Ə l i p a ş a . Çünki Teymur Sivas qələsinə təcavüz etməklə bərabər müharibəyi uzatmaqdan çəkinmiş... Görünür ki, əskərlərimizin şücaətini görmüş, eyicə bir dərs almış. Cəsarəti olsaydı, Sivası biraqıb da Mısır-Şam tərəflərinə keçməzdi.

Y ı l d ı r ı m . Sən sərxoşsun, bu gün-yarın Mısırı da alt-üst edər, Şamı da.

O r x a n . Zatən etmiş.

Y ı l d ı r ı m . Ah, nə söylüyorsun?

O r x a n . Hətta geri belə dönmüş və Aras çayını keçib Azərbaycana daxil olmuş. Əvət, o şimdi Qarabağın sərin yaylalarında, otluçiçəkli ovalarında istirahət və şənliyə məşğuldur.

Ə l i p a ş a (müztərib, ətrafa). Ah, dəhşət, dəhşət!..

Y ı l d ı r ı m . (Əli paşaya). Pəki, bu xəbəri sən niçin şimdiyə qadar bana söyləmədin?

Ə l i p a ş a . Çünki həm xəstəsiniz, həm də əhəmiyyətsiz bir şey...

Y ı l d ı r ı m . (pək həyəcanlı və qızgın). Nasıl!? Əhəmiyyətsizmi?! Xayır-xayır. Hiç də öylə deyil. Sən Teymura qarşı Mısır-Şam hökumətlərilə ittifaq yapacağına, Bursa meyxanəçilərinə şərab ismarlamağa məşğul olmuşsun.

N a z ı m (gəlir, əyilir). Şeyx Buxari həzrətləri.

Y ı l d ı r ı m . Gəlsin. (Nazim çıxar, Yıldırım ətrafa). Şeyx fəzil və möhtərəm bir zat. Onun bu gəlişi hiç də mə'nasız deyil.

Ş e y x B u x a r i (köylü bir qadınla daxil olur. Tə'zimdən sonra). Əfv edərsiniz, əfəndim, cəsarət ediyorum. Lütfən şu köylü qadını dinləyin. Anadolunun şu yoxsul anasına qulaq verin də, görün nələr söylüyor.

Y ı l d ı r ı m . (qadına). Söylə!

Q a d ı n . Qocamla oğlum xaç qavğasında öldü, ah, ölürkən yüzlərini görmədim, məzarlarına belə həsrət qaldım. Bəni yaşatan ancaq bir təsəlli idi; onlar vətən uğrunda şəhid olmuşlardı.

Y ı l d ı r ı m . Dərdin nədir, onu söylə?!

Q a d ı n . Yetişmiş bir qızım vardı, adı Lalə idi, onu yaşatmaq üçün hər zəhmətə qatlanırdım. Tarlamızı sürərkən bir tərəfdən alaca öküzü, bir tərəfdən də kəndimi qoşaraq heyvanla bərabər çalışıyordum. Laləciyimə, bir danəcik yavruma yeyəcək-geyəcək tədarik ediyordum.

Y ı l d ı r ı m . (azacıq sərt). Sonra?

Q a d ı n (həyəcanlı). Sonra azğın yeniçərilər, sənin o qaba və sərxoş əskərlərin öküzümü aldılar. Bıraxmaq istəmədim, incitdilər.

Yalvardım, döydülər. Bən hiç... Əvət bən hiç... (Yaralı fəryad ilə.) Qızım! Ah, yavrum! Canavarlar yardımsız bir quzuya hücum edərkən onu sardılar, ağlamasına, çırpınmasına baxmadılar, cəllad kimi alıb götürdülər. (Çılğınca.) Ah, Laləciyim! Ah, yavrum. (*Yıldırımın ayaqlarına qapanır*).

Y ı l d ı r ı m. (son dərəcə qızgın). Cəvab ver, Əli paşa cəvab ver!

Q a d ı n (cılğın). Ah, sərxoşlar! Canavarlar!

Ş e y x B u x a r ı (ətrafa). Sərxoş bir amirin məmurları da ancaq sərxoş olur.

Y ı l d ı r ı m. (kəskin). Bulunsun, şu qadının qızı bu saət bulunsun!

Ö r x a n . Gəliniz, valide.

Q a d ı n (göz yaşını silərək). Ah, yavrum... mələk yavrum! (Təkrar hıçqırıqlarla ağlar).

Ö r x a n . Gəliniz, xəyanət cəzasız qalmaz. (Qadınla bərabər çıxar).

Ş e y x B u x a r ı (ətrafa). Zavallı qadın! Bilməz ki, yalvardığı padşahın içdiyi şərablar, yalnız yoxsul köylünün dökülən al qanlarından, qanlı göz yaşlarından tədarik olunur.

N a z ı m (gəlir, əyilir). Teymur elçisi!

Y ı l d ı r ı m. Gəlsin! (Sinirli). Yenəmi elçi! Yenəmi Teymur elçisi!

S o b u t a y . (yazlıq əlbisədə gəlir, əyilir, məktubu verir).

Y ı l d ı r ı m. (Əli paşaya). Al, oqu! (Sobutaya) Bu məktub nerdə yazılmış?

S o b u t a y . Azərbaycanca, Qarabağ yaylasında...

Y ı l d ı r ı m. Çıq bəklə, cavabını şimdi alırsın.

S o b u t a y . İtaət! (Əyilir, çıxar).

Ə l i p a ş a (qısa bir mütaliədən sonra, heyrətlə ətrafa). Dəhşət, dəhşət!

Y ı l d ı r ı m. Nə yazıyor, şimdi nə yazıyor?

Ə l i p a ş a (oqur). Tanrı qulu Teymurdan Sultani-Rum Yıldırım Bayazidə.

Y ı l d ı r ı m. Uzun laf istəməm, yalnız məktubun məalını söylə!

Ə l i p a ş a . Yazıyor ki, bən sizi bir türk xaqanı olaraq sayarım və zatınıza qarşı hörmət bəslərim, fəqət siz bəni saymazsanız aramız soğuyar və bu soğuluğun nəticəsi pək acı olur.

Orxan gəlir.

Y ı l d ı r ı m. Sonra? Sonra?

Ə l i p a ş a (yarımbaqlısla məktubu süzərək). İştə bu bənim son məktubum və son təklifimdir. Qaraqoyunlu əmiri Qara Yusif ordan uzaqlaşmalı... Şahzadələrinizdən biri mə'murən yanıma göndərməli. Bən ona evlاد kibi baqacağımı şimdiden və'd eylərim, fəqət

məktubuma müvafiq cavab gəlməzsə, hücum edəcəyim şübhəsizdir. Ona görə də hazırlanmanızı ixtar edirəm.

Y ı l d ı r ı m. Mühəribəmi? Ah, mühəribəmi? (Acı qəhqəhəylə.) Gör bizi nə ilə qorqutuyor. Zavallı Topal! Görünüyür ki, qarşısındakını unutuyor. (Pək qızğın). Xayır, onun cavabı mühəribədən başqa bir şey deyil.

Ş e y x B u x a r i. Zənnimcə qəzəb və hiddət əfəndimizi yanlış mühakimələrə sevk ediyor. Teymur da sizin qadar qəhrəman, sizin qadar cəsur və sarsılmaz bir hökmdar... Boş yerə türk evladının qanını dökdürməyin və ətrafınızı saran düşmanları kəndi fəlakətinizə güldürməyin.

Y ı l d ı r ı m. Xayır, mirim! Bən şimdiyə qadar sənin acı nəsihətlərini dinlədim. Əfsus ki, bundan sonra dinləmiyəcəyim, çünki şu məktubun məalı təhqirlərin ən acısıdır.

Ş e y x B u x a r i. Əvət, biliyorum acıdır, hətta bənim sözlərim ondan da acıdır. Fəqət onunla çarpışacağına, kəndi nəfsinlə mübarizə et. Cəsarət ediyorum, mümkünsə rəqqasələrə uyma! Serbistan prensesi nüfuzuna qapılma! Və sərxoş vəzirlərə alət olma!

Ə l i p a ş a (ətrafa). Ah, bu nə həzyan?

Y ı l d ı r ı m. Əvət, şeyxim! Acı da olsa, sözlərimdə bir həqiqət var. Lakin Teymura qarşı susmaq əsla əlimdən gəlməz. Çünki o bəni tanımıyor, yaxud tanımaq istəmiyor. Hər halda bən kəndimi ona tanıtmalıyım. Əli paşa cavab yaz.

Əli paşa kağız-qələm hazırlar.

Orxan (tə'zim ilə). Müsəidə buyurulursa, bən də iki söz söyləmək istərim.

Y ı l d ı r ı m. Söylə!

Or x a n . Əfəndimizin iradəsi əlbəttə bir həqiqətdir. Şeyx həzrətlərinin tevsiyəsi isə daha xeyirxahanə bir məsləhətdir.

Y ı l d ı r ı m. Bən həpsini düşünüyorum, artıq bizimki məsləhətdən keçmiş. (Qızğın). Cavab yaz!

Ə l i p a ş a. Əmrinizə müntəzirəm.

Y ı l d ı r ı m. Yıldırım Bayaziddən kəlbi-əqur Teymura!

M ə c l i s d ə k i l ər (heyrət və dəhşətlə ətrafa). Nasıl? Kəlbiəqurmu?!

Yıldırım. Yazdın mı? Kəlbi-əqur Teymura.

Əlipaşa. Əvət, kəlbi-əqur Teymura.

Yıldırım. Yaz, müharibəmiz müharibədir. Hər kim sözündən qaçarsa, qadını üç tələq ilə boş olsun.

Əlipaşa (yazır, ətrafa). Ah, fəlakət! Dəhşət!

Yıldırım. Ötəsini kəndin bilirsin, işlə bənim deyəcəyim şu!

Şeyx Buxari (müztərib və həyəcanlı). Əfəndim! Əfəndim, müsaidə buyurun. Bu cavab adabi-münazirəyə əsla müvafiq deyil. Həm də hiç bir hüsni-tə'vil qəbul etməz. Əvət, bu bir xəta, bu bir təcavüz ki, hiç bir hökmdarın şanına yaqışmaz.

Yıldırım. Artıq yetişir, rica edərim, kimsə qarışmasın.

Şeyx Buxari (yerindən qalqar, getmək istər). Pəki, sultanım, qarışmam, lakin şu cavabınızla böyük bir məs'uliyəti-tarixiyyə altında qalacaqsınız. Bana müsaidə...

Yıldırım. Buyura bilirsiniz. (*Şeyx Buxari çıxar. Yıldırım istehzal təbəssümlə qafasını oynadır.*) Əvət, bu məktubla Yıldırım böyük bir məs'uliyət bir məs'uliyəti-tarixiyyə altında qalacaqmış!..

Orxan. Hər halda Şeyx bədxah bir şəxs deyil.

Yıldırım. Nə olursa-olsun, bənim iradəm qətidir. (Qalqar). Bana baq, Orxan! Sən bu vəqtə qadar bizdən hörmət və məhəbbət gördün... və o sayədə Anadoluda yaşayan tatar-türkmən qəbilələrinə böyük nüfuzun var.

Orxan. Əfəndimizin lütfündən.

Yıldırım. İşlə onlara icrayi-tə'sir etməli. Yarın orduya səfərbərlik əmr edəcəyim. Baqalım Teymur bizə qarşı nə yapar? Fəqət saqın, vəzifəndə müsamihə etmə! (*Çıqmaq üzrə bir neçə adım yürür*).

Orxan. Bəncə vəzifə hər şeydən müqəddəsdir. Amirim uğrunda başdan keçməyə hazırım.

Yıldırım. Haydı, arslanım, iş başına! Unutma ki, səni daha böyük rütbələr bəklıyor. Əli paşa! Sən də məktubu elçiyə ver, bəndən son hədiyyə olaraq Teymura götürsün.

Əlipaşa. Baş üstünə!

Çıqarlar.

Orxan (yalnız). Ah, Teymur, kəlbi-əqur! (Acı və istehzal qəhqəhəylə). Əvət, daima sərxoşların təsəllisi həzyan, aciz və zəiflərin silahı

isə söyüş və qarğışdır. (Yıldırımın getdiyi tərəfə kinli və qızgın). Fəqət, ey məğrur və əyyaş sultan! Əmin ol ki, yarın, əvət yarın o qoca qəhrəmanın dəmir pəncəsində bir yılın kibi qıvrılacaqsın. Həm də umulmaz bir məğlubiyyətlə zəbun və pərişan olacaqsın.

Pərdə

BEŞİNCİ PƏRDƏ

Anqara ovası, Teymur çadırı... Gündüz. Çadırın önündə qalın gevdəli, gürbüz, yaylıhoqluiki nəfər növbət bəklilərək qonuşurlar.

B i r i n c i n ö v b ə t ç i . Yahu bütün dünya çarpışıb vuruşmaqdan yoruldu da, şu Topal bir dürlü yorulmaq bilmiyor.

İ k i n c i n ö v b ə t ç i . Yenə şikayətmə? Nə çəbuq usandın, əzizim?!

B i r i n c i n ö v b ə t ç i . Mısır və Şamda dökdüyümüz qanlar hənuz qurumamış. Şimdi də Anqara qavğası, Anqara bəlası!.. Nə demək? Beş gün rahatlanmaq yoxmu ya?

İ k i n c i n ö v b ə t ç i . Pəki, Qarabağın çiçəkli ovalarında, Azərbaycanın o cənnət qadar gözəl ruhlu bir guşəsində sürdüyün zəvq və səfalar yetişmədimi?

B i r i n c i n ö v b ə t ç i . Nə demək! Biri üç ay yaşayışdan zəvq alırsa, altı ay da hər bətməlimi?

İ k i n c i n ö v b ə t ç i . Şuna baq, müharibə kəndisi də bir zəvq deyilmi ya?

B i r i n c i n ö v b ə t ç i . Bıraq Allahı seversin. (Bir neçə adım aqsayaraq yürür.) Şam ətrafında vuruşurkən ayağıma bir ox dəydi də hala aqsıyorum, hala gecələr ağrıdan uyuyamıyorum.

İ k i n c i n ö v b ə t ç i (gülərək). Zərər yox, saf mal sahibinə bənzər. Teymur da aqsaqdır, sən də... Yalnız aranızda bir fərq var ki, sən qarğasan, o qaraquş...

B i r i n c i n ö v b ə t ç i (qızgın). Sus bə, sərsəm hərif!

İ k i n c i n ö v b ə t ç i . Pək gözəl, o qarğa olsun, sən qaraquş.

B i r i n c i n ö v b ə t ç i . Xayı, onu da istəməm.

İ k i n c i n ö v b ə t ç i . Pəki, o halda nə istərsin?

B i r i n c i n ö v b ə t ç i . Nə istəyəcəyim, baq şu Anqara müharibəsi bənim hiç xoşuma getmiyor. Nə var, nə yox, Teymur Yıldırımı yenəcəkmış... Pəki, bənim xeyrim nə olur? Mısırdə, Şamda hiç olmazsa

əlimizə paradan-maldan bir şey keçdi. Burda qalib gəlirsək. (Əlini avucuna vuraraq.) Söylə, baqayım, şu avcuma nə girəcək? Anqaranın quru, boş səhrasını?

İ k i n c i n ö v b ə t ç i (istehzal qəhqəhəylə). Vay, yəhudi dəllalı, vay! Sən müharibəyə yəğma içinni gəldin?

B i r i n c i n ö v b ə t ç i . Nə demək! Topal ad qazansın da arada bənim canım getsin, öyləmi?

İ k i n c i n ö v b ə t ç i . Sus, artıq yetişir; şu sözlər bir türkə yaraşmadığı kibi, bir əskərə hiç yaraşmaz.

B i r i n c i n ö v b ə t ç i . Nə demək? Sanki əskər insan deyilmi ya? (Sinirli). Əvət, nə demək! Ölüb-öldürən biz, gülüb-əylənən onlar! Çarpışıb-vuruşan biz, ad-san qazanan onlar! Ac-çıplaq qalan biz, zəvqü səfayə dalan yenə onlar!

İ k i n c i n ö v b ə t ç i (gülərək). Yahu, sayıqlıyormusun, onlar kimdir, əcəba?

B i r i n c i n ö v b ə t ç i . Onlar, işlə saraylarda keyf sürən azgın padşahlar, dəli xaqanlar... Sərvət və səadət içində gülümsəyən qurnaz vəzirlər, yaramaz vəkillər... Eysü nüş ilə vaxt keçirən hoppa şahzadələr, cılığın dərəbəylər...

İ k i n c i n ö v b ə t ç i (məğrur qəhqəhəylə). Anlaşıldı, əvət anlaşıldı. Bu düşüncələr həp qorqalıqdan iləri gəlir. (*Əlilə onun omuzuna vuraraq.*) Bana baq, hiç məraq etmə, bu gün-yarın Yıldırım basılır, yenə Səmərqəndə dönəriz.

B i r i n c i n ö v b ə t ç i . Xayır, bu qavğadan gözüüm hiç su içmiyor. Yıldırımını pək qəhrəman diyorlar.

İ k i n c i n ö v b ə t ç i . Əcəba, onun nəsi qəhrəman imiş?

B i r i n c i n ö v b ə t ç i . Nə demək! İşlə qaç gündür yüz-yüzə duruyoruz. Hərif müharibəyi bıraqlıb da şikara çıqmış. Pəki, bundan nə çıxar? Demək o qadar məğrur ki, bizi saymaq belə istəmiyor.

İ k i n c i n ö v b ə t ç i . Zərər yox, o bizi saymazsa biz onu sayarız. (Boru səsi eşidilir.) İşlə Əmir gəlir. (Baqar, heyrətlə). O nə? Sanki yüz-gözündən atəş saçılıyor.

T e y m u r müharibəyə məxsus qiyafətdə gəlir. D i v a n b ə y i , ş a i r K i r m a n i və A q b u ğ a onu izlər.

T e y m u r . (son dərəcə kinli və qızgın bir ahənglə). Teymur - kəlbi-əqur! Teymur - kəlbi-əqur! Öyləmi, ah, öyləmi?

Ş a i r. Ehtimal sərxoş imiş. Yoqsa qoca bir sultanın ağzından öylə söz çıqmaz.

D i v a n b ə y i. Əvət, ehtimal ki, sərsəm və xasta imiş, yoqsa şu hədyan əqli başında olan bir zata yaraşmaz.

T e y m u r. (çılğın). Əvət, ehtimal ki! Ehtimal ki?! Lakin bana da Turğay oğlu Teymur derlər. Onu sərxoşluqdan ayılmaq, sayğısız qafasını uslandırmaq pək qolay... Ah, Yıldırım, Yıldırım! Nə qadar dəhşətli olsan, Hindistanda avladığım qaplanlardan müdhiş deyilsin.

Ş a i r. (ətrafa). Əvət, qaplan yırtıcıların ən vəhşisidir, fəqət qaplanları parçalayacaq daha böyük vəhşilər var ki, o da insanlardır.

T e y m u r. Qaraqoyunlu əsirəti İsfahan civarında bizə şəbxun yaptılar, əskərlərimdən üç bin kişi öldürdülər. Kəllələrdən qüllələr yaptırdım. Zərər yoq, bir az sonra Yıldırım da bəni tanıır. (Pək kinli və sinirli).. Ah, kəlbi-əqur! Kəlbi-əqur! Nə həzyan... nə cəsarət!..

Ş a i r. Əfsus ki, cəsurların həzyanı, həzyançıların cəsarəti qadar gülünc və mə'nasızdır.

T e y m u r. O həzyanlar hiç... hərifdəki azğınlığa baq ki, şimdi də bəni saymıyor, hərbi girişəcəyinə şikarə çiqıyor.

A q b u ğ a (istehzalı təbəssümlə). Əvət, gerçəkdən pək sayğısız... pək məğrur...

Ş a i r. Fəqət məğrurlar pək çabuc sərniğun olur.

S o b u t a y süir'ətli adımlarla gəlir, əyilir.

T e y m u r. Nə var, Sobutay?

S o b u t a y. Böyük xaqanın əmrilə ava çıxan on beş min nəfər Yıldırım əskəri bizimkilər tərəfindən ortaya alınmış və bir saldıışda həpsi əzilib dağılmış.

T e y m u r. Yıldırımdan nə xəbər?

S o b u t a y. Yalnız Yıldırım qəhrəmanca bir çevikliklə aradan çıqmış və beş-on nəfər məyyətilə qaçib qurtulmuş.

T e y m u r. Bən qəhrəmanları pək sevərim.

S o b u t a y. Bir də Yıldırım şikarda ikən su yollarını da kəsdik, təbii ordu susuz qalınca daha çabuc təslim olur.

T e y m u r. Pək gözəl tədbir. Bunu kim düşündü?

S o b u t a y. (Aqbuğayı göstərir). Böyük sərdar Aqbuğa.

T e y m u r. Zətən hərbi zamanı hiylə də müvəffəqiyyət vasitələrindən biridir.

Ş a i r. (ətrafa). Bən yalnız Kərbəladakı ərəb Şimirini tanırdım, məgərsə türkdən də Şimir çıxarmış!

T e y m u r. Aqbuğa! Daha durmaq lazım deyil, ordu hücumə keçməli. Saqın Yıldırımı yaralamasınlar. Ona söyləyəcək sözlərim var. Yigid Sobutay! Sən də qafil olma! Hər kim onu diri yaqalarsa, kəndisini böyük mükafat bəklilər.

A q b u ğ a. Xətti-hərəkətimiz nə yolda olacaq?

T e y m u r. Onların sağ cinahı açıqdır. İştə oradan bizim sol cinah mərkəzi əhatə etməli. Onların sol cinahı isə pək zəif. Əminəm ki, bizə qarşı duramayıb çabuc pozulur. Haydı, arslanım! Cəsarət və mətanət!.. Aqbuğa və Sobutay əskərcə təmənnə edər, sür'ətli adımlarla gedərlər.

Ş a i r. (ətrafa). Qardaş qardaş qanı içiyor. İştə siyasət və rəyasət bəlası!

T e y m u r. Orxan gəlmədi, bu bəni pək düşündürüyor. Hər halda o, bu gün bizim tərəfə keçməliydi.

D i v a n b ə y i. Kim bilir, bəlkə keçmiş də bizimkilər tərəfindən yaqalanmış...

T e y m u r. Hər tərəfə buyruq ver, ona ilişməsinlər. (*Şair Kirmaniyə*). Gəl, baqalım, şair! Sən də bir tərəfdə seyr et, müharibəyi yaqından tamaşa etmənin zevqi daha başqadır. (Gedərlər.)

E l m a s şaşqın və müztərib adımlarla gəlir. Teymur getdiyi tərəfə baqar.

E l m a s (ətrafa). Orxan, ax, Orxan! Sən Elması unutdun, fəqət Elmas səni görmək üçün hər b səhnələrində dolaşır. (*Teymur getdiyi yolu izlər*).

B i r i n c i n ö v b ə t ç i (arqadaşına). Bu Divan bəyi qızı da pək tuhaf. Səmərqəndin gözəl köşklərini bıraqlıb da Anqara çöllərindən nə istiyor, bilməm ki?

İ k i n c i n ö v b ə t ç i. Səncə qavğa meydanı yalnız erkəklərə məxsusmu?

B i r i n c i n ö v b ə t ç i (istehzallı qəhqəhəylə). Nə demək! O da mı qavğa etməyə gəlmiş?

İ k i n c i n ö v b ə t ç i. Gülərsən ya... Hiç atalardan eşitmədinmi?! Çingizin anası bir qadın ola-ola at belinə bindi. Bütün qomşu ölkələri sıqışdırdı və qocaman bir səltənət qurdu.

Birincinöv bətçi. Nə demək, bu da Çingizin anası mı?

İkincinöv bətçi. Nə fərqi var, qadın qadındır. Bu da o cinsdən, bu da o nəsiləndən. Arslanın erkəyi, dişisi olur?

Birincinöv bətçi. Fəqət bana qalırsa, öydüyün şu diş arslan müharibə üçün deyil, başqa bir av üçün gəlmiş olmalı... (*Yola baqar.*) Gözün aydın, işdə Dəmirqaya gəliyor.

İkincinöv bətçi. O ki, Orxanla bərabər Yıldırım yanına qaçmışdı.

Birincinöv bətçi. Nə demək! Orada yaşamamışlar da geri dönmüşlər.

Elmas (Dəmirqaya ilə gəlir). Allah eşqinə söylə, Orxan nə oldu? Nerdə qaldı?

Dəmirqaya (qalın və yonulmamış səslə). Onun yanında...

Elmas. O kimdir?

Dəmirqaya. Kim olur-olsun, nəmə lazım, bən qarışmam.

Elmas. Ah, nasıl?! Orxan gəlmədimi? Səninlə bərabər deyilmi?

Dəmirqaya. Hiç Teymurun qorqusundan gələ bilirmi? Moskov qızını qaçırıb da Topala görünə bilirmi?

Elmas. Yoq, Teymur onu bağışlar.

Dəmirqaya. Zənn etməm, hiç zənn etməm.

Elmas. Sus, Allah eşqinə sus! Bütün qanım başıma toplanıyor, beynim alevlər içində yanıyor. Demək o buraya gəlməyəcək, öyləmi?

Dəmirqaya. Bən ki onun qəyyumu deyilim, istər gəlsin, istər gəlməsin. Nəmə lazım, bən qarışmam.

Elmas. Nasıl olursa-olsun bəni Orxanın yanına götür.

Dəmirqaya. Dedim ya, bən qarışmam.

Elmas (ətrafa). Aman, ya Rəbbi. Şu hərifin qəlbi daşdan mı yapılmış. (Dəmirqayaya) Bən buraya yalnız Orxan için gəldim. Nerdə olsa onu bulmalıyım.

Dəmirqaya. Acım, bir az yemək yeyəlim də, sonra...

Elmas. Zərər yoq, gəl ye-iç, saqın, yaqanı bıraqaq deyilim.

Dəmirqaya. Nəmə lazım, hiç bıraqma! (Gedərlər). Bu sırada kənardan boru və çarpışma səsləri eşidilir.

Birincinöv bətçi. Demək müharibə qızıxdı, işdə çarpışıb vuruşuyorlar.

İkincinöv bətçi. Əvət, gürultu getdikcə artır.

B i r i n c i n ö v b ə t ç i . İştə, Orxan da Əmir ilə bərabər gəlir.
İ k i n c i n ö v b ə t ç i . Görünür D ə m i r q a y a Elması aldatıyormuş.

*Kənardan eşidilən gürültü, çarpışma səsi azalır. T e y m u r , D i v a n b ə y i , ş a i r
Kirmani və O r x a n gəlirlər.*

T e y m u r . Söylə, Orxan, nə yaptın?

O r x a n . Bənim ilk yaptığım böyük bir qəbahətdir.

T e y m u r . Hanki qəbahət?

O r x a n . Olqayı Türküstandan qaçırdım, ona görə boynum vurulmalıdır.

T e y m u r . Onu sonra mühakimə edəriz. Bana Yıldırımın, Yıldırım ordusundan xəbər ver!

O r x a n . Bursadakı işlər mə'lum. Hər ay xəbər yazıb göndərmişəm. Son həftələrdə isə Anadoludakı bəylərə gözəl rütbələr və'd etdim, həpsini tərəfimizə keçirdim. Oradakı tatar və türkmənlərin başçılarını çağırdım, məhəbbətlərini qazandım. Bütün Anadolu əskəri bizim tərəfdə, şimdicə təslim olurlar. Yalnız Rumeli sancak bəyləri, yeniçərilər və serb əskərləri Yıldırım itaətində. Fəqət, orduda pozuqluq olunca, onlar da bir şey yapamazlar, çabıq şaşırırlar.

E l m a s (D ə m i r q a y a ilə bərabər gəlir. Orxanı görünəcə, şaşqın bir sevinclə). Ah, Orxan!.. Divan bəyi əlilə sükut işarəti verir. Elmas çəkilib bir tərəfdə durur.

T e y m u r . (Orxana). Pək məmnun oldum; şimdici söylə baqalım, gözəl prenses nerdə?

O r x a n . İştə qarşıda bəklir. Fəqət dəmin hüdudu keçərkən bizimkilər tərəfindən yaralanmış.

E l m a s (ətrafə). Əvət, bu da yeni bir hiylə.

T e y m u r . Orxan! Sən bir əskərsin, fəqət işlədiyin xəyanət bir əskərə yaqışmaz. Əcəba xəbərsiz olaraq qızı qaçıрмаq və bəni saymamaq böyük bir nankorluq deyilmi? Bunu yaparkən Teymurun hiddət və qəzəbini düşünmədinmi?

Orxan susur.

Niçin susdun, söylə?

O r x a n . Böyük xaqanın mərhəməti bənim qəbahətimdən daha böyükdür.

T e y m u r. (sərt). Xayır, qəbahəti mə'zur görmək, fənalığı tərviç etməkdir.
 B i r i n c i n ö v b ə t ç i (arqadaşına). İştə Topal yenə çıldırıyor.
 D i v a n b ə y i. (Teymura). Orxan gəncdir, yigildir.
 T e y m u r. (kəskin). Xayır, böylə bir qəbahət için ən böyük cəza ölümdür.
 E l m a s. Ah, ölüm mü?
 T e y m u r. Əvət, Orxan yalnız e'dama layıqdır.
 E l m a s. Mərhəmət, ah, mərhəmət!.. (Teymura yaqlaşır).
 T e y m u r. (çılğın). Çəkil!
 D i v a n b ə y i. Ah, gerçəkdənmi e'dam?
 T e y m u r. Əvət, e'dam, e'dam..! Bıraq, hər kəs için ibrət olsun!

Ətrafda böyük şaşqınlıq və qorqunc bir sükut...

Or x a n . Xayır, xaqanım, xayır... Ölüm hər kəsi qorqutsa da Orxanı qorqutmaz. Bən vəzifə uğrunda bin dəfə ölüb-dirildim. Yıldırım bəni öldürmək istərkən belə qəhqəhələrlə güldüm. Şimdi isə gülmək deyil, yalnız heyrət edərim. Həm də başqa əlləri qanımla ləkələndirmək istəməm. (*Belindəki xəncəri çıxarır. Kəndini vurmaq istər*). Ah, sən bəni alçaltmış, fəqət bən... iştə!

T e y m u r. (gur və kəskin səslə). Orxan! Əcələ ediyorsun, bən səni alçaltmaq deyil, yalnız imtahan etmək istədim. (*Şən qəhqəhəylə*). Unutma ki, Teymur şahmat oynarkən belə, taxtadan yapılmış küçük bir piyadayı qeyb etmək istəməz. Halbuki sən cəsür və eşsiz bir qəhrəmansın. (*Yaqlaşmış Orxanın omuzunu oqşar*). Əvət, sənin məharət və cəsərətin işlədiyin qəbahətdən daha böyükdür. Olqayı, o dəyərli yadigarı mükafat olaraq sana bağışladım. Fəqət qəlbin onun, düşüncə və biləklərin bizim olsun.

Bu sırada Ol q a gəlir və örtündüyü çarşaf omuzlarına sarqaraq baqıb durur.

E l m a s (*çılğın bir tevr ilə Teymurun qarşısına keçərək*). Xayır, xayır! Sən bunu əsla yapamazsın. Əvət, sən böyüksün, bütün dünyaya hökm edə bilirsin; fəqət Orxanın qəlbinə deyil! Unutma ki, bən anayam.

Ş a i r. (ətrafa). Əvət, ana qəlbi hər şeydən güclü və məhabətlidir.

O l q a. (*köksünü sıqaraq, ətrafa*). Ah, bu oq yarası bəni məhv edəcək...

T e y m u r. Elmas! Səbr və mətanət lazım.

E l m a s. Xayır, xayır. (Olqayı göstərir). Sən ona bütün aldığın ölkələri bağışlaya bilərsən, fəqət bana verilən bir qəlbi əsla! Əsla! (Orxana). Niçin susdun, Orxan, cavab ver?!

O r x a n. Xaqan hüsurunda ədəb gözütiyorum.

E l m a s. Halbuki həyat yoldaşına xəyanət etmək daha böyük ədəbsizlikdir.

O l q a. (Teymur qarşısında diz çökərək). Böyük xaqan! Bənim varlığım bir çoqlarının hissiyyatını zəhərləyir, bəni öldür də, hər kəs iztirabdan qurtulsun.

T e y m u r. (onun qolundan tutub qaldırır). Xayır Moskof çiçəyi, xayır... Bən yalnız qızğın arslanları, azğın qaplanları şikar edərim. Bənim oqum yalnız vəhşi qartalların qanı ilə boyanır. Sən şətarətli bir güvərçinsən, halbuki Teymur əsla güvərçin qanı tökmədi.

E l m a s. Güvərçinləri də şahinlər parçalar. (*Qoynundan ufaq bir xəncər çıxarıb vurmaq istər*).

D i v a n b ə y i. Elmas!

Orxan Elmasın biləklərini yaqalar, xəncər düşər.

O l q a. (*qırıq səslə, acı təbəssümlə*). Hiç təlaş etmə... Elmas!.. (*Qanlı köksünü açaraq*). Bən... işlə yaralanmışım... Artıq kimsəyə... zəhmət vermiyəcəyim. Ah, ah, ahh... (*Bayılıb düşər*).

T e y m u r. (*növbətçilərə*). Yardım edin!

Olqayı qaldırırlar. Elmas çəkilir. Ətrafda gürultu və çarpışma səsləri yüksəlir. Teymur Divan bəyiyə.

Baq gör nə var?

D i v a n b ə y i. (yola baqar). İşlə, Sobutay gəlir.

S o b u t a y. (gəlir, əyilir). Böyük xaqana müjdələr.

T e y m u r. Nə olmuş?

S o b u t a y. Yıldırım ordusu bozuldu.

T e y m u r. Nasıl? Ətraflı söylə!

S o b u t a y. Onların sol cinahı az bir zaman bizə qarşı dura bildi. Sonra birdən-birə şaşırıb dağıldı. Şahzadə Məhəmməd də kəndi ehtiyat firqəsilə Amasya yolunu tutmuş.

T e y m u r. Yıldırım kəndisi nə halda?

S o b u t a y. Onu hiç sormayınız! Yıldırım gerçəkdən böyük qəhrəman. Hər kəsdən ziyadə çarpişib vuruşdu. Ətrafındakı sipahilər və yeniçərilər də son dərəcə yigir... Bununla bərabər həpsi əsir. Həpsi təslimə məcbur oldu.

T e y m u r. (Divan bəyiyə). Əmr et, qaçanları qovmasınlar. Saqın, Yıldırıma bir şey olmasın. Həm də ehtiramda qüsür edilməsin.

D i v a n b ə y i. Itə, xaqanım. (Sobutayla bərabər gedər).

Ş a i r. (ətrafa). Qəhrəmanlardakı fəzilət dəhşətləri qadar böyükdür.

T e y m u r. (volta vurur, qızğın və sinirli). Kəlbi-əqur!.. Kəlbiəqur! Nə böyük cəsəət! Ah, məğrur!.. İdraksız! Teymurun təhəmmül və nəzakəti sən kibi çoqlarını aldatmış. Lakin atəşli bir toqat həpsini sərxoşluqdan ayıltmış. (Çılğın). Yıldırım, ah, Yıldırım! Kəndini dev aynasında görüb də şımardın. Fəqət düşünmədin ki, sirkə nə qadar tünd olursa, qabı daha çəbuq çatlar.

Ş a i r. Əcəba böyük xaqanın bir-iki sözlə əsəbiləşməsi tuhaf deyilmi?

T e y m u r. İki sözmü? İki sözmü? Ah, şu həzyan zəhərli bir oq kibi rə'yada da beynimi dəliyor. Kəlbi-əqur! Kəlbi-əqur! Ah, nə sayğısızlıq! Xayır, böyük nəhrləri yataqlarından çıxaran, sarsılmaz və keçilməz dağları yaran Teymur hər acıyı unutur da, fəqət şu iki sözü əsla! Əsla!

Ş a i r. Hər-halda Yıldırım sən can qardaşın, qan qardaşıdır.

T e y m u r. Əfsus ki, qardaş yarası daha acı, daha qorqunc olur.

S o b u t a y. (gəlir, əyilir). Yıldırım hüsurunuza gəlir.

T e y m u r. Buyursunlar.

Yıldırım iki nəfər Teymur əskəriylə gəlir. A q b u ğ a i l ə D i v a n b ə y i də bərabər bulunur.

D i v a n b ə y i. İştə, Osmanlı sultanı Yıldırım Bayazid!

A q b u ğ a. Yalnız sultan deyil, həm də cəsür bir komandan!

T e y m u r. (yer göstərir, təvazölə). Buyurun, şevkətli Sultanım!

Tanrı qulu Teymurdan daima ikram və ehtiram görəcəksiniz. Yorğunsunuz, rica edərim oturun. (Oturmaz, Teymur ona cibindən bir kağız çıxarıb verir). Lütfən şu məktubu oqurmusunuz?

Y ı l d ı r ı m. (məktubu alır, aşırı dərəcədə gözlərinə yaxlaşdırır və Teymura iadə edər). Zətən yazıldığı zaman oqunmuş.

T e y m u r. İştə, bən şu məktubdakı sözlərinizi unutdum və sizi əfv etdim. Yalnız əfv etmək deyil, hətta məhəbbətinizi də qazanmaq istərim. Əvət, məhəbbətinizi də qazanmaq istərim. (*Mə'nalı və məğrur bir tevr ilə şair Kirmaniyə baqar*). Əcəba, buna şair nə söylər?

Ş a i r. (*səmimi və coşqun bir ahənglə*). Məhəbbət! Məhəbbət!.. Əvət, bütün bəşəriyyəti xilas edəcək yalnız məhəbbətdir. Məhəbbətlə çırpınan bir çoban qəlbi, kin və ədavət püskürən bir sultan qafasından daha şərəflidir. Əgər dünyanın şanlı çarpışmaları, qanlı vuruşmaları nəticədə bir məhəbbət, fəvqəlbəşər bir məhəbbət doğurmayacaqs... bütün həyata, bütün kainata nifrətlər olsun.

T e y m u r. Əcəba, məğrur Yıldırım nə düşünüyor?

Y ı l d ı r ı m. Düşünəcək bir şey yox. Əvət, sən qalibsin. Lakin bu qələbə türk əqvamını deyil, yalnız fürsət bəkləyən qonşu hökumətləri məmnun etdi. (*Acı bir köküs keçirdikdən sonra, çox mütəəssir və şiddətli*). Ah, daha doğrusu, İslam aləmini başsız qoydu.

T e y m u r. (*iki-üç adım aqsayaraq Yıldırıma doğru yürür, məğrur və gur bir səslə*). Hiç məraqlənmə, xaqanım! Sən kor bir abdal, bən də dəli bir topal! Əgər dünyanın zərrə qadar dəyəri olsaydı, yığın-yığın insanlara, ucu-bucağı yox məmləkətlərə... sənin kibi bir kor, bənim kimi bir topal müsəllət olmazdı.

Pərdə

SON

MÜNDƏRİCAT

İblis.....	7
Afət.....	105
Peyğəmbər.....	141
Topal Teymur.....	252

Buraxılışa məsul:	<i>Əziz Güləliyev</i>
Texniki redaktor:	<i>Rövşən Ağayev</i>
Tərtibatçı-rəssam:	<i>Nərgiz Əliyeva</i>
Kompyuter səhifələyicisi:	<i>Rəşad Həmidov</i>
Korrektor:	<i>Pərvanə Məmmədova</i>

Yığılmağa verilmişdir 04.08.2004. Çapa imzalanmışdır 15.02.2005.
 Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 19. Ofset çap üsulu.
 Tirajı 25000. Sifariş 25.

Kitab “PROMAT” mətbəəsində çap olunmuşdur.